



לזכרו של הרה"ח הרה"ת
הרב יהושע חונדשיין ז"ל

יוצא לאור ליום השלושים למטירתו
ג' שבט תשע"ה

כתובת המערכת למשלוח הערות, הארות, זכרונות והתכתבויות:
משפחת מונדשיין
רחוב תחמוני 39 ירושלים
כתובת דוא"ל: kitveiry@gmail.com

בשער הקובץ

במלאות שלושים יום לפטירת אבינו הרה"ח הרב **יהושע** ב"ר מרדכי שמואל **מונדשיין** ז"ל, מוציאים אנו לאור מבחר מאמרים ורשימות מפרי רוחו שנדפסו במרוצת השנים בבמות שונות המיועדות לציבור התורני והחסידי.

פנים רבות היו לאבינו הכ"מ; קשת הנושאים שהקיף במאמריו ומחקריו הרהוטים היתה גם היא מגוונת ורחבה ביותר, בקיאותו בשדה ספר הקיפה את כל התחומים, והמפורסמות אינן צריכות ראייה. ברם, רק מעטים הכירוהו - זולת כספרא וסייפא - כחסידי זך הרעיון השקוע במצולות החסידות.

מתוך המגוון העשיר של חיבוריו הנדפסים למכביר מזה קרוב ליובל שנים, כינסנו עשרה מאמרים ומחקרים מקוריים במילי דחסידותא המושכים את הלב. אלו דברים שהם יפים לכל עת, שאינם אלא טיפה מן הים הגדול, אך כוחם יפה ללמד בעליל על ציור דיוקנו הפנימי של כותבם ועל השקפת עולמו הסדורה.

בפתיחת קובצנו ייחדנו רשימה מיוחדת שבה דן אבינו במנין הקדישים הנאמרים בכל יום.

עיוניו הבהירים במשנת החסידות שנכתבו בהשכל ודעת, רעיונותיו השופעים בדא"ח, וכן מפתחותיו לדברי ימי החסידות - שנערכו תוך דייקנות שיטתית שנבעה מחיבת האמת העצורה בעצמותיו - פתחו בפני רבים צוהר לעולם החסידות הכללית, ובייחוד לשיטת חסידות חב"ד ותולדותיה. וזה לדעתנו הזכרון היאות לאבינו הכ"מ ולפעליו.

וכבר העיד כ"ק אדמו"ר זי"ע לאחר הדפסת ספרו הגדול 'מגדל עז': "והגדיל לעשות בו וגם בעז זו תורה".

יהא נא קובץ זה מזכרת צנועה לפועלו של אבינו הכ"מ, אשר שנות חייו בעלמא ה'ין היו שרשרת רצופה של עבודה מסורה לרומם ולפאר את עטרת החסידות. דביקותו הפנימית ברבותינו הקדושים נשיאי חב"ד היא שעמדה לו לממש ולנצל את כישוריו והשגיו במסגרת זו. מכל המלאכות הרבות שבהן עסק - בכוח היצירה הבלתי נדלה שלו - לא ראה כעיסוקו העיקרי אלא את הפצת תורת החסידות ומעיינותיה, כיעוד ומטרת חיים.

קובץ זה מהווה בשורה להמשך טיפוח מפעלו הספרותי הפורה של אבינו בהתאם לשאיפתו ותכניותיו. תפלתנו ותקוותנו כי חפץ ה' בידינו יצליח, וה' יגמור בעדנו בכי טוב להוציא לאור - בעתיד הקרוב הנראה לעין - את יתר חיבוריו ויצירותיו רבי-הערך, בכמותם ובאיכותם, אשר הותיר אחריו ברכה לזכרון עולם.

לקראת יום השנה הראשון, בדעתנו להדפיס "ספר זכרון" לשמו ולזכרו של אבינו הכ"מ. הספר יעמוד על פרקי חייו ויצירתו, וכן יסקור את יבולו הספרותי תוך הנחת נדבכים נוספים למפעלו הגדול. בקשתנו שטוחה אפוא מכל ידידיו ומכריו שבאו עמו במגע, למסור לידינו זכרונות אישיים, מפיו ומפי כתביו, וכל פיסת מידע שיש לה ענין לרבים, וזכות הרבים תלויה בהם.

ג' שבט תשע"ה

ירושלים עיה"ק ת"ז

בני המשפחה

עשרה מאמרות

קובץ זכרון

לזכר הרה"ח הרב יהושע מונדשיין ז"ל



אגרת אדמו"ר זי"ע: בתוך שאר אבלי ציון וירושלים

פתיחה: ענין ט"ז קדישים ביום אחד

[א] אין לנו אלא השולחן ערוך

[ב] ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי

[ג] "קונטרס התפלה" - ה'שולחן ערוך' של עבודת התפילה

[ד] צחצוחי לשון בתפילה

[ה] ניגון ונגינה, ש"ץ וחזן

[ו] לשון הזהב של הרב ולשון הזהב של התלמיד

[ז] "החייתני", השיב הרבי לילד הקטן...

[ח] הספר 'בית רבי' ומחברו

[ט] על הכחשת שמועות וסיפורים

[י] אבל יחיד

נספח: האם אפשר לצייר בנפשנו את השהייה בעולם הבא?

דבריו הם זכרונו



בתוך שאר אבלי ציון וירושלים

אגרת כ"ק אדמו"ר זי"ע

באגרת קודש - הנדפסת כאן לראשונה - מציין רבינו ומטעים שלש נקודות בביאור תוכן הנוסח המקובל בניחום אבלים.
תודתנו נתונה לידידנו הרה"ח ר' חיים שאול ברוק שי' מנהל ועד הנחות בלה"ק, שבטובו המציא לרשותנו את האגרת.

ב"ה¹, מוצאי שבת קודש, ששי בתמוז, ה'תשל"ו

ברוקלין, נ.י.

בצער נודעתי אודות פטירת אביהם ובעלה ע"ה.

המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים,

ומכאן ולהבא אך טוב וחסד ימצא אתכם תמיד כל הימים.

בכבוד ובברכה.

נ.ב.

לכאורה תמוה הנוסח המקובל והמקודש במסורת דורי דורות דנחמה באבל יחיד - להדגיש שבאה היא "בתוך שאר אבלי ציון וירושלים" -

ואחד הביאורים בזה הוא - הקשר בין השתים מבאר נקודות עקריות בתוכן הנחמה:

כמו שאבלות ציון וירושלים הרי משותפת היא לכל בני ובנות ישראל בכל מקום שהם, אף כי נרגש הדבר יותר אצל היושב בירושלים ורואה כותל המערבי ובית מקדשנו בחורבנו מאשר אצל הנמצאים בריחוק מקום, אבל גם אצלם גדול הכאב והצער - כן הוא גם באבל היחיד והמשפחה,

שמהנחמה בזה היא שכל העם משתתף בצערו, שהרי בסגנון חכמינו² ז"ל כל בני ישראל הם קומה אחת שלימה.

1. לתוכנה ראה גם אגרות-קודש חכ"ה אגרת ט"שפא, ובהנסמן בהערות שם.
2. שהרי בסגנון חכמינו: ראה לקו"ת ר"פ נצבים. סהמ"צ להצ"צ מצות אהבת ישראל פ"א.

ועוד נקודה, נחמה בכפלים, כמו שבודאי ובודאי יבנה השם חרבות ציון וירושלים ויקבץ נדחי ישראל מכל קצוי תבל על ידי משיח צדקנו ויביאם ברנה לראות בשמחתה של ציון וירושלים, כך הוא גם בנוגע לאבל היחיד, אשר יקיים ה' דברו והקיצו ורננו שוכני עפר³, ותגדל השמחה, שמחה אמתית, בהפגשם כולם יחד בעת תחית המתים. ובזה עוד נקודה שלישית, כמו שבנוגע לציון וירושלים שלטה יד הרומים, וקודם לכן יד הבבלים, רק בבית המקדש הבנוי מעצים ואבנים כסף וזהב, אבל בית המקדש הפנימי שבלב כל אחד ואחת של ישראל אין יד האומות יכולה לשלוט בו ונצחי הוא, כך הוא גם בנוגע לאבל היחיד, אשר יד המות שולטת אך ורק בהגוף ועניניו, אבל הנשמה נצחית היא אלא שעלתה לעולם האמת, שלכן כל פעולה טובה המכוונת על פי רצונו של נותן החיים, הוא השם יתברך, מוסיפה בתענוג הנשמה ובזכותה וטובתה.



נהוג בכמה מקומות, אשר הבנים שליט"א של הנפטר, הרי נוסף על אמירת הקדיש, לומדים הם - לזכות הנשמה - אחר כל תפלה משלשת תפלות היום (לפחות) משנה אחת, ובימות החול בבוקר גם נותנים לצדקה פרוטות אחדות - כל זה במשך כל שנה הראשונה ובלי נדר.

3. והקיצו ורננו שוכני עפר: ישעי' כו, יט.

ענין ט"ז קדישים ביום אחד

בפתיחת הקובץ מייחדים אנו רשימה זו - שנדפסה בקובץ ההלכתי "אור ישראל" (מאנסי נ.י.) גליון כג - בה דן אבינו הכ"מ במנין הקדישים הנאמרים בשלושת התפילות בכל יום, הן הקדישים השייכים לש"ץ והן הקדישים שאומרים היתומים. הכל לאור מקורות קדומים עד מנהגי הקהילות השונות, כולל מנהג חב"ד שנקבע על פי הנהגתם בקודש של רבותינו הקדושים (הנספח שנכרך לרשימה זו נשמט מקובץ זה).

את הרשימה הקדיש אבינו לזכר נשמת אביו ר' מרדכי שמואל ז"ל בן הר"ר אהרן ז"ל שו"ב, שנלב"ע ביום י"ט ניסן תש"ס, ויהיו הדברים גם לזכר ועילוי נשמתו.

שבעה קדישים

כתב אדמו"ר בעל ה'תניא' בשו"ע (סי' נה ס"א): אומרים קדיש בכל מקום שישי הפסק בסדר התפילה, והם לא פחות משבעה קדישים בכל יום ע"ש "שבע ביום הללתיך". ואלו הם: א' אחר פסוקי דזמרה.. ב' אחר סיום תפילת שמונה-עשרה.. ג' אחר סדר קדושת "ובא לציון".." ד' אחר "אשרי" למנחה.. ה' אחר סיום תפילת שמונה-עשרה של מנחה.. ו' אחר ברכות של קריאת-שמע של ערבית.. ז' אחר תפילת ערבית.. ושבעה אלו הן חובה כשמתפללין בציבור, והשאר מנהג. וראוי לכל אדם לזיהר שלא לפחות מלענות עשרה קדישים בכל יום. עכ"ל.

סמיכת שבעת הקדישים לפס' "שבע ביום הללתיך"¹ מצויה במדרש תהלים (מהדו' ר"ש באבער) מזמור ו: כנגד שבע פעמים ששליח צבור אומר קדיש בכל יום.² ובדברי הפוסקים מצאנוה - כפי שצויין בשו"ע אדמו"ר שם - בס' שבלי הלקט (סוף סי' ח) בזה"ל: ואין פוחתין מז' קדישין בכל יום, והגאונים ז"ל סמכו על שם שבע ביום הללתיך (ובאותו לשון גם בס' תניא רבתי סוס"י ב). דברי שבה"ל הובאו בס' האגור סי' צד, ומשם הביאם הב"י בסי' נה. בסידור הרוקח (עמ' תקפב) נאמר, שאמירת שבעת

1. בענין זה נסתיעתי גם במאמרו של הרב יצחק ס' יצ"ו: "בענין קדיש אחר רבי ישמעאל אומר' ולפני ברוך שאמר", ישרון, ב, עמ' תקנא.

2. אך כבר העיר שם המו"ל, שפיסקא זו נמצאת רק בשניים מבין שמונת כה"י.

הקדישים היא מתקנת [אנשי] כנסת הגדולה כנגד "שבע ביום הללתיך" - והובאו דבריו בס' אור זרוע (הל' מוצאי שבת, סי' פט ס"ז).³ סמיכת שבעת הקדישים לפס' זה הובאה בסידור הרוקח גם בעמ' רמ, וכן בס' הרוקח סי' שסב (עמ' 108) - אך ללא איזכור הגאונים או "כנסת הגדולה".

בס' ארחות חיים (דין הקדיש אות ח) כתב: ואומרים אותו ז' פעמים בכל יום כנגד מ"ש דוד המלך ע"ה שבע ביום הללתיך. והירושלמי אומר כי דוד אמר הפסוק על ז' ברכות של ק"ש שחרית וערבית. עכ"ל. בכלבו (המיוסד על הארחות חיים) בדין פירוש הקדיש, הביא רק את דברי הירושלמי, וכנראה שיש בו השמטה.

סמיכות שבעת הקדישים לפס' "שבע ביום הללתיך" נמצאת גם בסידור רבנו שלמה - חסידי אשכנז (עמ' עז, עט), ובמחזור ויטרי סוס"י קא (עמ' 80).

אצל האבודרהם (סדר שחרית של חול, פירוש הקדיש, עמ' סט) נזכר מנין שבעה קדישים, אבל בסמיכות לשבעת הפסוקים של י"ד העתים שבקוהלת (ג, ב-ח).

הלבוש (סי' נה) מונה גם הוא שבעה קדישים, אלא שאצלו נוסף הקדיש שאחרי "עלינו" בשחרית, וכנגדו יוצא הקדיש שאחר ערבית, מפני ש"כל אלו הם חובה מדברי חז"ל, אבל תפילת ערבית עם הקדיש שאחריה היא רשות" (ולכאו' צ"ע ממשמעות הלבוש שם להלן ס"ג, דהקדיש דאחר ערבית אלים טפי מהקדיש שאחר עלינו, "דלא דמי עלינו לתפילת ערבית, דתפילת ערבית תיקון חכמים הוא שתקנו לומר אחריה קדיש, לפיכך אע"פ שהתפללו ערבית בלחש בלא עשרה אומרים קדיש אחריה בעשרה, אבל עלינו לאו תיקון חכמים הוא לומר אחריו קדיש, אלא המנהג הוא לאומרו משום קדיש יתום שאחריו, לפיכך אין אמירתו בלא עשרה אלים לגרור אחריו הקדיש אפילו בעשרה").

עשרה קדישים

הבאנו לעיל את האמור בשו"ע אדמו"ר "וראוי לכל אדם ליזהר שלא לפחות מלענות עשרה קדישים בכל יום", ובמ"מ שם צויין ל"זוהר".

בס' הזוהר ותיקוני-הזוהר שלפנינו לא מצאנוהו, אבל זו היתה גירסתו של הרמ"ק בתיקונים, ככתוב בפירושו 'אור יקר' (כת"י) במקום המקביל אצלנו לתיקון יח (דף לג, א): ובתיקונים מפרש עתים צדי"ק, עשרה קדישים, ועתים צדק"ה, חמשה חומשי

3. באו"ז שם נאמר: וקדיש לפני תפילת ערבית ולאחר פסוקי ברוך ה' יום יום. עכ"ל. כלומר, ששני הקדישים שבמערב הם לפני התפילה ולפני שמונה-עשרה. אך בסידור הרוקח הנוסח הוא לנכון: לפני תפילת ערבית לאחר פסוקי ברוך ה' יום יום - והקדיש שאחרי תפילת ערבית אינו נמנה שם, כפי שגם שני הקדישים של תפילת המנחה אינם נמנים.

תורה. והכל לפי הענין, כשיחזור לימין מפרש צדקה, וכשיחזור לאדם עצמו יקרא צדיק, מפרש צדיק וכו'.

ובסידור הרמ"ק שער רביעי סוס"י ג: ובזהר פי' כי צריך האדם לענות בכל יום עשרה קדישים.. והם סי' צדיק.. ובמקום אחר אמרו שהסי' צדקה וכו'.

אך המקור לדברי אדמו"ר בשו"ע הוא כנראה מהס' 'ראשית חכמה' (שער הקדושה פ' יז): כמ"ש בתיקונים.. דאיהו צדקה.. ובמקום אחר פירשו כי מצדי"ק הם י' קדישים. עכ"ל. ומשמעות "במקום אחר" היינו במקום אחר בתיקוני הזהר.

ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (ריש סי' קט): שאלת על מה שנמצאת נוסחא מן התקונים וכתוב בה שישראל נקרא גוי צדיק בהיותם עונים בכל יום.. וי' קדישים.. (מובאת שם גם הנוסחא של 'צדקה', ולדבריו "ב' פרפראות נאות הן, זו לעצמה וזו לעצמה", ואין אחת מהן מבטלת את חברתה).

ובהקדמת ה'עץ חיים' (ועשה טוב אות ד): להשלים רמז צדיק בכל יום, שהוא צ' אמנים, ד' קדושות, י' קדישים, ק' ברכות.

עשרת הקדישים הללו הם שבעה הנ"ל שנקבעו חובה, ועוד שלושה קדישים שאומרים היתומים בשלוש התפילות.⁴

י"ד קדישים

ע"פ כתבי האריז"ל נוספו - גם לאלו מבני אשכנז שקיבלו את דבריו⁵ - עוד ארבעה קדישים: קדיש דרבנן אחרי הברייתא דר' ישמעאל,⁶ קדיש "יהא שלמא" אחרי תפלה לדוד וכו' ושיר-של-יום, קדיש דרבנן אחרי "קוה" ופיטום הקטורת, חצי קדיש לפני

4. במאמר שבהע' 1 כתב (ע"פ דברי 'ערוך השולחן' סי' נה אות ד), שקדישים אלו נאמרים אחר תפילת "עלינו" שבשלוש התפילות. וכך י"ל ע"פ דברי הלבוש (בסי' קלב) שלעולם צריכין לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים, וב"עלינו" יש ג"כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו. אבל מסופקני האם למנהג זה נתכוין בתיקוני הזהר. וראה בסידור ר' שבתאי ח"ב (מילואים לעמ' 226) ובהע' הבאה. בכתבי האריז"ל (דלהלן) נקרא קדיש זה "קדיש בתרא - קדיש יתמא", ונאמר בשלוש התפילות, אך בתפילת שחרית הכוונה לקדיש דרבנן הנאמר אחרי פיטום הקטורת. ביום היאצ"ט היה האריז"ל אומר "קדיש יתום" בשלוש תפילות היום, אך במנחה וערבית לא נתפרש האם אמרו - כמנהג האשכנזים - אחרי "עלינו", או - כמנהג הספרדים - אחרי המזמור שלפני "עלינו" (ראה בס' 'אבן שהם' סי' נו, פתוחי חתם אות טז).

5. במנהגי הספרדים הקדמונים מצינו קדיש "יהא שלמא" אחרי מזמורי "תפלה לדוד" ושיר-של-יום (אבודרהם, סדר שחרית, עמ' קכד. מנורת המאור נ"י. תר"ץ, ב, עמ' 162. וראה עוד שם בעמ' 173 בתפילת המנחה), וכן אחר פיטום הקטורת ו"תנא דבי אליהו" (אבודרהם, שם). ובמנהגי האשכנזים, ראה במחזור ויטרי (סוס"י קא. עמ' 80), שבמקום זה "יעמוד הנער ואומר קדיש בלא תתקבל, וקדיש זה אינו אלא לחנך את התינוקות" - ולא ברור אם הכוונה ליתום דוקא (והשווה לסידור רש"י סוס"י תיט, עמ' 210).

6. ראה המאמר שבהע' 1.

"ברכו" דתפילת ערבית (ראה 'שער הכוונות' דפים יד, ג-טו, ב. נא, א-נב, ב; 'פרי עץ חיים' שער ד, שער יד פ' ה-ו; סידורי האריז"ל).

"ויש עוד קדישים אחרים שהם באמצע היום על קריאת התורה והדרשה, והם הנקראין קדיש דאגדתא" (פע"ח שער ד פ"ב).

ט"ז קדישים ויותר

איתא בזוה"ק פ' נח (תוספתא דף סב, ב) על הנידונין בגיהנם: בזמנא דישראל אתיבו בקול רם אמין יהא שמיה רבא מברך, קב"ה אתמלי רחמין וחייס על כלא.. ורווחין לון שעתא ופלגות שעתא, ולבתר תייבין לאשייהו, וכן תלת זמנין ביומא, ובכל זמנין דאמרי ישראל אמין יהא שמיה רבא מברך וכו' אנון רווחין לון.

וכתב הרב חיד"א בס' שירי ברכה יו"ד סי' שעו אות ז (נדפס גם בשו"ע שם בשוה"ג) וז"ל: רבים נהגו לצוות לבניהם לומר ח' קדישים ביום, משום מ"ש בזהר הקדוש דהקדיש מועיל לשעתא ופלגא, ולהכי יאמרו ח' קדישים להציל ל"ב שעות.⁷ אמנם רבינו מהרח"ו זצ"ל גלה סודו, שכוונת "שעתא ופלגא" אינו כפשוטו, אלא מדרגה בגהנם שנקראת "שעתא ופלגא". עכ"ל.

בהגותיו לזוה"ק ('ניצוצי אורות') שם, פירש הרב חיד"א מעט יותר: מהרח"ו ז"ל ביאר, שניצול ממדור ז' הקשה שנקרא "שעתא ופלגא". אך שאר דיני גיהנם לא בטילי מיניה, והאריך בזה. י"ב [-יודעי בינה]. ובהכי לא קשיא קושית מז"ה בזהרי-חמה שכתב: צ"ע למה מרווחי' שעתא ופלגא.⁸ אמנם הרמ"ז הקשה על מהרח"ו ושייר דרך לעצמו והאריך מאד ע"ש. והרואה יראה שיש להשיב על קושיותיו. עכ"ל.

מלשונו של הרב חיד"א בשני המקומות הנ"ל נראה ברור, שהוא נוטה לדעתו של הרח"ו, ולא לדעת הרמ"ז שהקשה על הרח"ו ופירש ל"שעתא ופלגא" כפשוטו (אלא, שלדעתו, הרווחה זו דשעה ופלגא נפעלת על-ידי הקדישים הנאמרים בשעת התפילה דוקא, אבל בשאר היום היא הרווחא פורתא בלבד, כדלהלן).

את דברי הרח"ו מביא הרב חיד"א מהס' 'יודעי בינה', והוא פירוש הזוהר אשר בכת"י (ראה שה"ג בערכו). גם דבריו של הרמ"ז אמורים שם, והם אינם בפירוש הרמ"ז הנדפס (שהוא רק מה שנלקט ממנו אל תוך ה'מקדש מלך').

7. לכאורה מיירי כאן במי שאינם יכולים להתפלל כשליחי ציבור, ואומרים רק קדיש יתום. וכדי לומר שמונה קדישים ביום, עליהם להוסיף עוד קדישים על המנין הקבוע (וראה עוד להלן, בבירור שאלת הקדישים הנאמרים בסמיכות זה לזה).

8. קושיא זו שב'זהרי חמה' היא, לכאורה, קושייתו של הר"ר אברהם גלאנטי. יעו"ש.

דברי מהרח"ו הנ"ל מובאים גם בס' 'אור החמה' לר"א אזולאי, ותמיהני מדוע הביאם החיד"א מה'יודעי בינה' ולא מספרו של זקיננו. כמו"כ מובאים דברי הרח"ו גם בס' 'זוהר הרקיע'.

להלן העתקה מדברי הרח"ו והרמ"ז, מתוך ס' 'יודעי בינה' (כ"י ירושלים מס' 4/82), בתוספת סימני פיסוק ופענוח ר"ת, להקל על הקורא:

תמה הרח"ו, דאם-כן יאמרו קדישין ויתבטלו ייסורי הרשעים, וזה לא יאומן! [וז"ל בס' 'אור החמה': אם בכל זמנה דאתיבו ישראל רווחין לון שעתא ופלגא, א"כ ששה עשר קדישין שיאמרו ישראל בכל יום יתבטל דין גיהנם מן העולם לגמרי, וזה אין השכל סובלו ודאי, כי יסורין של גיהנם הוא תרופה אל הנפש ורפואה אל חוליה כנודע].

ותירץ וזה לשונו: אמנם זה יובן במ"ש [בזוהר] בפ' פקודי רס"ג ע"א, שז' היכלין אינן בגהינם, ונחלקים ל"ב ירחין דוגמת י"ב מלאכי הקדושה שהם י"ב ירחי השכינה [אוה"ח: כנז' פ' תצא סוף דף רע"ז], ואלו הם י"ב ירחי דעונש הרשעים בגהינם. והנה האחרון שבשבעת היכלי הגהינם הוא [אוה"ח: כפול ונק'] היכל "ארץ עיפתה" כנז' בפ' וילך רפ"ג סוף ע"ב, והוא לאינן דלא אתיבו אמן, כנז' שם רפ"ה ע"ב. [אוה"ח: הנה הם ח' היכלין].

ואם תחלק י"ב חדש לז' [לח'?] היכלין, תמצא חדש וחצי לכל אחד מהיכלות. וידוע שכל אחד מי"ב מזלות המושלים ב"ב חדש, גם כל אחד מיום, מושל בשעה מי"ב שעות שביום, וכן בשל הלילה. נמצא שהמדור השביעי נקרא "שעתא ופלגא", כי בו חדש וחצי, כנזכר. וכד ישראל אמרין 'אמן' אז ניצולים מן המדור ההוא הנקרא "שיעור שעתא ופלגא" (שהוא זמן ממשלתו) [אוה"ח: כד ישראל אמרין 'אמן' אז רווחין לון מההוא דינא שיעור שעתא ופלגא, וג"כ אשתזיב מההוא דינא שיעור שעתא ופלגא ממש, שאינו נכנס במדור ההוא עד עבור שעתא ופלגא]. אמנם שאר דיני גהינם לא בטלו מינייהו, רק ההוא דינא קשיא לחוד. ואפשר כי לזה סמך מאמר [ר'] אבא בענין שבעה מדורין, וחד מינייהו תתאה איקרי "שאול" וכו' לפרש הנזכר.. עכ"ל הרח"ו.

מזל"ן [-משה זכות לי נראה], שאין ספק אצלי שהרח"ו זצ"ל כתב כן קודם שזכה לאור הבהיר האר"י ז"ל (וכמו שכבר הקדמתי בתחלת דברי), שאז היה נוגע ומתיגע

9. כך מתבטא הרמ"ז על פירושי הרח"ו גם בהקדמתו שם: והרח"ו זלה"ה קודם שזכה לשפע הקדש מרבו המקודש האר"י צוק"ל.

זו גם דעתו של הר"ר אברהם אזולאי בהקדמתו לס' 'אור החמה': ובחמלת ה' עלי באו לידי רוב ספרי הרב האלקי כמהרח"ו נר"ו אשר קביל מהרב אלקי הרי"א [=האר"י] זלה"ה, עם ביאור קצת לשונות מספר זוהר אשר חידש הוא נר"ו קודם שלמד עם האלקי הרי"א זלה"ה בכתב ידי הרב נר"ו.

בסברת הראש, וחורפיה מחליא ליה.¹⁰ שהנה דרך תירוצו חריף, אבל לא נראה לעניותי. חדא, דבהדיא אמר בתוספתא דקוב"ה חייס על כלא, ואי-אפשר שלא יהיה ביניהם הרבה מהמבזים עניית אמון, ולמה ינצלו מדין "ארץ עיפתה"? ואם תמצי לומר ד"על כלא" לאו דווקא, אלא רובא דמנכר קאמר, קשה לי טובא, דהגם שתהיה ממשלת שבעת ההיכלות נחלקת כמו שכתב שעה וחצי לכל אחד, אטו כל הרשעים נידונים בכל שבעת ההיכלות? והכל הכל כפי רשתתם, אחד הנה ואחד הנה, כגלוי וידוע לכל יודע.

והנראה לענ"ד, דזה הוא בדקדוקנו בדברי התוספתא לא קאמר שיוצאין ממשי מעונש גהינם, כנ"ל [בזוהר שם לעיל מיניה] בריש ירחא ושבתי שאמר בהדיא דנפקין מגהינם, אבל בכאן אמר להם "הרוחא פורתא". ונראה שרצונו לומר, שעודם מתבוססים ביסוריהם, אלא דמקילין להם, וז"ש "ורווחין".

ואין הכי נמי, שאם היו החיים משגיחים על זה [-להרבות בקדישים], היו מפנים להם [-למתים] הרבה. וסיפר לי הישיש המאושר כמוהר"ר בנימין הלוי נר"ו,¹¹ שכך היתה דרכו של החסיד כמוהר"ר אברהם הלוי [ברוכים] הנקרא בשם "המוכיח",¹² שהיה יושב בבית-המדרש כל היום, ומדי שעה וחצי אומר קדיש. וברכות יעטה מורה.

אך אין נראה לענ"ד שבכל שעה ירוויחו להם שעה וחצי, רק דווקא בג' זמני התפילה, דמועיל להם קדושת הארת התפילה מצורפת עם כח הקדיש להרוויח להם הזמן הנזכר. אבל במשך שאר היום ירוויח לפניו בכח הקדיש, אבל לא כל-כך זמן מרובה, או לא תהיה הרווחה כל-כך מרווחת. ובהכי דייקו התוספות דקאמר "ורווחין לון שעתא ופלגותא שעתא ולבתר תייבין לאשייהו וכן קצת זמנין ליומא", פירוש, הרווחת זמן מה היא נוהגת ג' פעמים ביום, והכי תני "ובכל זמנין דאמרי ישראל אמון יהא שמייה רבה וכו' אינון רווחין לון דהוי יתור נפיש", אלא דדייקא לאשמועינן דגם

אך לא כן דעתו של הר"ר יעקב צמח הכותב בהקדמתו לס' 'קול ברמה' (ק"ס, כו, עמ' 192): 'ס' זוהר הרקיע ובו כל מאמר ומאמר של הזוהר מסודר בפרשיות ודפי הזוהר.. מכתבת הרב ר' חיים עצמו.. הכל משם הרב זלה"ה.. גם באו לידי מאותם הדפים.. וגם הם כתיבת ידי הרב ר' חיים זלה"ה עצמו, והם ביאורי הבנת דברי הרשב"י משלו עצמו, ובתוכם ג"כ יש כמה דברים עמוקים דרך הסוד מחכמתו ודעתו הרחב, ונראה בבירור שעשה ביאור זה אחר שלמד חכמה זו עם הרב זלה"ה.

10. מליצה בסגנון לשון הגמ' בע"ז לט, א.

11. בספרו 'שם הגדולים' (מע' גדולים, מ, אות קכא) כותב הרב חיד"א, שהר"ר בנימין הלוי היה רבו של הרמ"ז. על התעסקותו בעריכת כתבי מוהר"ו בקבלת האריז"ל, כותב מוהר"מ פאפרש בהקדמתו לס' 'דרך עץ חיים': ..לכן אזרו מתנים וחלצים הרבנים הרוממים והשלמים הדיינים המצוינים גאוני א"י מוהר"ר בנימין הלוי ומוהר"א גואשטאלה נר"ו, ואמרו לתקן, וסדרו מכל הקונטרסים ג' ספרים וכו'.

הר"ר בנימין הלוי שהיה כמה שנים באיטליה כשד"ר מעיה"ק צפת, ושם נתוודעו אליו הרמ"ז וחוגו; ראה אודותיו בס' 'תעלומת ספר' (עמ' 51 ואילך), ושם לוקטו דבריו המובאים בספרי הפוסקים והמקובלים, ובהם גם הרמ"ז עצמו במקומות נוספים.

12. אודותיו ראה ב'נספח' למאמרנו זה (נספח זה הושמט מקובץ זה).

בשאר שעות היום יש להם קצת הרווחה, אבל לעולם אימא לך דנידונין גם בזמן ההוא, אלא שהוא בדין יותר רפה.

ואמנם היות זמן דהרווחה שעה וחצי, נראה לענ"ד שיובן בעומק אמתי למי שזכה לסוד "תלת עלמין" הנזכר בפ' נשא באידרא רבא דף קל"ב א' ולפירוש האר"י ע"ה עליו, ואנכי ארמזנו בקיצור למבינים... [יעו"ש באורך].

עכ"ל הרמ"ז בפירוש הזוהר 'יודעי בינה'.

גם מפירוש הרמ"ק בספרו 'אור יקר' (בזוה"ק שם) משמע, שהכוונה לשעה ופלאג כפשוטו, אף שמבאר זאת גם לענין הספירות העליונות. וזלה"ק:

שעתא ופלאגו שעתא - מכאן שהרחמים המתעוררים ע"י הקדיש הוא שיעור שעה וחצי שעה, שהם שעה א' התפארת, וחצי שעה מלכות, שהם מתמלאים רחמים מלמעלה והכל תלוי למעלה. וכן בתלת זמנין - היינו שעות הרצויות לתפלה, ובכל זמנין - הם שאר שעות ביום שאומרים קדיש על האגדה. לכל סטריין - אפילו בגיהנם, כ"ש במדות העליונות והעולמות הקדושים, שכולם נהנים מקדיש הצדיק.

בפירוש הזוהר 'כתם פז' להר"ר שמעון לביא (שקדם לאריז"ל וסמוך לו), מוכח גם-כן ד"שעתא ופלאג" הוא כפשוטו, וריבוי הקדישים מהני להו:

שירוויחו שעה וחצי שעה, שהוא שיעור זמן התפילה שמתפללין ישראל¹³. ובכל זמנה דאמרי ישראל אמון יהא שמיה רבה - למדנו מזה כמה טובה כפולה ומכופלת עושים ישראל החיים עם הרשעים המתים אשר בגיהנם יסודם, בהגדיל תורה ויאדיר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בהרבות קדישין לענות אמון יהא שמיה רבה מברך, כי הם ממשיכים השפע והרחמים מעולם הרחמים הגמורים, שיגיעו הרחמים ההם אפילו על הרשעים שבגיהנם ומרוויחים להם בעת ההוא, כי רחמיו יתברך על כל מעשיו ואפילו על הרשעים.

הרמ"ע מפאנו סבירא ליה גם הוא ד"שעתא ופלאג" כפשוטו, ככתוב ב"פרפרת

13. ו"תלת זמני" הם בשעת שלוש התפילות. אבל לכאורה שיעור זה הוא שיעור של תפילת שחרית לבדה. וכמ"ש ב'אגרת הקודש' שבס' התניא סי' א' (קג, א): להאריך בתפלת השחר ערך שעה ומחצה לפחות כל ימות החול. עכ"ל. וראה במ"מ לשם בשם אדמו"ר זצ"ל, שיסוד שיעור זה הוא מהזוהר דגן ומזח"ג קעב, ב. מהרה"ח רש"ז גרליק ע"ה שמעתי, שהסמין שיעור זה למ"ש בשו"ע אדמו"ר (סי' נג ס"ג): ויכול להמתין ולשהות אפילו חצי שעה, שזהו שיעור כדי לגמור את כל פסוקי דזמרה מברוך שאמר עד סוף ישתבח. עכ"ל - ועפ"ז י"ל שמישתבח עד אחר שמו"ע הוא ג"כ חצי שעה, ומשם עד סיום התפילה חצי שעה נוספת. עכ"ד. וראה בס' השיחות 'תורת שלום' (עמ' 117), שאדמו"ר מוהרש"ב אמר בשם אביו אדמו"ר מוהר"ש, שתפילתו של אדמו"ר בעל ה'תניא' ארכה שעה אחת מברוך שאמר עד סוף שמו"ע.

ואולי מידת חסידות שנו כאן, כדרכם של חסידים הראשונים שכל אחת משלוש התפילות ארכה להם שעה, ועוד שהו לפניו ואחריה.

רבתי לקדיש להורות מה רב גובריה", והוא לו ב'תיקוני תשובה' (הנדפסים בסוף ספרו מאמר מאה קשיטה, פרק כו):

בזמנא דישראל אמרין בקול רם אמן יהא שמייה רבה.. ורווחין לון לחייבי גיהנם שעתא ופלגות שעתא. וביוה"כ יש לנו י"ו קדישים: ד' בתפלת ערבית, וד' בתפילת שחרית, ב' בב' קריאות התורה, ב' במוסף, ב' במנחה וב' בנעילה - אין פוחתין מהן ואם רצו מוסיפים עליהם - והוא בסוד יחודן של י"ו אותיות הוי" אהי" אד' שמצננים גיהנם.. ובזכות אלה הי"ו אותיות וי"ו קדישים מרוויחין לחייבי גיהנם כ"ד שעות שהן יום שלם. ואם אינו ענין ליוה"כ שהגיהנם מצונן בו ממילא, תנהו ענין למחרתו, שראוי הי' לנו לעשותו יוה"כ גם הוא מספק כשאר יו"ט של גליות, אבל אין ציבור יכולים לעמוד בתקנה זו (יעו"ש עוד).

לדבריו אלו של הרמ"ע כוונתו של הר"ר אהרן ברכיה ממודינא בספרו 'מעבר יבק' (מאמר עתר ענן הקטורת פ' ה): ..ונוסף עליו כח הקדיש שלאחריו שמצנן אש גיהנם שעתא ופלגא, כאשר נתבאר בזהר בכמה מקומות. ולמורי הגאון מפאנו זצ"ל יש לו דברים עתיקים על זה בפרפרת רבתי שתיקן על סוד הקדיש, כנודע לכל משים עינו עליו.

בפירוש הזוהר 'דמשק אליעזר' לאדמו"ר מוהר"א מקומרנא, מפורש ג"כ שהכוונה לשיעור זמן של שעה וחצי - ולא יותר - "כי כל עניני מלך הם במשקל א-ל דעות, כדי שיזדככו מעט מעט ולא בפעם אחת". ועוד משמע שם, ששיעור ההרווחה של שעה ומחצה אינו רק באותן שלוש פעמים ביום (יעו"ש).

ט"ז קדישים - ויותר - במנהג חב"ד

האיזכור הראשון לאמירת ט"ז קדישים נמצא בצוואה המיוחסת לאדמו"ר מוהר"ש: וכל אחד ואחד מבניי ישתדלו כי יאמרו בכל יום - לבד שבת ויו"ט - לא פחות מן ט"ז קדישים (אגרות-קודש, עמ' קד).¹⁴

על-פי הדברים האלו כתב בנו - אדמו"ר מוהרש"ב - בצוואתו לאדמו"ר מוהרי"צ: אני דקדקתי לומר בכל יום - לבד ש"ק ויו"ט - ט"ז קדישים (אגרות-קודש, ב, עמ' תתקד).¹⁵

14. בכל מקום שנזכר להלן 'אגרות קודש', הכוונה לסידרת האגרות שלאותו אדמו"ר: מוהר"ש, מוהרש"ב, מוהרי"צ ואדמו"ר הרמ"מ.

15. לראשונה נדפסו קטעי הצוואה (בשנת תשי"ג) בס' 'אשכבתא דרבי' לר' משה דובער ריבקיין ע"ה, שראה את הצוואה עצמה, ושם (בעמ' 130) כותב הוא אודות קטע זה, שבגוף הצוואה שבכתי"ק אדמו"ר נ"ע בא כאן פלפול ארוך עפ"י נגלה ועפ"י קבלה.

מכיון שאדמו"ר הרשב"ב למד משניות ברבים אחרי כל אחת משלוש התפילות שביום,¹⁶ ואמר "קדיש דרבנן" אחרי הלימוד, נמצא שאמר י"ז קדישים ביום.

ובימי הקריאה דשני וחמישי - שאז הקפיד לומר גם את הקדיש שאחרי קריאת- התורה¹⁷ - עלה המנין לח"י קדישים.

יצוין, כי על אף המגמה הניכרת לזכות את האבל באמירת קדישים, בכל זאת הקפידו שלא ליטול קדישים שאינם בחלקו; וכך נאמר בצוואתו הנ"ל של מוהרש"ב: קדיש וברכו אחר תפילת מעריב בליל ש"ק - לא לאמר. עכ"ל.¹⁸ הגם שבקהילות רבות נהוג שקדיש זה אינו מן השייכים לש"ץ.

משעה שקבע אדמו"ר הרי"צ חובה לומר אחר תפילת שחרית את שיעור התהלים היומי (כפי שנחלק לימי החודש), ולומר אחריו קדיש - נוסף עוד קדיש למנין הקדישים.¹⁹

אדמו"ר זצ"ל כותב: ידועה הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר [הרי"צ]. אשר אבל - ל"ע ר"ל - ישתדל לאמר במשך המעת-לעת ט"ז קדישים (אגרות-קודש, יד, עמ' קפח).

לא מצאתי היכן נתן מוהרי"צ הוראה זו, וכנראה הכוונה שיהיו לפחות ט"ז קדישים; הרי"צ עצמו כותב לחתנו אדמו"ר זצ"ל ש"מספר הקדישים עולה י"ז" (אגרות-קודש, יג, עמ' שצד), אלא שבפרטם אין אתה מוצא שם את הקדיש שלפני שמו"ע ערבית, לפיכך עולה מנינם לח"י קדישים, וגם ב"הנהגות שע"פ הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר

שוב נדפסו קטעים אלו בקונטרס 'חנוך לנער' לאדמו"ר הרשב"ב (בשנת תשי"ט), ועל הקטע בדבר ט"ז הקדישים מציין האדמו"ר זצ"ל לדברי הזהור פ' נח דנן (דף סב, ב). וכך גם באגרות-קודש חלק יד דלהלן.

16. עובדה זו מפורשת ב"רשימות" אדמו"ר זצ"ל (חוברת ה, עמ' 27) לגבי שנת האבילות על אמו; בס' השיחות תש"ד (עמ' 160) ובאגרות-קודש הרי"צ (יג, עמ' שצד) לגבי שנת האבילות על אביו; ברשימתו של אדמו"ר הרי"צ "יומן תרס"ו" לגבי יום הירצייט של אביו.

גם לבנו הרי"צ כתב הרשב"ב בצוואתו זו: בשנה הראשונה תלמוד בכל יום פ' משניות לאחר כל תפלה.

17. אודות אמירת קדיש זה, מובאת בס' המנהגים דחב"ד (עמ' 77, בהע') הנהגה מופלאה: פעם, בקריאת יום ב' או ה' - בשנת האבילות אחר אמו - קם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע ממקומו ללכת אל הבימה לאמר הקדיש שאחר קריאת התורה. בינתיים התחיל אחר לאמר הקדיש, כי לא ראה שכ"ק אדמו"ר הולך אל הבימה. אבל תיכף בראותו [שהרבי מתקרב אל הבימה] - הפסיק ונסוג אחור. כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע רמז לו שישאר במקומו, וכ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע אמר הקדיש, ואחר-כך ציווה לו שגם הוא יאמר הקדיש (כמקור לסיפור זה צוין שם: "מרשימותיו של כ"ק אדמו"ר שליט"א". אבל ב"רשימות" הנדפסות לא נמצא קטע זה).

18. כך נמסר גם על הנהגתו של אדמו"ר הרי"צ באבילותו "רשימות" שבהע' 16, עמ' 6: ליל ש"ק לא אמר הקדיש שלפני ברכו הב'. עכ"ל. כך נהג גם הרבי זצ"ל וזהו המנהג הפשוט אצל חסידי חב"ד.

בקונטרס 'רמ"ח אותיות' (אות רכה) מסופר, שפעם אמר אחד האבלים בליל ש"ק את ה"ברכו" השני [ואת הקדיש], ואמר לו אדמו"ר מוהר"ש שעוד לא היה כדבר הזה [נוסח אחר: ששוב לא יעשה כן].

19. דעתו של האדמו"ר זצ"ל היא, שיש לומר את כל הקדישים אפילו כשאין חיוב בביה"כ, ואפילו את הקדיש שלאחר התהלים שנקבע לאומרו אחרי תפילת שחרית, והוא ע"פ דברי הלבוש (הובאו לעיל בהע' 4), שלעולם צריכים לומר קדיש אחרי אמירת פסוקים.

וכתב הרב חיד"א ב'שירי ברכה' (יו"ד סי' שעו אות יא) בשם ס' ויקהל משה: שלא יש דבר להגין מפני המזיקין כאמירת קדיש על מזמורי תהלים. ולכן יש להנהיג לבנים על אבותם שילמדו בכל יום מהשנה קצת מזמורים ויאמרו קדיש.

[הריי"צ] שליט"א אשר במכתבו של אדמו"ר זצ"ל (אגרות-קודש, ג, עמ' ח) נמנים ח"י קדישים.²⁰

הנהגה זו הפכה למנהג הפשוט בקרב חסידי חב"ד, וכך נקבע גם ב'ספר המנהגים - מנהגי חב"ד' (עמ' 77-79).



אבל עדיין יש לדון, מנא לן שכמה קדישים הנאמרים בזה אחר זה, יכול כל אחד מהם להגן על משך שעה ומחצה נוספים; שהרי מפשט דברי הזוהר משמע לכאורה, שהקדישים הרבים הנאמרים בתפילה אחת כחדא חשיבי ואינם מועילים אלא רק לשעה ומחצה!

גם הר"ר אברהם הלוי היה אומר קדיש מדי שעה וחצי - כמובא לעיל בדברי הרמ"ז - ולא צירף כמה קדישים יחדיו.

עוד הובאה לעיל מהס' 'שיורי ברכה', דעתם של הסבורים ששמונה קדישים מצילים מ"ב שעות, אבל לא נתפרש שם באיזה אופן נאמרים קדישים אלו, ויתכן שאכן נהגו לאומרם בהפרשי זמן של שעה ומחצה. וכך משמע לכאורה גם מהעובדה שאמרו רק שמונה קדישים ולא ט"ז, דהיינו רק בשעות היום, ולא ציוו לבניהם לומר קדיש מדי שעה ומחצה במשך כל כ"ד שעות היממה מעת-לעת!

אבל מדברי הרמ"ע שהובאו לעיל (לגבי חשבון הקדישים שביום-הכיפורים) נראה, שגם הקדישים הנאמרים בסמיכות בשעת התפילה, יפה כוחם להתפשט ולהגן על כל כ"ד שעות היממה.

אך לאידך גיסא, שם מדובר בקדישים הנאמרים בשעת התפילה, ולדברי הרמ"ז רק קדישים אלו יפה כוחם להגן במשך שעה ומחצה. וצריכים אנו לצרף גם את דעתם של מפרשי הזוהר - שהובאו לעיל - שגם קדישים הנאמרים במשך היום מגינים לאותו משך זמן.



לשיטתו של אדמו"ר בעל ה'תניא' אין להרבות בקדישים מאותו סוג בזה אחר זה, לפיכך בראש-חודש מסמיכים את המזמור "ברכי נפשי" למזמורו של יום ואומרים קדיש אחד לשניהם. הוא הדין למזמור "לדוד ה' אורי" הנאמר בחודש אלול מיד אחרי

20. כמה פעמים בשנה נהג אדמו"ר זצ"ל לומר קדיש (על כמה מבני משפחתו) ללא שעבר לפני התיבה, ואז היה עולה מנין הקדישים הללו לעשרה. אצל האדמו"רים הקודמים לבית חב"ד היו בזה מנהגים שונים, ואכמ"ל.

השיר-של-יום, שקדיש אחד עולה לשניהם. ובראש-חודש אלול נאמר רק קדיש אחד אחרי שלושת המזמורים הנ"ל.

מאותו טעם אומרים בחודש אלול - במנחה - רק קדיש אחד אחרי "לדוד ה' אורי" ו"עלינו", ורק קדיש אחד אחרי סדר ספירת-העומר (והמזמור הנאמר בו) ו"עלינו" שאחר הספירה.²¹

על-פי זה מגדיר אדמו"ר זצ"ל כ"חידוש" את תקנתו של אדמו"ר הרי"צ לומר קדיש - כשיש חיוב - בין ספר לספר באמירת כל ס' תהלים ב"שבת מברכים"; וכדי שלא להרבות בחידוש שלא לצורך, קבע אדמו"ר, שבכהאי גוונא יש לומר - לפני אמירת הקדיש - את ה"יהי רצון" שבין ספר לספר "שעניינו סיום אמירת מזמורים שלכן אומר קדיש אחרי זה, ואחר-כך - כשמתחיל ספר שלאחריו - הוא מעין דבר חדש. ועל-דרך ברכת-המזון כשמחלקין סעודה לשנים (ראה שו"ע רבנו הזקן סי' רצא סוף ס"ג)" (אגרות-קודש, י, עמ' דש).

בהזדמנות אחרת התייחס אדמו"ר זצ"ל לטענה, שאמירת המשניות והקדיש לאחר התפילה סותרת את הכלל "שאיין להרבות בקדישים", וכתב: הרי זה מנהג ידוע בכל תפוצות ישראל, ופשיטא שאין זה נכנס בגדר דלהרבות בקדישים. ואמרו רז"ל (סוטה מ"ט ע"א) איהא שמי' רבא דאגדתא.. קאים עלמא ורק זה מצילנו ומגין עלינו בחושך כפול ומכופל בדרא דעקבתא דמשיחא (אגרות-קודש, יא, עמ' לג).

21. בכל זה ראה ב'שער הכולל' פ' יא אות כט, ופ' מט אות ז. וכתב שם שאין להרבות בקדישים, רק מה שתקנו הקדמונים. ואסור להרבות בקדישים כמו שאסור להרבות בברכות.

[א]

אין לנו אלא ה"שלחן ערוך"

הערה זו, שנדפסה בחלקה בקובץ 'התקשרות' גליון ח (י"א תשרי תשנ"ה), עוסקת בהנהגתו הסדורה של החסיד שמונחית על פי ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך בלבד. הנהגותיו של הרבי עצמו, כמו הליכותיהם של חסידים ראשונים, משמשות לנו דוגמא לענין זה.

בהמשך לליקוט מדברי כ"ק אדמו"ר הכ"מ ('התקשרות', גל' ה), שלהזכירנו בא כי ההלכה לבדה היתה נר לרגליו של הרבי - אוסיף בזה אחת מהערותיו-הוראותיו המאלפות של הרבי באותו ענין:

בחודש מנ"א תשי"ט עמד אחד ממוסדות חב"ד בני. לפרסם בעתונות כתבת "ניחום אבלים" למשפחתו של עסקן ונדיב ידוע, שהוא וצאצאיו תמכו רבות באותו מוסד.

טיוטת הכתבה היתה לעיניו של הרבי נבג"מ עובר להדפסתה, וכשראה בה כי עם יוצאי-חלציו נמנית גם בתו, שהכותב הגדירה כ"זמרת-עם מפורסמת" - הקיף הרבי את המלים הללו בעיגול, ורשם: "בטח ידוע שהוא אסור ע"פ שו"ע אדה"ז". עכלה"ק.

והמעייין בשו"ע אדמו"ר (עה, ו) יווכח לכאורה כי רק בדוחק גדול ניתן אולי ללמוד ממנו את אשר ראה בו הרבי, אך אעפ"כ נקט הרבי להחמיר (וכפי שנהג להזהיר שגם ילדות קטנות לא ישירו בצוותא עם ילדים ובנוכחות גברים וכו'. ואכמ"ל).



והנה, לכאורה מהו בכלל העיסוק בנושא זה ו"מאי קמשמע לך"? האם חידוש הוא שהרבי לא סר מן השו"ע אפילו כמלוא נימה?

ולענ"ד נראה, שעיקר ההדגשה צריכה להיות על הנקודה (שנרמזה בקיצור בליקוט הנ"ל), שההלכה היא הקובעת היחידה גם באותם עניינים שהרגש החסידי מורה לכאורה לנהוג באופן שונה.

- וכמובא בס' אגרא-דכלה (פ' קרח) עה"פ "שמרה נפשי כי חסיד אני", שעובדת היותו "חסידי" מזקיקה אותו לשמירה מיוחדת כדי שלא יעבור על דברי תורה... -

וכבר שנויה הלכה זו במכתבו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות-קודש, ב, עמ' תרכו), ששאל מאת הרה"ח ר' זלמן האוולין ע"ה - בהיותו עם תלמידיו בעיה"ק חברון תובב"א - כיצד ינהגו ביום-טוב שני של גליות, והשואל התבטא (כנראה אודות אכילת חמץ באחרון-של-פסח) שזהו דבר שאי-אפשר לו לעשותו. ועל כך השיבו הרבי נ"ע: אינני מסכים עם אומרך במכתבך "שזהו דבר שאי-אפשר" כו', כי הלא נתונים נתונים אנחנו לרצונו יתברך בתורתו הקדושה!

כלומר, הנהגת האדם צריכה להיות מונחית ע"י ההלכה, שהיא היא רצונו ית', ולא לפי ההרגשים - אפילו בשעה שאין הם סותרים את ההלכה! וכל-שכן שההלכה היא הקובעת בשעה שיש סתירה בין ההרגש החסידי לבין ההלכה.

וכפי שנהג אדמו"ר הכ"מ במעשה רב, שבשעת עריכת ה"סדר" הראשון אחר הסתלקותו של חותנו הרבי מוהרי"צ ז"ע, היה השולחן ערוך כבחיים חיותו של מוהרי"צ בעלמא דין, קערה ערוכה במקומו וכו', הרבי ישב בשולחן הסדר ביראה ובביטול, וגם היה מביט לכיוון מקומו של הרבי זי"ע בסיום כל פיסקא - הכל כבחיים חיותו. ועם כל זה היה מיסב בשתיית הכוסות ואכילת המצה - דבר שכמובן לא עשה בנוכחותו של חותנו הרבי - והסביר זאת בעצמו: שבנוגע לעניינים הנוגעים להלכה, הרי "לא בשמים היא"! (ימי בראשית, עמ' 129 - ונרמז בליקוט הנ"ל) - וכל זאת אף שבהרגשתו המוחשית היה הרבי מוהרי"צ חי וקיים ומדבר עמו בכל ענייניו וכו'!

ומהאי טעמא כתב הרבי על חותנו 'הכ"מ' במשך שנת האבילות, ו'זצ"ל' בשנים הבאות - אע"פ שלגביו לא היה בהסתלקות שום העלם והסתר - משום ש"תורה לא בשמים היא". ההלכה הפסוקה היא הקובעת ולא ההרגש.

(בגל'ה של 'התקשרות', עמ' 18, הצביעו על קשר מיוחד בין אדמו"ר הכ"מ לאדמו"ר מוהרש"ב נ"ע; והנה לעינינו קו משותף נוסף בהנהגותיהם בקודש, וכפי שמוהרש"ב העיד על עצמו שכשמזדמן לפניו "ענין חסידי" העומד בסתירה לפסק השו"ע, אין הוא יכול לפעול על עצמו לנהוג בהנהגה "חסידית" זו! - מובא ב'רשימות דברי'ם' מהרה"ח ר"י חיטריק (שי') [ע"ה]).

ואם תמצוי לומר, הרבי הכ"מ עצמו מספק לנו דוגמה נוספת לאותו ענין; כשמאריך לבאר כי "הלכה למעשה" נקבעת בספרי הפוסקים ולא במדרשי חז"ל (לקוטי-שיחות, ה', עמ' 149, הע' 51), מביא את מאמרו הידוע של רבינו הזקן "שלפני נשמות הגבוהות כמו רשב"י לא נחרב הבית כלל" - ואעפ"כ נאלץ רשב"י לברוח ולהתחבא מפני מלכות רומי וכו'.

בלקו"ש שם מובאים הדברים מ'פלא הרמון' (שמות דף ז, א משמיה דרי"א [מהאמיל]), וב'חנה אריאל' (בראשית, עמ' 94) כותב זאת הרר"י אייזיק מהאמיל עצמו: "מה ששמעתי ביחוד מאדמו"ר [הזקן] נ"ע, שחורבן בית-המקדש אינו אלא לגבי כללות עם בני", אבל במדריגת תנאים ואמוראים וצדיקים הגדולים - בחינת בית-המקדש שלהם לעולם קיים".

והרי עינינו הרואות שרשב"י - וכל התנאים והאמוראים והצדיקים הגדולים - קיימו את כל המצוות וההלכות כפי שהן נוהגות בזמן הגלות, אע"פ שמבחינת הרגשתם בית-המקדש היה קיים!

וראה עוד בלקוטי-שיחות (ח"ו עמ' 273-274), שבנוגע למעשה יש לנהוג כפי פסק ההלכה, אפילו כשהדבר עומד בסתירה למפורש בספרי חסידות (כגון שהנחת תפילין וטבילה במקוה ללא הכוונה הדרושה, אין בהם ממש ח"ו).

וברוח זו היו חסידים מפרשים את דברי המשנה "עין רואה, אוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים": אם ראית פירוש נאה, ושמעת "ווארט" טוב - הכל טוב ויפה, אבל "כל מעשיך בספר נכתבים" - המעשים בפועל צריכים להיות כפי שהם כתובים בספר הידוע, הוא השולחן-ערוך...

ובלשון הרב: "אין לנו אלא השלחן ערוך!"

[ב]

ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי

במאמר זה ליקט אבינו שפע ביאוריהם ורעיונותיהם של צדיקי החסידות - החל ממורנו הבעל-שם-טוב זי"ע, תלמידיו ותלמידי תלמידיו - בסיבת הצער והיסורים העוברים על האדם וקבלתם באהבה, כהכרה בהשגחה העליונה המביאה להתעוררות תשובה וחרטה ולמדרגות נעלות בעבודת ה'.

המאמר נדפס בקובץ 'נחלת צבי', גליון י.

בכמה מספרי החסידות נזכרת אמירת הפסוק "ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי" (תהלים כה, יח) בשעותיו הקשות של האדם, או בהזדמן לו מאורעות בלתי-נעימים לעת מן העתים.

לדברי האדמו"ר מוהרצ"א מדינוב, כשבאים על האדם יסורים ר"ל, יש לו לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, שהרי הכל בהשגחה-פרטית מאתו ית' ולא מיד המקרה ח"ו, ואמירת הפסוק הנ"ל בשעת מעשה מזכירה לו את הקשר הסיבתי שבין "עניי ועמלי" לבין "חטאתי", ומעוררת אותו לתשובה. וגם יסורים קלים הנקרים לו (כמי ששלח ידו לכיסו להוציא שלש מטבעות ועלו בידו רק שתיים) באים להזכירו אודות חשבון-הנפש, ואז - ורק אז - יפה כחם לכפר על עוונותיו.

וכך כותב הרה"ק הנ"ל בהגהותיו לס' 'סור מרע ועשה טוב' (השלם) אות מ' בסופה:

זה לשון מרן [מוהרצ"ו] כל צער שיבא לו יפשפש במעשיו וישוב אל ה'. דע ידידי הקורא, שלא יחשוב שום דבר שבא במקרה, שדבר זה גרם זאת, רק הכל בהשגחת הבורא ית"ש. ומי שנותן דעתו על המקרים עליו הכתוב אומר ואם תלכו עמי קר"י והלכתי וכו'. וקבלתי, בעת שיזדמן לאדם איזה דבר עיגום ומצער יזכור ויאמר הפסוק ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי בכדי שישים אל לבו שהוא בהשגחת הבורא על

עוונותיו להזכירו כדי לפשפש במעשיו. ומה שאמרו רז"ל [ראה ערכין טז, ב] היכי דמי יסורין אפילו הושיט ידו לכיס וכו', הוא דוקא כשמשים אל לבו שכל תנועותיו מסורין בחפץ הבורא. ותבין מאוד ותשים הדברים על לבך.

וכדברים הללו ממש אמורים גם בספרו 'אגרא דפרקא' (אות קכד):

לא יחשוב האדם על שום דבר שהוא במקרה ואיזה סיבה גרם, רק הכל בהשגחת הש"י. ומי שנותן דעתו על המקרים עליו הכתוב אומר ואם תלכו עמי קרי והלכתי וכו'. וקבלתי, בעת שיזדמן לאדם איזה עיגום וצער יזכיר ויאמר הפסוק ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי בכדי שישים אל לבו שהוא בהשגחת הבורא על עונותיו. כי כמה וכמה עונות יש לו לאדם שאינם מתכפרין ע"י תשובה ויוה"כ, רק תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקין, והש"י שולח לו יסורין קלין כדי לכפר עונותיו. וז"ש רז"ל היכי דמי יסורין, אפילו הושיט ידו לכיס וכו'. והוא דוקא כשמשים אל לבו שכל תנועותיו בחפץ הבורא. הבן הדבר.

הרה"ח ר' מאיר צבי שו"ב דזאמושטץ (מחסידי האדמו"ר רמ"מ מקאצק, ואדמו"ר בעל ה'צמח צדק' מליובאוויטש) מעלה, כי אותה התבוננות בסיבת הצער והיסורים מצילה את האדם מידי כעס, שהרי מכיר הוא שאין לתלות בחבירו את הסיבה האמיתית ליסוריו, אלא חטאיו שלו גרמו לו, ולכפרתם באו עליו הדברים המצערים אותו. וזה לשונו בספרו 'יד אבי שלום' (ווארשא תרמ"ב, עמ' 34):

הכעס הוא בא ממיעוט ענוה, ועצה לבטלו כשיחשוב אשר כל הצער והבלבול שיש לו מזולתו הוא בא מפני עונותיו ולכפרם באו, וזה היגון אשר יש לו מזולתו אך למיעוט נגד פשעיו וחטאיו, ע"כ יקבל עליו הצער מזולתו להיות כפרה על עונותיו. ושמעתי מחסידים קדמונים אשר בבא להם איזה רתיחת הכעס היו אומרים בכונה פסוק (תהלים כ"ה י"ח) ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי כו'.

הצדיקים פעלו שמאורעות קלים הבאים על האדם, ייחשבו לו כסיגופי גלגול-שלג ותעניות, אך זאת רק באם באותה שעה יהיו דעתו ולבו של האדם נתונים לענין זה. אמירת הפסוק הנ"ל תועיל לו שלא יראה במאורעות אלו מקרים "טבעיים" כדרכו של עולם, היא תהווה "תזכורת" לעוונותיו שגרמו לו, וגם בקשה מהשי"ת שאכן ישא לחטאתיו ו"סיגופים" אלו יהיו לו לכפרת עוונות. מרגניתא טבא זו מצויה אצל הרה"ח ר' שלמה טלינגטור ע"ה, בספרו 'אבן ישראל' (ירושלים תש"ה, עמ' נה):

שמעתי מאנ"ש בקלויז סקווירא. בחורף הראשון לנשיאותו של אדמו"ר פחד יצחק זלה"ה [מבויאן] היה נושא מאמר הזה: הצדיקים הראשונים היו נותנים סיגופים כגון תענותים, גלגולי שלג ומקואות קרים וכו', והצדיקים הבאים אחריהם מצאו כי הדרך

הזה לא נכון משני טעמים: א', איך אפשר לדעת כחו של הזולת כמה שיוכל לסבול התענית או גלגולי השלג וכדומה. ושנית, יש חשש כי מי שכבר יעשה את כל הסיגופים ומספר התענית ישלים, לא ימלט שלא יכשל בשמינית שבשמינית. לכן מצאו הצדיקים עצה שימסרו את זה על הרבש"ע. כיצד, אדם מישראל שנתחייב תענית הוא נעשה מוטרד במשא ומתן של מסחר (בלשון אשכנז: ער פעהאנדלט זיך) כל היום, והוא אינו אוכל. מי שמחויב בגלגול שלג נעשה סיבה שמתהפך לו עגלתו בדרך ומתגלגל בשלג. המחויב במקוה קרה הוא מתחלק ונופל ליאור מים קרים.

ובזה יש תיקון לשני הענינים הנ"ל: הא', בזמן שזה מסובב ע"י השגחה העליונה, כבר משוער הדבר במדה ובמשקל ע"י ההשגחה כפי שיוכל האדם לסבול. והשנית, אם עובר על האדם תענית ע"י היותו מוטרד במשא ומתן כל היום, או שנהפכה עגלתו ונתגלגל בשלג, או שנפל ביאור מים קרים, לא יבוא עי"ז אף לידי שמץ של גאות. ועיקר הדברים שישכילו אם יזדמנו מקרים כאלו, שיגיד: רבש"ע, ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי.

ועתה תא חזי, שענין זה כולו יסודתו מפורש בקבלה מאבינו הראשון הבעש"ט נ"ע, באמרו, שהאמונה בהשגחה הפרטית מעוררת את האדם לתשובה בכל עת שמאורע בלתי רגיל בא עליו, ותשובה וחרטה זו הם הגורמים האמיתיים לכך שאותם מאורעות קלים ייחשבו לו לכפרת עוון. אבן יסוד זו מונחת בספרו של הכהן הגדול והקדוש מפולנאה, ה'תולדות יעקב יוסף' (פ' וישלח, בפס' וישב ביום ההוא וגו') בשם **מרן הבעש"ט נ"ע:**

שמעתי ממורי וכו' דאמרו בש"ס [ערכין טז, ב] מי שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו וכו' היכי דמי יסורין המושיט ידו לארנקי וכו', והקשה הא אין יסורין בלא עון וכי סלקא דעתך שזה נחשב לכפרת עון. וביאר כי צדיק באמונתו יחי', כי המאמין בהשגחה פרטית של השי"ת ויודע בו כי כל מאורעות של האדם הוא ממנו ית', הן דבר קטן או גדול וכו' והוא לסיבת חטאו, ומיד נתחרט ומלא חרדה ופחד ה', מיד מוחלין לו מאחר שהוא מאמין וחוזר בו ומדבק מחשבתו בו ית', לכך גם המושיט ידו וכו' אחר שהוא מאמין שזה לסיבת חטאו ומתחרט נחשב לכפרת עון וכו'. וכשאינו מאמין זה שהכל בהשגחה פרטית ממנו ית' וכו' זה נקרא כופר בהש"י וכו'.

ונכפלו הדברים בס' 'בן פורת יוסף' (לעמבערג תרכ"ו דף נד, ב), ומהם לס' 'כתר שם טוב' (אות מו).

עצבות ומרה-שחורה כי תהיה באדם ר"ל, יזכור באותה שעה על חטאיו שגרמו לו יסורים אלו לשם כפרתו, ולכן - אדרבה - צריכים הם לגרום לו לשמחה רבה על כי

נטהר מחטאתו. ומפורש הדבר במאמריו "הקצרים" של רבינו הזקן בעל ה'תניא' (עמ' תעח):

אם תזדמן לו איזה מרה-שחורה ועצבות ממילי דעלמא, אזי יקשור בזה גם חטאיו, כי הם גרמו לו העצבות ממילי דעלמא, והן היסורים הנגזרים מה' על חטאיו. ע"כ כשיזדמן לו איזה יסורים ועצבות ממילי דעלמא אזי יתלה בחטאיו, וישמח בהם כשהוא ממרקם ביסורים.

ומחמת העצבות [=דהיינו אם תחת לשמוח יהי' בעצבות] יהי' ניכר שלא התחיל עדיין להיות יהודי, ולא למד ולא התפלל בשום פעם מיום הוולדו אפילו פעם אחת באמת. ע"כ מאד מאד יהי' זהיר בזה.

ובשני מקומות בספר ה'תניא' נמצאת התייחסות ישירה לענין זה:

וטעם השמחה ביסורי הגוף, לפי שהיא טובה גדולה ועצומה לנפש החוטאת, למרקה בעוה"ז ולהצילה מהמירוק בגיהנם וכו'. לפי שעוה"ז חסד יבנה, וביסורין קלין בעוה"ז ניצול מדינים קשים של עוה"ב וכו' (אגרת-התשובה, פרק יב).

ועצה היעוצה לקבל באהבה, היא עצת ה' בפי חז"ל לפשפש במעשיו, וימצא לו עוונות הצריכים מירוק יסורים, ויראה לעין גודל אהבתו אליו המקלקל השורה, כמשל מלך גדול ונורא הרוחץ בכבודו ובעצמו צואת בנו יחידו מרוב אהבתו וכו' (אגרת-הקודש, סי' כב).

ועוד זאת מצינו בספר ה'תניא' (פרק לא), שלעתים צריך האדם להיות בבחינת לב נשבר ובמרירות על ריחוקו מאור פני ה', אך לא כל העתים כשרות לכך, ואת חשבון האדם עם נפשו וקונו יש לו לדחות לזמן המתאים: "אך שעת הכושר שהיא שעה המיוחדת וראויה לכך לרוב בני אדם, היא בשעה שהוא עצב בלאו-הכי ממילי דעלמא, או כך בלי שום סיבה, אזי היא שעת הכושר להפך העצב, להיות ממארי דחושבנא הנ"ל כו', ובזה יפטר מהעצבות שממילי דעלמא".

והפשט הפשוט הוא, שבשעה שהאדם עובר למצב של מרירות דקדושה, בכך נפטר הוא מהעצבות הגשמית הפסולה הנובעת ממילי דעלמא, שהרי אותה עצבות הפכה עתה ללב נשבר ומרירות רוחנית טהורה.

אך בפי חסידים מסופר (קונטרס 'רמ"ח אותיות', אות ט), שאחד מחסידיו של רבינו הזקן התאונן לפניו על שנהפך עליו הגלגל, ומי שהיה בעל-בעמיו עתה הוא בעל-חוב גדול. הסביר לו האדמו"ר באר היטב מהו ענין "בעל-חוב" ברוחניות (דהיינו חובת האדם לקונו), עד כי פרץ אותו אדם בבכי גדול במר נפשו על ריחוקו

מהשי"ת. וכשחזר לביתו שוב שפר עליו מזלו, ופרע את כל חובותיו. אז אמר אדמו"ר הזקן, שזה הפירוש במ"ש ב'תניא' (שם) "ובזה יפטר מהעצבות שממילי דעלמא" - כלומר, שהסיבות הגשמיות המעיקות שגרמו לדכאונו, מסתלקות ממני שהפך את העצבות שנגרמה ממילי דעלמא למרירות הנובעת ממילי דשמיא, והוא נפטר מהן לחלוטין...

ועתה נשוב ונראה שגם העצה היעוצה ב'אגרת-הקודש' הנ"ל, כחה יפה לסלק מן האדם את היסורין המעיקין:

ויראה לעין גודל אהבתו אליו המקלקלת השורה וכו', וכמים הפנים אל פנים תתעורר האהבה בלב כל משכיל ומבין יקר מהות אהבת ה' אל התחתונים וכו', ואז גם ה' יתן הטוב, ויאר פניו אליו בבחינת אהבה מגולה (אשר היתה תחילה מלובשת ומסותרת בתוכחה מגולה), ויתמתקו הגבורות בשרשן ויתבטלו הדינין נס"ו.

הוא אומר: אהבת ה' אליו, הבאה לידי ביטוי בתוכחה ויסורים, תעורר אצלו אהבה לה' המסתיר פניו, ואזי ישוב ה' ויאהבהו באהבה מגולה, במאור פנים המבטל את הדינין והיסורין.

ושוב נמצאנו למדים, שקבלת היסורין באהבה ובשמחה מחד גיסא, או הפיכתם למרירות דקדושה - מאידך גיסא, שתי הדרכים הללו יכולות לבטל מעיקרן את הצער והיסורין, ולהפכם לטוב וחסד.

ונסיים בסיפור מעשה (אשר לי ידוע הוא רק ממקורות החב"ד), מעשה ר"ב מהרה"ק ר' ברוך ממז'בוז', שבו נתפרשו הלכה למעשה כל העניינים המבוארים לעיל, שכל מעשה הבא על האדם תכליתו לעוררו לשוב אל בוראו וקונו, ולדבקה בו יתברך.

סיפור זה נתפרסם ב'לקוטי רשימות ומעשיות' (כפר חב"ד תשכ"ט, עמ' לט), בשם הרה"ח ר' זלמן הבלין ע"ה (משפיע בשיבת תומכי תמימים' בהאראדישץ שברוסיא, ובישיבת תורת-אמת בעה"ק ירושלים ת"ו):

דרכו בקודש של הרה"ק ר' ברוך נ"ע ממעזבוז היה, שבכל יום אחר התפילה היה טועם מעט יי"ש וחתיכת לעקאך. בחדרו היה ארון אחד שבו עמד כלי גדול עם יי"ש ולעקאך, ובכל יום היה המשמש שלו מכין לו ליום זה באותו ארון גופא, למעלה, כוסית קטנה יי"ש וחתיכה לעקאך קטנה כשיעור טעימה. ואחר התפילה יודע הי' הר"ב כי באותו מקום מונח השיעור טעימה שלו ונוטלו משם.

פעם שכח המשמש להכין לו בארון למעלה את השיעור טעימה, וכשנזכר היה זה

כבר אחר תפילתו של הרר"ב. המשמש לא הצטער הרבה, היות והיה בטוח שהרר"ב בוודאי לקח בעצמו מן הכלי המונח באותו ארון למטה. עכ"ז נכנס המשמש לחדרו של הרבי, וראה כי הרר"ב יושב ובוכה. המשמש שאל את הרבי מדוע זה יבכה, והרר"ב השיבו כי תמיד מוצא הוא את שיעור הטעימה שלו מוכן לפניו בארון, ואילו הפעם לא מצא.

כמובן שהמשמש תמה על כך מאוד, וביקש מהרבי שימחל ויסביר לו, שהרי הוא יודע כי בזה הארון גופא למטה מונח כל הלעקאך והיי"ש, והרבי יכול היה לחתוך בעצמו מהלעקאך ולמזוג לו מן היי"ש, ולא היה לו לבכות. ובפרט קדוש כהרר"ב האם צריך הוא לבכות כשקורה ופעם אינו מוצא את האוכל מוכן לפניו.

השיבו הרר"ב, אין אני בוכה בגלל חתיכת הלעקאך ומעט היי"ש, אלא בגלל מאמר רז"ל עד היכן מגיע כוחן של יסורים וכו' אם הכניס ידו לכיסו ורצה להוציא מטבע והוציא מטבע אחרת קטנה או גדולה כו' הרי אלו יסורים. ולכאורה למה להם לרז"ל לומר לנו שאלו הן יסורים, הרי כל אחד ירגיש בעצמו שאם הוא מתייסר מזה הרי אלו יסורים, ובאם לאו - אין הן יסורים. ויתורץ זה במאמר אחר שאמרו רז"ל, שאם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו. ואם כן הרי לימדונו בזה רז"ל, שאם נזדמנו לאדם איזה שהם יסורים אל יהי שוטה לתלות זאת באיזה מקרה או ענין טבעי, רק ידע ויבין שמרמזים לו מלמעלה שהוא צריך לעשות תשובה. ולכן לימוד גדול לימדונו רז"ל, ואמרו לנו עד היכן כוחן של יסורים, כלומר, להבין שזהו רמז מלמעלה שעליו לעשות תשובה, ואמרו שאף אם מזדמנין לאדם יסורים קלים כגון שרצה להוציא מכיסו איזו מטבע והוציא אחרת, עליו לדעת שגם זהו רמז מלמעלה לתשובה. ועל כן, כאשר גמר להתפלל ולא מצא את השיעור טעימה שלו במקום שמכינים לו תמיד, אף שאין אלו יסורים גדולים כל כך באמת, אך בוודאי הוא רמז לתשובה, ועל-כן הוא בוכה. עכ"ל המעשה.

עוד ביאורים רבים נאמרו לענין קבלת היסורין בשמחה, אך אנו לא עסקנו אלא בפן אחד בלבד של נושא רחב זה.

וראה עוד אשר האריך והרחיב בזה הרה"ק ר"א ראטה ב"מאמר השגחה פרטית" שבספרו הק' 'שומר אמונים' (והנוגע לענינינו בפרט, בפרקים: ו, יג, יד, כא). ויסד שם (בפי"ד) נוסח שיאמר האדם בשעה שאירע לו אפילו דבר קטן כנתהפך חלוקו, ובו מביע אמונתו שהכל בא עליו בהשגחה-פרטית, ומקבלו באהבה, ואשר הוא לסיבת עוונותיו, והאדם מתוודה עליהם ומבקש שיהפכו לטוב גלוי עליו ועל כל ישראל. ובזה מקיים כו"כ מצות-עשה מן התורה ומדברי קבלה, ובהן: מ"ע דאמונת השגח"פ מהפס' אנכי; מ"ע דהצדקת הדין מהפס' וידעת היום והשבות אל לבבך כי כאשר

יִיסַר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֶלְקִיךָ מִיִּסְרֶךָ - הַיְדִיעָה וְהַהֲכָרָה שֶׁכָּל הַיְסוּרִים הֵם לְטוֹבָתוֹ; מ"ע
דוֹדוֹי וְתִשׁוּבָה; וּמֵהַפֶּסֶס' חֶסֶד וּמִשְׁפָּט אֲשִׁירָה - שִׁקְבַל הַכֹּל בְּשִׂמְחָה: אִם חֶסֶד אֲשִׁירָה
וְאִם מִשְׁפָּט אֲשִׁירָה.

וַיִּזְכְּנוּ הַשִּׁי"ת לְשׁוֹב אֵלָיו בְּתִשׁוּבָה שְׁלִימָה וְאֲמִיתִית, לְדַבְּקָה בּוֹ וּבַעֲבֹדָיו הַצְּדִיקִים
עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, וּבִזְכוּתָם יִגִּיעוּנוּ אֵךְ טוֹבוֹת וְחֶסֶדִים נִרְאִים וְנִגְלִים בְּעֵינֵי בָשָׂר.

"קונטרס התפלה" - ה'שולחן ערוך' של עבודת התפילה

מעטים ידעו את אבינו הכ"מ כעובד ה' בלב ונפש. עוד מעטים יותר ראוהו בטוב תפילתו מתוך דביקות וטהרת הלב, והיא שעמדה בראש מעייניו כיסוד מוסד בשיטת חסידות חב"ד. סקירה מסודרת זו מפרי עטו מהווה סיכום תמציתי ויסודי של 'קונטרס התפלה' מאת אדמו"ר הרשב"ב נ"ע - קונטרס "שכל כיבשונה של עבודת החסידות נכלל בו" כהגדרתו. ניתן לנו להבחין בזיקתו הנפשית של הכותב לדברים, כ"תורת חיים" שהשתרשה ונחקקה עמוקות בלבו עוד מימי חורפו.

הסקירה נדפסה בשבועון 'כפר חב"ד' גליון 886.

ארבעה קונטרסי הדרכה כתב אדמו"ר הרשב"ב עבור אנ"ש וה"תמימים": 'קונטרס התפילה', 'קונטרס עץ-החיים', 'קונטרס העבודה' ו'קונטרס ומעין'. 'קונטרס התפילה' הוא הראשון מביניהם שנתפרסם ברבים, שאותו מסר אדמו"ר הרשב"ב נ"ע לתלמידי "תומכי תמימים" בחודש טבת תר"ס (ולגירסה אחת: בחודש חשוון), באמצעותו של מנהל הישיבה - הוא אדמו"ר הרי"צ נ"ע - ובמעמד של שני המשפיעים, הרה"ח ר' חנוך הענדל ז"ל והרה"ח ר' שמואל גרונם ז"ל.

מבחינת תוכנו לא נועד הקונטרס לתלמידי הישיבה בלבד, אבל להקמתה של "תומכי תמימים" - כשנתיים לפני כן - היה חלק מכריע ב"התעוררות ועילוי כללות מצב אנ"ש, לקרבם אל ענייני עבודה שבלב זו תפילה בהתבוננות ומתינות" (כדברי אדמו"ר הרי"צ בפתחת הקונטרס), ומתנה זו לתלמידים היתה מעין "פרס ואות לקירוב הדעת" (כאמור ב"תולדות התמימים").

קונטרס זה, הגם שקטן הוא בכמותו, אבל כל כיבשונה של עבודת החסידות נכלל בו, ואדמו"ר הרי"צ אף הגדירו (ב'פתיחה' הנ"ל) כ"מורה דרך להמציא מזור ומרפא לתחלואי הנפש, ולפתח את הכחות והכשרונות על-פי העבודה האמיתית".

להלן נפרוש את קיצורו של הקונטרס, אך לפני כן נתעכב על נקודה אחת שיש לתת אליה את הלב; הרבי מדגיש חזור והדגש בתוקף, שההתבוננות בתפילה צריכה להיות התבוננות בפרטים דוקא, ולא התבוננות כללית. והוא גם מבאר באר היטב על מה ולמה.

אדמו"ר האמצעי בספרו "שער היחוד" (הנקרא גם "קונטרס ההתבוננות") מבאר גם הוא את הכרח ההתבוננות בדרך פרט דוקא, ומוסיף: "וכאשר מקובל היה א"א מו"ר [אדמו"ר הזקן] ז"ל נ"ע בדבר זה מפי הרב המגיד ז"ל בפירוש גמור, וכך שמעתי מפיו ז"ל".

ומהרה"ח ר' אליעזר הורביץ ע"ה (בנו של הרה"ח ר' איטשע מתמיד" הי"ד) שמעתי, ששאלה עקרונית זו עמדה במרכז הפולמוס בין אדמו"ר האמצעי והרה"ק ר' אהרן מסטרושילא, שאדמו"ר טען בתוקף לחיוב ההתבוננות בדרך פרט דוקא, ואילו הרה"ק הנ"ל צידד בשיטת ההתבוננות בדרך כלל (שהיא קרובה יותר לעורר את ההתפעלות, כשיטתו הידועה).

אם-כן, דרך זו היא מאושיות שיטת חב"ד, לכן עמדו על כך רבוה"ק בכל כחם שלא יסטו ממנה (ביאור לענין ה"התבוננות פרטית" שבקונטרס זה, נדפס גם באג"ק מוהרי"צ, ח, עמ' קצט-ר).

ומכאן לגופו של 'קונטרס התפילה'; בפתיחת דבריו מבאר הרבי את הסיבה לכתובת הקונטרס, שהיא מפני ש"כל אחד ואחד מאנ"ש שואל ודורש איך מתפללים ובמה עובדים את ה' בעבודה שבלב זו תפילה", לכן משיב הוא להם על-פי האמור בכתבי הדא"ח של רבותינו הק' "אשר דבריהם דבר ה' אלקינו יקום לעולם, וחיים וקיימים כמאז כן עתה", וניתן למצוא בדבריהם הוראות גם לדורות המאוחרים "לפי העת והזמן דעכשיו, אשר נתמעטו הלבבות". ובאורם יאירו נפשותינו ב"אור חיי החיים האמיתיים - אשר זה היה כל ישעם וחפץ נפשם, להחיותנו ולהאיר בנפשנו אור וחיות אמיתי, ומסרו נפשם ממש על זה, כידוע לכל היודעים קצת מענייניהם".

סוגי התבוננות רבים ושונים נתבארו בדא"ח, ובכחן לפעול התפעלות השכל ודביקותו באלקות, ואז יאיר אור השכל גם בלב ויפעל בו ביטול עצמותו - או שמחה עצומה - בהתאם לסוג ההתבוננות.

עיקר כוונתה של ההשגה היא, שיתבונן בה האדם בשעת התפילה בהתבוננות בפרטי פרטים דוקא, ולא התבוננות בכללות הענין שהיא הארה בדרך "מקיף" גרידא, הארה שאינה מביאה להתפעלות. ואפילו אם יתפעל מהתבוננות מעין זו, אין היא

אלא "דמיון כוזב" בעלמא שהוא בר-חלוף, ואין להתפעלות זו שום השפעה לא ב"סור מרע" ולא ב"עשה טוב", וגם לא בהכנעת מידותיה של הנפש הבהמית.

גם ההתפעלות הנובעת מאמצאת פירושים וחדושים בשעת התפילה - אפילו אם תפעל בו התרוממות הנפש והתעלותה מן החומריות - גם זה לא יתקיים יותר משעות ספורות או אפילו יום תמים, אבל מידותיו של האדם ומעשיו לא ישתנו עקב כך לטובה.

בפרט הצעירים הם אלו שצריכים לברוח מדרך זו כמטחוי קשת, מכיון שהיא תשריש בהם דמיונות והברקות של שקר, שימנעו מהם את הקליטה האמיתית ולא יוכלו לפעול ישועות בנפשם.

רק היגיעה בתפילה - יגיעת נפש ויגיעת בשר - שהיא יגיעת המוח בעיון ובהעמקה באריכות ההתבוננות דוקא, זוהי העבודה האמיתית, שממנה תבוא ההתפעלות הרצויה במוח ובלב, והענין האלקי יורגש בלבו ויחקק בפנימיותו.

מכאן מסתעף ההבדל בין "התפעלות עצמית" להתפעלות הבאה רק מתמצית ההתבוננות ומסקנתה ("ה"בכן"), שהראשונה פנימית ובבחינת "גדלות", והשניה חיצונית ובבחינת "קטנות". זו בת-קיימא וזו בת-חלוף.

ובנקודה זו, כשהמעייין בקונטרס מהרהר בלבו: "איפה אני ואיפה הן ההתבוננות וההתפעלות", אומר לו הרבי כדברים הללו:

"ואל יאמר האדם, איך יבוא לכלל עבודה זו?! הנה זהו כאשר לא ניסה עדיין לגשת לעבודה אמיתית זו, נדמה אליו אשר הדבר רחוק ונפלא ממנו.. [וזו] תחבולת היצר שאינו רוצה בעבודה כזו.. וזורק בו טיפה מרה משפלות של שקר, לאמר: איך תבוא לעבודה גדולה שאינה מערכך כלל?! ולמה תתייגע על דבר נעלה מאתך?! אבל באמת לא נפלאה היא ולא רחוקה היא כלל, אדרבה, קרוב הדבר לכל מי שיש לו מוח ולב.. (ובפרט אשר בחסדו חסד עליון, הנה הוא יתברך נדרש לכל הדורשים אותו באמת).. בודאי צריכים לזה יגיעה רבה, אבל לא נפלאה היא ממנו כלל וכלל.. ועל-ידי יגיעה, בנקל לו לבוא לזה.. והיינו שיעשה לו עת וזמן להתבודד ולהעמיק דעתו היטב באיזה ענין בדא"ח.. ובריבוי ההרגל במשך הזמן יבוא לו בנקל בשעת התפילה להאריך ולהעמיק בהתבוננות.. שיאיר האור במוחו ולבו.. ולפעול ישועות בנפשו"..

מכאן עובר הרבי ל"רעה החולה שרבים מאנ"ש נלכדים בה", שעיסוקם רק בסוגיות העמוקות שבדא"ח ("בעצמות אור אין-סוף במדריגות שלפני הצמצום"), ואילו

ה"עניינים הנמוכים" - כהגדרתם - כגון "יש מאין", "ממלא וסובב" ועבודת המלאכים האומרים 'קדוש', אינם ראויים בעיניהם שיעסקו בהם!

גישה זו נובעת מהעדר הביטול וההתמסרות לדברי רבותינו הקדושים ולתורת אמת שבפיהם, וכתוצאה מכך הם שוגים גם ב"השכלותיהם", מגלים פנים בפנימיות התורה שלא כהלכה, ומגשמים את ההשגה האלקית שבדא"ח.

שיטה שגויה אחרת היא של אלו שעיסוקם בדא"ח הוא אמנם בדרך הנכונה והטובה, דא עקא, שתפילתם היא ככל האדם ללא יגיעה והתבוננות. כמוכן שאין זו עבודה כלל, וכל יגיעתם בדא"ח היא לריק ח"ו, היות והעדר התפילה הוא העדר החיות בלימוד התורה וקיום המצוות, ובאם ענייני הדא"ח אינם נחקקים במוחו ובלבו בשעת התפילה, הרי הם נשכחים ואובדים ממנו, מתמסמים והולכים, וכל יגיעתו בלימוד וידיעת האלקות היו לבטלה ח"ו.

רק כשהפרטים נחקקים בעצמותו בעבודת התפילה, יש להם קיום נצחי והאדם נמצא תמיד בבחינת קירוב לאלקות. וגם זיכוך המידות ובירורן - שלשם כך ירדה הנשמה לגוף - נעשה רק על-ידי העבודה והעמקת הדעת התפילה. "נשמות גבוהות" יכולות לפעול את בירור המידות גם באמצעות ידיעת והשגת אלקות בלימוד הדא"ח, אבל רוב הנשמות זקוקות בנוסף לכך גם לעבודת התפילה, ולהן לא די אפילו באם יגיעו להתפעלות מלימוד זה, כי גם זו התפעלות שאין לה קיום.

ולא זו בלבד, אלא יתכן שבסיום הלימוד תהיה התנהגותו באופן הפכי לחלוטין, בהרחבת הפה וניבולו בהוללות וליצנות, ומכאן קצרה היא הדרך לנפילה הסופית ר"ל, שהרי הרע שבנפשו לא ניזוז ממקומו, הלימוד לא פגע בו ולא נגע, ואפשר שאדרבה, נתחזק עוד יותר בגסותו וגאוותו שהן אבות הטומאה ומקור המידות הרעות.

העבודה בתפילה אפשרית גם בהתבוננות ב"עניינים נמוכים", ובלבד שתהיה באריכות ובהעמקת הדעת. והתשוקה לאלקות שתתעורר בלבו תביא לחיות פנימית ועצמית בקיום התורה והמצוות, והוא יהיה קרוב לאלקות בכל ענייניו.

מכאן עובר הרבי ל"טכניקה" של התפילה וההכנות אליה, שהם חמשת כללי היסוד הידועים:

א] לסלק מדעתו את כל הטרדות (וגם שיטות הסילוק מוצעות כאן, וביניהן: לשהות במשך כל התפילה במקום אחד דוקא), ורק אז יתעטף בטלית ויניח תפילין, ויתרכז רק בענין התפילה.

ב] כשהוא עטור בטלית ובתפילין, טרם שיפתח בתפילה, יחשוב ענין בדא"ח, לפחות במשך חצי שעה, וגם זה במקום אחד ולא תוך כדי הילוך ושוטטות.

ג] לעתים מזומנות יערוך חשבון בנפשו ויבוא לשפלות וכובד-ראש, ואחר-כך ילמד דא"ח כדי שיתפלל בשמחה.

ד] ואם עדיין אינו "כלי" לאור האלקי, יעורר בתפילה עצמה רחמי שמים על נפשו, וה' ברחמיו יפתח את מוחו ולבו לעבודתו יתברך.

ה] לפני תפילת שמונה-עשרה יתבונן בהתבוננות קצרה - אבל בהתקשרות! - בגדלות הבורא שלפניו עומד הוא עתה בתפילה, ש"ביטול" זה הוא עיקר עניינה של תפילת שמונה-עשרה.

הצרה האמיתית היא עם אלו שמוצאים ענין בשמיעת דא"ח, ואפילו מתפעלים ממנו במקצת, אבל בזה נגמר הענין; לימוד מעמיק ועבודת התפילה - ממנו והלאה. כמובן שלאדם כזה אין חיות בתורה ומצוותיה, הדברים הטובים נעשים כ"מצות אנשים מלומדה" גרידא, חומריותו ומידותיו אינם מזדככים ואחריתו מי ישורנה.

אבל גם הוא אל יאמר נואש לנפשו, ורפואתו היא בהתעוררות תשובה אמיתית מתוך התבוננות במעמדו ומצבו, וגם בתעניות וסיגופים, ושבירת החומר תעשה אותו ל"כלי" הראוי להשראת האור האלקי.

ומכאן למחלה אחרת, שהיא תופעה תמוהה כשלעצמה: כיצד יתכן שאפילו אצל עובדי ה' במוחם ולבם בתפילה, תמצאנה לעתים מידות מגונות? הסיבה לכך היא, שאותו אדם אינו מכיר את עצמו ואת פרטי מידותיו הרעות, וכשהוא מתעורר בתפילה למאוס ברע, חושב הוא על הרע הכללי, ה"קוסמי", ושוכח על הרע הפרטי שבנפשו שלו, ואין הוא מתמודד עמו כלל.

לקראת סיום הקונטרס פונה הרבי אל "הצעירים אשר לא למדו דא"ח כל צרכן לידע פרטי ענייני ההתבוננות על בוריים", ומזהירים שלא יזדרזו להעפיל ולטפס בסולם ההתבוננות טרם זמנם, כי לא ישיגו אלא דמיונות שוא של התבוננות והתפעלות, ותשתרש בהם תכונת ההטעיה העצמית.

עליהם להיות בטלים ונכנעים להוראות מדריכיהם המנוסים, ועבודת התפילה שלהם צריכה להיות כפי שנתבאר בסעיף הראשון של ההכנות: להסיר את הטרדות, להתפלל במקום אחד מתוך הסידור במתינות גדולה ובכוונת פירוש המלות (וזו הדרך גם ל"גדולים" שאינם יכולים להתפלל תמיד בגדלות המוח והלב).

ומה שצריכים הכל לזכור, מקטנם ועד גדולם, הוא החיוב בקבלת עול מלכות

שמים, לעבדו בעבודת עבד נאמן, לדקדק במעשה המצוות ובכל דבר שעושה, וגם לפקוח עין על מידותיו.

בסיום דבריו מעתיק הרבי את הוראותיו של אדמו"ר האמצעי לגבי התפילה והתורה, שגם בעלי-עסקים שאינם יכולים להאריך בתפילה בכל יום, תהיה עבודתם בהגבלת הנהגתם קודם התפילה שלא לדבר בענייני עסקיהם באותה שעה, לימוד מעט, ולהתחזק בתפילה במתינות - "וכל מה שיאריך בתפילה אפילו רגע יותר - הרי זה כקונה חיים לנפשו על כל היום!"

ובנוסף לכך קביעות עתים בכל יום ללימוד הלכה למעשה בשו"ע אדמו"ר חלק אורח-חיים, וכן לימוד ספרי מוסר המיוסדים על המדרשים והזוהר "לעורר את הלב לאהבת ה' ולתורתו ועבודתו יתברך".

"ואתם אהוביי אחיי ורעיי - מסיים הרבי - שימו לבבכם היטב אל כל הדברים הנ"ל ותחוסו על נפשכם ללמוד לדעת את ה' בלימוד הטוב בעיון.. לימוד על-מנת לעשות דוקא.. בעבודה אמיתית שבמוח ולב בתפילה, לפעול ישועות בנפשם.. ולהוסיף אור וחיות בקיום התורה והמצוות, והיה לבבנו שלם ואמת עם ה' אלקינו בכל פרט ופרט. והשי"ת יהיה בעזרינו ויאיר עינינו באור אמיתית תורתו ועבודתו יתברך, אמן כן יהי רצון!"



משעה שנתפרסם 'קונטרס התפילה' נקבע הוא להיות ה"שולחן ערוך" של עבודת החסידות בכלל ועבודת התפילה בפרט; בחודשים הראשונים לצאתו את רוסיא, כתב אדמו"ר הרי"צ ממקום מושבו בריגא מכתב כללי "אל ידידינו אנ"ש ותלמידי התמימים די בכל אתר ואתר" (אג"ק, ב, עמ' יט-כ), מכתב ובו ההכרזה כי "יסוד החסידים ועמוד החסידות היא העבודה בפועל בקנין מדות טובות.. הבאים ע"י ההתעסקות בעבודה שבלב זו תפילה, אשר זהו עיקרא ושרשא דכולא", לשם כך זקוקים הכל להדרכה טובה, אשר על כן:

"הנני פונה במכתבי זה אל כל אחד ואחד מאנ"ש והתמימים יחיו ביחוד, בכל אתר ואתר, כי ילמדו את המאמר קונטרס התפילה בחבורה, וכן כל אחד לעצמו, עד כי יהיו העניינים האמורים בו שגורים בפיו וקבועים במוחו ולבו, ויהיה קביעות לכל אחד ואחד ללמדו (גם בהיותו בקי בו) פעם בחודש במתינות, וגם אז טובים השנים מן האחד".

ובמכתבו לכמה מתלמידי הישיבה (אג"ק, ט, עמ' לא-לב), מבטא זאת אדמו"ר הריי"צ בתוקף ובבהירות חד-משמעית:

"הנה עיקר הגרם בנזקין הוא העדר עבודת התפילה בסדר המסודר מאת הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע בעבודה שבלב זו תפילה.. והרוצה לעבוד את הוי' בדרכי העבודה שבלב על-פי הסדר המסודר מאת הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק', לגרש את הרע הגלוי והטמון, וגם להכיר את מי שאמר והיה העולם על-ידי עבודת התפילה כפי האמת - ילמוד קונטרס העבודה וקונטרס התפילה, ויעמוד על אמיתת הדברים".

גם אצל רבינו זי"ע מצינו, שבדברו אודות חשיבות עבודת התפילה ומעלתה, מתבטא הוא (באג"ק יד, עמ' פב), שהיא מהיסודות והעיקרים של התורה והמצוות, תורת הנגלה ותורת החסידות וההידור בקיום המצוות, כמבואר בכ"מ בדא"ח, ומהם בלקוטי-תורה (פ' בלק ע, ד) וב'קונטרס התפילה' בארוכה.

כך גם הורה הרבי למי שרצה להתחיל את עבודת התפילה (אג"ק יג, עמ' תצג): נכון הדבר במאד, אלא שמתחילה ילמוד איזה פעמים קונטרס התפילה (עכ"פ עניני העבודה אשר בו), ובזמן הראשון ינהוג בהנ"ל בתפילה שבת-קודש.

את ה"בכ"ן של שיחותיו ומאמריו - לחסידים בכלל ול"תמימים" בפרט - תימצת הרבי באחד ממכתביו לתלמידי ישיבת "תומכי תמימים" (אג"ק כג, עמ' עט-פ): "הוספה בהתמדה ושקידה בלימוד התורה, נגלה וחסידות, הוספה ביראת ה' ובאהבת ה'.. ובכדי שתבוא האהבה והיראה בפועל ועד למעשה בפועל - הרי זוהי עבודת התפילה, וכמבואר בארוכה (והאופנים בזה לכל אחד ואחד) בקונטרס התפילה, בקונטרס העבודה ובכ"מ".

פעמים אין ספור הדגיש הרבי בשיחותיו שגם בזמננו נתבעת עבודת התפילה כבשנים קדמוניות, ונזכיר כאן רק שתיים מהשיחות - בגלל הפירסום המיוחד שניתן להן בשעתן - שבהן נתבעים להתנהג כפי הנדרש ב'קונטרס עץ-החיים' (שבסופו מעורר הרבי שילמדו ב'קונטרס התפילה' שיצא מכבר, ושיהיה לימודו על-מנת לעשות דוקא).

[א] בשבת פרשת וירא תשל"ז התייחס הרבי לכך שהתביעות הנשמעות ממנו בזמן האחרון הן בעיקר לענין ה"מבצעים" ולא לענין לימוד הנגלה, החסידות ועבודת התפילה, וישנם הטוענים שנשתנו העתים, שידעו שזה שקר מוחלט מעיקרו - והרי ישנו 'קונטרס עץ-החיים', שבו נתבעים תלמידי הישיבה להתעסק בנגלה, בחסידות ובעבודת התפילה.

אחרי אותה שבת ניתנה הוראת מטעם מזכירות הרבי, לפרסם את השיחה ולהתוועד באופן המבואר בה, אגב קריאת מכתבו של אדמו"ר הרש"ב הנדפס ב'קונטרס עץ-החיים'.

[ב] בהתוועדות אחרון-של-פסח תשל"ו הקדיש הרבי שיחה מיוחדת לשיבת "תומכי תמימים", שתלמידיה נתבעים להתעסק - בנוסף ללימוד הנגלה - גם בלימוד החסידות וכן "השתדלות ויגיעה בעבודת התפילה, ואריכות התפילה", והרבי הוסיף והדגיש שזו "תשובה ברורה לאלה הטועים וטוענים.. שעיקר ההתעסקות כעת צריכה להיות דוקא בעניינים אלו [ענייני הרבצת התורה והיהדות והפצת המעיינות חוצה], ובשביל זה יש לגרוע ח"ו מזמני לימוד התורה, עבודת התפילה.. וכאילו שבזה נשתנו ח"ו העתים - הנה עליהם לדעת, שתכניתה של הישיבה המבוארת בקונטרס עץ החיים לכ"ק אדמו"ר נ"ע - מייסד הישיבה ונשיאה הנצחי - היא נצחית, לכל הזמנים ולכל המקומות".

בחודש כסלו תשל"ז פנה "מרכז הישיבות תות"ל" אל הרבי, בבקשה להדפיס את השיחה הזו, ו"כ"ק אדמו"ר שליט"א - כותב הרש"ג ע"ה - נענה לבקשתינו, ובמהירות נפלאה הגיה והוסיף עליה הערות, ות"ל יצאה לאור הדפוס".

השיחות המודפסות נשלחו לישיבות חב"ד ברחבי תבל, בצירוף בקשתו של הרש"ג שיבארו לתלמידים באופן המתאים, ושיודיעו לו את פרטי הפעולות הטובות שעשו בענין זה "כדי למסור לכ"ק גיסי אדמו"ר שליט"א, שבטח יתענג מזה".



יש לציין, שמבין ארבעת ה'קונטרסים', 'קונטרס התפילה' הוא היחידי שבא בדפוס עוד לפני בואו של אדמו"ר הרי"צ לארצות-הברית; על ההכנות להדפסה בחודש טבת תרפ"ד, למדנו ממכתבו של הרי"צ לרה"ח ר' יהודה ליב רסקין הי"ד (שהיה אז בוורשא), שבו כותב לו הרבי: "על דבר שאלתו אודות הקונטרס מה יהיה כתוב על השער: "קונטרס התפילה" מאת כ"ק אדמו"ר אור עולם, נזר ישראל ותפארתו, כקש"ת מוהר"ר שלום דובער זצוק"ל נבג"מ זי"ע, מליובאוויטש" (אג"ק, יד, עמ' רסה. בהמשך נותן לו הרבי הוראות טכניות נוספות בקשר להדפסת הקונטרס והפצתו. כדאי לדעת, כי גם בשנת תרפ"ב עמד הרי"צ בקשר מכתבים עם רי"ל רסקין בדבר הדפסת דרושי דא"ח של הרש"ב, ואז היה רצונו שההדפסה תהיה באותיות הכתב דוקא! ראה: אג"ק, יג, עמ' פג-פד).

ואכן, בה בשנה יצאה ההדפסה לפועל, בדפוס ראם שבוילנא; נוסח השער הוא

זה האמור במכתבו של הרבי, והמעניין ביותר: סוג האותיות, גודלן, אורך השורות, מספרן בכל עמוד וגודל הדף - הכל זהה לחלוטין לאלו שב'תניא' מהדורת תר"ס, שנדפס גם הוא באותו בית-דפוס! והלא דבר הוא...

במהדורה זו לא נדפסו ה'קיצורים' שעשה אדמו"ר הרי"צ, וה'קונטרס' עדיין לא נחלק לפרקים כלל; כל אלו נתחדשו רק כשהחלו בהדפסת ה'קונטרס' בחוברת השביעית של 'התמים' - בשלהי שנת תרצ"ז - וזאת כ"תשורה מיוחדת במינה", לרגל "חג היובל שנת הארבעים" להתייסדותה של ישיבת "תומכי תמימים".

ולא הספיקו להדפיס (בחוברת השביעית והשמינית) אלא עד אמצע האות החמישית, ואז נפסקה הופעת 'התמים' עם פרוץ המלחמה העולמית. לראשונה נדפס ה'קונטרס' הערוך בשלימותו רק בחודש חשון תש"ב, בברוקלין, על-ידי "אגודת חסידי חב"ד העולמית". למהדורה זו ניתוספו ארבעה עמודי פתיחה מאדמו"ר הרי"צ (בפקסימילה מגוכתי"ק), ובעמוד נוסף - פקסימילה מגוכתי"ק של אדמו"ר הרש"ב.

בקיץ שלאותה שנה נדפס 'קונטרס התפילה' על-ידי פליטי חב"ד שהגיעו לשנגהאי שבסין ("ועד הדפסת דא"ח" אצל ישיבת 'תומכי תמימים דליובאוויטש' שנגהי"), גוף ה'קונטרס' הוא צילום ממהדורת וילנא תרפ"ח, בראשו ניתוספו חמשת עמודי הפקסימילה ממהדורת ברוקלין, ובסופו ה'קיצורים' - אבל רק אלו שנדפסו ב'התמים', דהיינו לארבעת הפרקים הראשונים בלבד!



בין החידושים "הלכה למעשה" שב'קונטרס התפילה', מצינו את האמור באות יא (עמ' 24-25), שהדברים האמורים בזוהר שבכל לילה צריך להיות ממארי דחושבנא (בתיקון חצות) לא נאמרו אלא לצדיקים שהם בדוגמה שלמעלה, אבל לכל אדם די באם ינהג כן רק לעתים. וגם - נאמר שם - שיהיה ביחידות דוקא ולא בפני אדם.

והחידוש שבכך הוא, שהרי מדברי אדמו"ר הזקן בתחילת השו"ע משמע, שזו הדרך הראויה לכל אדם ירא-שמים ולא לצדיקים הגדולים בלבד, כך משמע גם מדבריו ב"הערה לתיקון חצות" שבסידורו, ושם נאמר גם שיש "להסיר את מסוה הבושה" ולערוך 'תיקון חצות' במנין!

באגרות-קדשו של רבינו זי"ע (יד, עמ' קטז) מצינו שמתייחס לענין זה - בעיקר, כנראה, לפרט של שייכות 'תיקון חצות' לצדיקים - וכותב: צ"ע אם יש לפרסם [בקובץ מנהגי חב"ד, את] האמור בקונטרס התפילה!

הרי אלו דברים שאדמו"ר הרש"ב כתבם ומסרם לרבים על-מנת ללמוד ולעשות,

אדמו"ר הרי"צ הדפיסם וציוה שלכל אחד ואחד תהיה קביעות ללומדם, אדמו"ר זי"ע הדפיסם שוב ושוב ועורר ברבים אודות העיסוק בהם, ואחר כל זאת "צריך עיון" אם לפרסם דבר שנאמר בהם במפורש!?

אלא, מלמדנו רבינו, יש הבדל בין דבר - אפילו מפורש - כשהוא מצוי במקורו בין השאר, לבין אותו דבר כששולפים אותו ממקורו, עושים ממנו "מציאות" לעצמו ומנופפים בו כסיסמה וכ"מנהג חב"ד"!

יזכנו ה' ללכת בדרך שהורונו רבותינו הקדושים ולכוין לרצונם.

צחצוחי לשון בתפילה

בהערה זו העלה אבינו על נס את דעת החסידות, שהעמידה את התפילה כחזות הכל בעבודת האדם לקונו, אך בד-בבד העדיפה את העיקר - האור והכוונה - על פני הטפל. הדברים נכתבו כתגובה לדברים שנדפסו בקובץ 'בית אהרן וישראל' בשנת תשנ"ב, בענין מבטא מדוקדק בקריאת שמע ותפלה.

... בגליונות האחרונים הבאתם את דבריהם של כמה כותבים בענין מבטא מדוקדק בק"ש ותפלה, ולענ"ד במתכם היא המקום ועתה הוא הזמן להזכיר את דעת החסידות בעניינים אלו ודכוותיהו.

הגה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש כותב (בהסכמתו לסידור, נדפס בסידורי 'תורה אור') אודות אחיו אדמו"ר הזקן בעל התניא והשו"ע בזה"ל: רבינו אדמו"ר נ"ע... לא פנה אל רהבים המדקדקים אחרונים שתקעו עצמן יותר מדאי בדקדוק המלות לקלקל הקריאה וכמעט שממשיך לבטל הכוונה, ובפירוש שמיע לי מיניה דמר ששמע בשם כו' שהלעיג על המדקדקים האחרונים האומרים לפיכך בכ"ף רפויה ומחמת זה גורמים להשכיח ענין עיקר התפלה שצריכה להיות בכוונה. לכן הקפיד להרגיל הנערים להתפלל בסדור שנדפס עפ"י כללי הדקדוק ויהי' רגיל מנעוריו לאמר לפיכך בכ"ף רפויה, וכדומה בכל התיבות. עכ"ל (וראה גם בשו"ע אדמו"ר סי' ס"א סכ"ג שמשום הפסד הכוונה לא נהגו לקרות ק"ש בטעמים אע"פ שהקריאה בטעמים מובחרת יותר).

וכ"כ גם הרב יעב"ץ בהקדמתו לסידורו (אחר שהאריך בחיוב ההבחנה בין נח לנע, דגוש ורפה, מלעיל ומלרע וכו'): במי שאפשר לו ויודע הדברים אמורים, אבל מי שלא הגיע לידי מדה זו בנעורים, אי אפשר להטריחו בהנחת הטעמים שטורחו רב ומייגע דבורו, והפסדו מרובה משכרו, לכן טוב שלא לבלבל הקורא אשר לא ניסה באלה במטבע תפלה. עכ"ל.

והן אמת כי מצינו לגדולים וקדושים ששמו דגש על ענין זה (כגון בס' יסוד ושרש העבודה), אולם כמדומני שבמאות ספרי רבוה"ק אשר עליהם זרח אורו של הבעש"ט הק' ואשר מפיהם אנו חיים דבר זה לא יראה ולא ימצא. ואדרבה, אדמו"ר מארי תפלה מוהרש"ב מליובאוויטש אמר בשם אביו אדמו"ר מוהר"ש (תורת שלום עמ' 2): דקדוק שייך רק לקריאת התורה אך לא לענין התפלה. ע"כ.

ואף כי הם העמידו את ענין התפלה בראש מעייניהם, אולם מה שאחרים ענדו עטרה לראשם עשתה החסידות עקב לסולייתתה. היסוד הי' כי תפלה בלא כוונה היא כגוף בלא נשמה, ומה ערכה של תפלה בקריינות נאה וצחצוחי לשון כשהיא עצמה פגר מת. ולאידך גיסא, בקרב חסידי חב"ד מפורסם בתורתו ובעבודתו הגה"ק ר' פרץ חן רבה של טשערניגוב, ומסופר כי בק"ש הי' מבטא את "הכנף פתיל תכלת" כאילו נכתב "הקנאפ" (בפ"א דגושה), ואעפ"כ רבים אומרים מי יראנו טוב תפלתו ויטעימנו קורטוב מטהרת לבו ודביקותו.

וכמה כאבו החסידים את המחשבות הזרות המבלבלות את תפלתם, שהרי אף טרדה של דברי תורה מהווה סתירה לטהרת המחשבה בשעת התפלה (שו"ע אדמו"ר סי' צ"ג ס"ג), ואיך יעלה על הדעת להוסיף ולהטריד את המחשבה בהרהורי דקדוק. אדמו"ר בעל התניא קורא באחת מאגרותיו על אלו שלא טעמו טעמה של תפלה "שלא ראו מאורות מימיהם". ואכן כיצד לא ידאב הלב בראותנו כיצד בנ"א יר"ש עומדים בתיבת אחד שבפס' שמע ישראל, שזו שעת הכושר להתאחדות עם הבורא וביטול עצמו מכל וכל, ותחת זאת מטרידים את מחשבתם ולבם בצחצוחי מבטא אשר לא שערם אבותינו. או בתיבות בכל לבבך, בשעה שהאדם צריך לחשב עם קונו ועם נפשו האם אכן עובד הוא את ה' בכל לבבו היינו בשני יצרינו, או שמא אפילו ביצר אחד אין לבו שלם עם ה', ותחת זאת מעסיק הוא את מחשבתו בשאלת השוא של לבבך הנח הוא אם נע. "בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבו רחק ממני".

ולא באתי לדון בעצם העיסוק בחכמת הדקדוק למי שיכול לקחתו לרקחות ולטבחות לתורה (וידוע יחסו האוהד של הגר"א מווילנא שאמר שלא ללמוד שום חכמה זולת התלמוד כ"א חכמת הדקדוק לבדה, אך ידוע גם יחסם של כמה מגדולי החסידות שהרחיקו את הלימוד הזה משעה שהמשיך למינות), וכוונתי רק לעורר על ענין טהרת הלב לתפלה מכל מח"ז, ועל הראשונים אנו מצטערים ומדוע נוסף עליהם עוד כהנה וכהנה.

[ה]

ניגון ונגינה, ש"ץ וחזן (הרהורים בעלמא)

הרשימה שלפנינו - אותה הגדיר אבינו בשם "הרהורים בעלמא" התלויים בהרגש - נוגעת גם היא במישרין לנשמת התפילה ומהותה. כמו-כן עוסקת היא במהות הנגינה החב"דית המקורית; במשמעות הנגינה בשעת התפילה המעוררת ערגה וכיסופין כדרך החסידים מדורי דורות, לצד "פגם החזנים" - שלילת הנגינה הטקסטית הזרה לרוח החסידות. חותם אישיותו של הכותב טבוע בתוכן דבריו וגם בסגנונם.
הרשימה נדפסה בבטאון 'פרדס חב"ד', 5, ניסן תשנ"ח.

"שמעתי מאבותי הקדושים זי"ע, בשם רבינו הקדוש רבשכבה"ג הבעש"ט זי"ע, כי הוא בא לעוה"ז לתקן תיקון עולם, אשר הי' עומד העולם ברפיון, בקלקולם בשלושה עמודים שהעולם עומד עליהם... כי עמוד התורה קלקלו הבעלי דרשנים שנסעו מעיר לעיר ואמרו דרשות של דופי... ועמוד העבודה קלקלו החזנים..."²² כך כותב הרה"ק ממונקאטש בספרו דברי-תורה (מהדורא תליתאה, אות פו).

במאמר קודם ('פרדס חב"ד', 3, עמ' 69 ואילך) הארכנו ב"פגם הדרשנים", ועתה נהרהר קצת ב"פגם החזנים". שכבר סמכם אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע זה לזה, בתקנותיו שתיקן ל"מנין" חסידי: שיהי' מנין חב"ד לעולם, ולא ידרוש בו שום מגיד לעולם... ואין רשאים ליקח חזן, גם על ימים נוראים... (אגרות-קדשו, א, עמ' רעז).

אך אנו לא נעסוק ח"ו בסוג הקלקולים שאליו התכוין הבעש"ט נ"ע, שהם נוגעים באישיותם של החזנים ("קלים ופוחזים" וכד'), אלא בפנים אחרים לחלוטין ויש בהם שאין חומרתם גדולה כלל וכלל. וגם הם ידועים בחלקם מימי ראשית החסידות,

22. כבר כתב הרה"ק בעל ה'תולדות יעקב יוסף' בספרו 'פ' נשא): וכן שמעתי מחכם א', כי עתה התחכם היצה"ר שלא יצטרך לילך לפתות וללכוד ברשתו כל יחיד ויחיד, רק כל עצמו ללכוד את היחיד אשר רבים נכשלים בו. והוא שמעמיד שוחט בעיר א' מסטרא דילי' המאכיל טריפות לרבים, וכולם נלכדים ברשתו עבור זה. וכן הש"ץ שהוא סרסור בין ישראל לאבינו שבשמים להוציא רבים ידי חובתן, ורבותינו הזהירו בפוסקים ראשונים ואחרונים שיהי' הש"ץ המובחר שבעם, ולא כן עתה שבוחרין הגרוע שבעם כנודע. ואין להאריך בזה. עכלה"ק.

וכדברי הרה"ק מפולנאה בספרו 'תולדות יעקב יוסף' (פ' צו): ושמעתי כי מתחילה הי' לשם שמים, כי הי' החזן החשוב שבעיר... המה הבאים בסוד ה' לידע לכוין כל הכונות השייכים לתפילה, והיה מאריך בניגון התיבה עד שישלים הכוונה השייך לאותה תיבה... ואח"כ בהמשך הזמן דלא אכשר דרי נשאר הניגון, ואינו מתפלל כלל... ובטלו העיקר ותפסו הטפל... ותופסין במלאכת ניגוני הזמר שהי' מתחילה טפל וצורך אל עיקר התפילה...

לא היה זה חידוש שנתחדש באותה תקופה, שהרי ההגדרה של "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה" שהוצמד בגמ' (תענית טז, ב) לש"ץ שאינו הגון, חוזר ומתייחס בתשובות הרשב"א, הרא"ש, המהרש"ל (ועוד) לכל החזנים שהצטיינותם בזימרה גדולה מהצטיינותם במידות ובמעשים טובים (ראה גם בשו"ע אדמו"ר סי' נג, בפרט בסעיפים ד, ה, יד). וככל שירדו הדורות והלכו, כן גדלה והלכה העדפת הטפל על העיקר.

מובן מאליו, שכל זרם חסידי שהעמיק יותר בענין התפילה ומשמעותה, יותר היתה לו לזרה הפיכתה לטקס המנוהל ע"י זמר דמיתקרי חזן (דבר שהיה לשיגרה בחוגים אחרים, שהליכתם לבית-הכנסת היא כדי להתענג ולהתבדר מן ה"הופעה" של החזן). ועל דרך המבואר בס' התניא (פרק י), שכפי ערך גודל האהבה לה', כך ערך גודל השנאה לסט"א והמיאוס ברע.

ואדמו"ר הרשב"ב שרומם את קרן התפילה בדורותינו, הוא זה שתיקן - כנ"ל - שלא יתמנה חזן "כי אם ר' אברהם שו"ב [חריטונוב] וכדומה אליו", דהיינו בעל-תפילה חסידי אשר נשמה בקרבו. וכך היה גם הרה"ח ר' יחיאל השד"ר, חזן במחיצתו של מוהרש"ב בליובאוויטש (ומניגוניו נשתמר הניגון "הוא אלקינו", שלימדנו רבינו זי"ע בשמח"ת תשכ"ד).

ונסמך לזה את דבריו של הרה"ח ר' אברהם מזעמבין (מחסידי אדמו"ר הצ"צ ומוהר"ש) שאמר, שהשאלות ששואלים אותו אפילו באמצע תפילת יום-הכיפורים אינן מבלבלות אותו מתפילתו, שהרי אין הן אלא דבר הלכה ורצון העליון ית'. אבל כשהחזן מתחיל להשתטות בחזנותו ("מאכען זיך נאריש"), זה כבר מבלבל אותו... (לקוטי סיפורים, עמ' שכב. ובדרך צחות יש לרמז זאת בדברי רבינו הזקן בשו"ע שם סכ"ה: "יראו שלא יהיה ש"ץ טיפש").²³

23. הרה"ח ר' נחום גולדשמידט ע"ה היה אומר בדרך צחות, "משרבו ה'שטיפין' חזרה תורה לסיני", והיה מבאר: לשעבר היו מתקנים את המנעלים ב'נאָטן' [=תפירות], אחר-כך עברו ל'שטיפין' [=שטיפטין, מסמרים]. ומה נעשה עם ה'נאָטן'? הלכו הם אל החזנים. שלשעבר היו החזנים בעלי נגינה, ואילו כיום יודעים הם רק לקרוא מן הנייר 'נאָטן' במשמעות תווי-נגינה... ומה נעשה עם הנגינה? היא הלכה אל הדרשנים. שלשעבר היו הדרשנים יודעים לדרוש, ואילו כיום יודעים הם רק

וכל זאת, אע"פ שאין כחסידות חב"ד לייקר את ענין הנגינה ולהעמיק בה, לא רק כשהיא לעצמה אלא גם בעת התפילה, כשהנפש משתפכת בשמחה או במרירות. וכלשון המובא בכ"מ בדא"ח, דרעיא מהימנא הי' מנגן בצלותא בכל מיני ניגון.²⁴ ולדברי אדמו"ר האמצעי, אמיתיות גילוי האלקות בנפש בתפילה היא בבואה בקול שיר ורינה, שבא בהרגש הלב להתפעל בשיר וניגון או בתנועה ביד ורגל (אגרות-קדשו, עמ' רסד). ועוד מביא (שם) בשם רבינו הזקן, שציוה לכל מר נפש שיתפלל בשיר ובשמחה ותענוג פשוט.

אך במה דברים אמורים? בנגינה! נגינה כן, חזנות לא!

החילוקים בין נגינה לחזנות ידועים הם לכל, והגבולות ביניהם ברורים. נחدد זאת במקצת, בהביאנו את דבריו של אדמו"ר האמצעי על הנגינה בתפילה, שמהם משתמע פן נוסף בשלילתה המוחלטת של החזנות (כמובן שהשלילה שבדברי אדמו"ר האמצעי אינה מכוונת במישרין לחזנות, שהיא מופרכת מעיקרה ולא בשופטני עסקינן, אלא רק מכללא איתמר). ואלו דבריו (בפרק הראשון של "קונטרס ההתפעלות"):

התפעלות הניגון שהוא בחי' התפעלות פתאומית דוקא, בלתי בחירה ורצון שכלי כלל... ובלתי מורגשת בעצמו, מצד שאינה באה מצד עצמו לכיון לעשות התפעלות, כי אם ממילא ומאליו בלתי נודע לו. ומפני שזהו כאילו אינו מרגיש ונודע לו כלל באותה שעה ממש, זהו הנק' העדר הרגשת עצמו בזה כלל. עכ"ל.

כלומר, הנגינה הנרצית בתפילה היא זו הספונטנית דוקא. ומכלל הן שומעים אנו את הלאו, שלילת הישות והרגשת עצמו (שאינן בחסידות דבר מאוס יותר מזה) הבאים לידי ביטוי בתפילה המשולבת בזימרה מתוכננת מראש. ואפילו על דברים דקים ועדינים יותר קורא אדמו"ר האמצעי (שם, בהקדמה) "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה", או - בלשון החסידים - פיגול הוא לא ירצה (יעו"ש).



מן הדברים שניגוני חב"ד המקוריים ניכרים בהם מניגוני שאר החסידים, היא עובדת היותם - בדרך-כלל - נטולי מלים. ואין זה הבדל טכני גרידא וחסר משמעות, אלא בו בא לכלל ביטוי היותו של הניגון החב"די בלי-גבול במהותו, והבלי-גבול (של

את ניגון הדרשה... ומה נעשה עם הדרשות? הן הלכו אל הרבנים. שלשעבר היו הרבנים יודעי תורה, ואילו כיום יודעים הם רק לדרוש... ומה נעשה עם התורה? היא חזרה לסיני. והיינו דאמרי אינשי "משרבו השטיפין חזרה תורה לסיני"...
24. ידוע מאמר העולם שהחזן הוא שוטה. והיו מן הצדיקים שביארו זאת בכך, שהיכל הנגינה קרוב הוא להיכל התשובה, ואם החזן אינו קופץ להיכל התשובה, מוכח דהוי שוטה. (ומנלן שאין החזן קופץ להיכל התשובה, כלום בוחני לבבות אנו? אלא עיינו הרהרות שהוא ממשיך לזמר, ואם-כן מעשיו הם המוכיחים עליו שלא שב בתשובה).

הנבראים) אי-אפשר לו להתמזג או אף לגור בכפיפה אחת עם המלים הגבוליות. הניגון הוא קולמוס הלב והנשמה, באמצעותו מגלים הם את געגועיהם וכיסופיהם לדביקות האין-סוף, ומבטאים את מצבם באותה שעה: מרירות עמוקה לאין-קץ או שמחה עצומה לאין-תכלית - והכל בשפת הנגינה שהמלה המוגבלת לא תפיסא בה כלל וכלל.

כמובן שלכל כלל יש יוצא-מן-הכלל, ורבים רבים הם הניגונים המושרים בפי חסידי חב"ד לדורותיהם, והמה בעלי מלים. על רובם ניתן לומר שהורתם ולידתם אכן לא היתה בקרב חסידי חב"ד ו"מיובאים" הם מן החוץ, באחרים המלים הם אך החלק הטפל שבניגון, ואילו עיקרם ושיאם מגיע דוקא ברגע שמשתחררים ממסורת המלים (ראה ניגונו של אדמו"ר הצ"צ לפס' "ימין ה' רוממה", וכן הוא בניגון "נייע זשוריצע חלאפצי" ועוד).

סוג אחר של מלים הוא זה, שהמלים עצמן הן בלתי-גבוליות וכל תוכנן הוא הכיסופין, כמלות הפסוק "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים". דוגמא מובהקת נוספת הוא הפסוק "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי, כן בקודש חזיתך לראות עוזך וכבודך". ומי שבעיניו ראה ובאזניו שמע את רבינו זי"ע מנגן ניגון זה, לבבו מבין, ואינו נזקק לפירושים נוספים. ואף גם כאן נותר חלק ניכר מהניגון ללא מלים, שהוא בחינת "והשבות אל לבבך" וה"בכך" שבסיומו.



צא ולמד מענין זמירות השבת, ככתוב ב"תורה אור" לרבינו הזקן (הוספות לפ' כי תשא): המצוה לשורר בשבת כמ"ש האריז"ל, שהוא בחינת כלות הנפש... וזהו שארז"ל "יוצאין בשיר ונמשכין בשיר", פירוש, יוצאין בכלות נפשם... והניגון הוא בחי' הביטול בלי צירופי אותיות, כי אם רק המשכה שנמשך להדבר בבחינת ביטול ותשוקה...

ורבינו הזקן עצמו לא שילב בסידורו את ה"זמירות לשבת", באמרו, שכוונתו היתה "שישירו בתוך הסעודה, ושיר למעלה מזמרה" (כן הוא בהגהות אדמו"ר מוהרש"ב לסידור, בשם אדמו"ר הצ"צ), דהיינו שינגנו ניגונים הנובעים מן הלב, ולא זמירות המוכתבות מן הסידור.



אבל גם ניגונים שאינם עמוקים כל-כך והנפש אינה יוצאת בהם מכליה, אף הם אינם ראויים שיגדירו במלים. שהרי: "הדיבור מגביל את השירה; השיר גמיש יותר וכולל לפעמים הכי תכופות כמה פירושים, שאין טכסט אחד יכול לכוללם" (אג"ק

רבינו, חי, עמ' קנז). יכולים לשבת מנין חסידים בהתוועדות חסידית, ניגון אחד בפי כולם, אך כל אחד יוצק לתוכו תוכן שונה בהתאם לתכונת נפשו ומצבה באותה שעה. וכיצד זה יאסרו את הניגון בכבלי המלים ו"יאלצו" את כולם להתאים את עצמם לפירוש היחיד שנכפה עליהם!?

ניגון שהוצמדו אליו מלים חייב לרדת ממדריגתו, ו"מאן דנפיל מדרגיה איקרי מת". ואפילו אם זו ירידה מועטת, הריהי כנטילת נשמתו למחצה לשליש או לרביע, ומה לי קטליה כולא מה לי קטליה פלגא? ניגון זה כבר אינו מה שהיה, בצאת נפשו ממנו.

עינינו הרואות בניגונים שנעשתה בהם הרכבה של מלים שאינן ממינם (כנהוג ב"קעמפ'ס" וב"קייטנות"), ולאותם ילדים (ולמדריכיהם) ניגונים אלו כבר "אבודים" מהם, ואם יזכו לשבת בשבת חסידים וישמעו ניגון מן הניגונים הללו, הרי שבאזניהם תהדהד אותה "גירסא דינקותא" עם כל החוויות הכרוכות באותם "ימים של כיף", במקום שיזכו לחוויה נפשית שאותה אמור הניגון להעמיק או להעניק.

מה פשעו ומה חטאתו של אחד מהמפורסמים בניגוניו של ר' שלום חריטונוב, מאותם "ניגונים חב"דיים, המעוררים חשבון הנפש וכיסופי הנשמה להתרומם לחיים רוחניים" שחיבר (ס' הניגונים, סו), והנה נטלו ממנו את רוחו ונשמתו, ותחת זאת העמיסו עליו את המעשיה באיש חסיד שנתברך באשה חשובה ובבנים חמישה! האם אלו הן המחשבות שצריכות ליפול בראשו של החסיד היושב בהתוועדות ומנגן ניגון כיסופים?

אפילו ניגוני שמחה, שבהם גבוהה יותר שכיחותם של ניגונים בעלי מלים (נראה שהמלים אינן מפריעות לשמחה, ולעתים אף מלהיבות אותה יותר),²⁵ גם בהם מצינו ניגונים שירדו ממדריגתם בגלל המלים שהודבקו אליהם בצורה מלאכותית (מחמת צורך השעה, כגון לקראת י"א ניסן והקאפיטל החדש של הרבי). ינסו נא לשיר את הניגון "אבוא בגבורות ה' אלקים" עם המלים, ושוב בלי המלים, וערב אני שבשירת הניגון בטהרתו ללא המלים תגדל השמחה ביתר שאת!

וכמובן שאי-אפשר בלי יוצא מן הכלל, והוא "הניגון מדובראוונא" - מניגוני חב"ד העתיקים (ס' הניגונים, קמג) - שהותאמו אליו מלות הפסוק "ופרצת"; סבורני שכיום אי-אפשר לנתקם זה מזה ולנגן את הניגון ללא המלים, ואף קשה להבין כיצד זה לשעבר נתנגן אותו ניגון כשהוא ערטילאי ללא המלים הללו! דומה שהניגון היה מוכן לקבלת המלים מששת ימי בראשית, ושילובם יחדיו הוא כנתינתם מסיני...

25 ראה הנסמן במאמרי אדמו"ר האמצעי, דרושי חתונה, עמ' רלז.

ועל הטוב יזכר הרה"ח ויודע-נגן ר' יוסף מרטון (שי') [ע"ה], שלזכותו יש לזקוף את השילוב המוצלח הזה, שהביא שמחה עצומה לרבינו זצ"ל (כפי שראינוהו בכך פעמים רבות) ולרבבות אנ"ש.



פתחנו בחזנים, ונשוב להרהר ב"פגם החזנים" גם בהקשר זה של שילוב לא מוצלח בין הנגינה והמלים; והוא בשני פנים: האחד נטילת נשמתה של התפילה, והשני נטילת נשמתו של הניגון.

זכורני, באחד ממועדי שנת תשכ"ז, עמד לגשת לתפילת מוסף אחד החזנים מְרַבֵּי-נגן, דהיינו שעבר מניגון לניגון, ולכל קטע הצמיד ניגון חדש. לפני כן סבב אחד הגבאים בין הבחורים העומדים ראשונה, והיתרה בהם שלא יפריעו לחזן "היות והרבי מחבב מאוד את תפילתו". מסופקני מאד אם אכן גלה הרבי את אזנו של אותו גבאי לחיבתו לחזן זה (מה שעיינינו ראו היה, שבאמצע חזרת הש"ץ סבב הרבי והביע את פליאתו על שהחזן החל לחזור ולכפול מלים כדי להתאים את התפילה אל המנגינה...),²⁶ אבל למדנו מכך, ששילוב ניגונים בתפילה אינו מנהג עתיק יומין בחב"ד, והבחורים נזקקו לאזהרה לבל יפריעו את החזן ממעשיו.

ואולי יש בין הצעירים מי שאינם יודעים, שבחב"ד לא היה נהוג כלל וכלל לנגן לא את ה"לכה דודי" ולא את "א-ל אדון", והדבר היה מופרך לחלוטין! קטעים אלו היו "תפילה" ולא "זימרה"²⁷!

ואף כי בבית-מדרשו של רבינו זי"ע נהגו בשנים האחרונות לשורר את ה"לכה דודי", וזאת גם בעידודו של הרבי, אבל רבינו בעצמו לא נהג כן בעברו לפני התיבה בשנים האחרונות (לבד מפעם אחת שניגן את החרוז "פאר וכבוד" שב'א-ל אדון').

תמיהני אם מי שמבין את פירוש המלות של פיוט זה, היה מעלה על דעתו להדביק לו ניגונים מכל הבא ליד. ניגונים אלו יפה כחם להלהיב את הקהל ולהרקיפו, אבל מה להם ולתיבות הפיוט? וכיצד בכלל ניתן להלביש ניגון אחד על פיוט הכולל עניינים

26. בין ניגוני השמחה מצויים גם יותר מאותו סוג ניגון שאדמו"ר מוהרי"צ הגדירו "ניגון שוטה", שאינו ממולא בתוכן. יתכן, איפוא, שניגונים אלו הרכבתם במלים זו היא תיקונם ועלייתם.

27. אחת מן האזהרות שהזהיר אדמו"ר מוהרש"ב את ר' מענדל וואלאסוב (שנאלץ להשתכר לפרנסתו מחזנות), היתה: שלא יכפול תיבות בתפילה כדרך החזנים (שמועות וסיפורים, א, עמ' עה). אגב כך יש להעיר על מכשול נוסף שנשגג מחמת שילוב ניגונים בתפילה, והוא, השירה בציבור בשעה שהש"ץ מנגן את ברכת "שים שלום"; בס' המנהגים (עמ' 12) מפורש שאמירת "מודים" של הש"ץ היא בקול (שהרי כל עניינה של חזרת הש"ץ הוא שהקהל ישמע כל מלה ומלה), ואין כל הצדקה לכך שלא ישמעו מהש"ץ את תיבות הברכה "שים שלום". ומה שנהגו כן בבית-מדרשו של רבינו זי"ע, אפשר שקולו של הש"ץ היה נשמע ברמה מעל קולות הקהל.

שונים זה מזה בתכלית? הרי נכבדות מדובר בו בענין אחדות ה', ה"רצוא" של כלות הנפש וה"שוב" שאחריו (כמבואר בתניא בסוף פרק נ'), גלות השכינה והנשמה, שתנוצצות הגאולה, ועוד ועוד!²⁸

המתבונן בניגון הדביקות שהיה לו לרבינו הזקן לחרוז "לקראת שבת לכו ונלכה" (לחרוז אחד בלבד, ולחלקו הראשון בלבד!)²⁹, יכול לקבל מושג עד מה עמקה משמעותו של ה"לכה דודי", מהו הניגון המתאים לו ומיהו שיכול לנגנו. וד"ל.³⁰

ומכאן, כנ"ל, לנטילת נשמתם של ניגונים על-ידי החזנים; חלק גדול מכל האמור לעיל חל, כמובן, גם על שילוב לא מוצלח של ניגונים בתפילה. אך יש להרהר גם על עיוות ניגונים בעלי מלים מאז ומעולם, ובפרט שהם מן ה"ניגונים המכוונים" של רבוה"ק (כהגדרתו של אדמו"ר מוהרי"צ).

ושתי דוגמאות, מתפילת ה"הלל". היה לו לאדמו"ר הצ"צ ניגון של דביקות ושמחה לפסוק "ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל", ניגון שמיעוטו מלים ורובו ללא מלים, אלא ניגון הנובע ומשתפך ממשמעותן העמוקה של המלים ופעולתן בנפש. באו מקצת החזנים והמשיכו את הניגון לכל אורך הפסוקים הבאים, מכל הבא ליד: לא אמות כי אחיה... יסור יסרני י-ה... פתחו לי שערי צדק... זה השער לה'... אודך כי ענית... אבן מאסו הבונים... מאת ה' היתה זאת... זה היום עשה ה'...

נטלו מן הניגון את הנשמה שהטיל בו הרבי, והעמיסו על חלק "השתפכות הנפש" שבו מלים שאינן מענייניו כלל, מין שלא במינו הנותן טעם לפגם.

28. במנהגם זה לא היו חסידי חב"ד בודדים בקרב החסידים; ראה במאמרו של הרב יחיאל גולדהבר בקובץ "בית אהרן וישראל" (ניסן-אייר תשנ"ז), שממנו עולה כי בדרך-כלל היה זה מנהג החסידים ברחבי רוסיה ואוקראינה, לעומת חסידי פולין וגאליציה שהיו מנגנים ב"לכה דודי".

מאלף הוא הסיפור המובא שם (בהע' 76), שפעם איקלע חזן לעיר רוז'ין, ונתכבד בתפילת קבלת-שבת בבית-מדרשו של הרבי. שלא כמנהג המקום שורר החזן את ה"לכה דודי", וילדו של הרבי (הרה"ק ר"א" מסדיגורא) החל לצחוק: "החזן שר לכה דודי... שאלו אביו מה מצחק בזה, והילד השיב: מה! "לכה דודי" זה שיר?! הרי אומרים בו "שמוור וזכור כדיבור אחד", דו זאָלסט אָפּהיטן און געדענקן אַז אין יעדער דיבור איז מלובש אחד יחיד ומיוחד, ואצלו זה שיר?! (וציין שם, שפירוש זה ל"שמוור וזכור" מובא גם בשיחות אדמו"ר מוהרי"צ, תרצ"ו, עמ' 127).

עד כמה מופרכת היתה שירת ה"לכה דודי", ניתן להיווכח גם מהמסופר על אחד מזקני חסידי סלאנים בטבריה, שניגש אל חזן אורח, והזהירו אשר לא זו בלבד שלא ינגן בפיוט זה, אלא שגם לא ישמיע את המלים בקול, ורק בסיום כל חרוז יכריז את ההברה "לָה" (שבסיום תיבת "נקבלה").

29. מופלאה היא נעימת ה"לכה דודי" הידועה אצל חסידי ויז'ניץ, שבה יש לכלל חרוז ניגון מיוחד לו כפי עניינו. ניגון זה אינו מן הניגונים העתיקים של בית ויז'ניץ, והוא הולחן ע"י אחד החסידים רק לפני כ-80 שנה. לפי המנהג המקורי בחצר ויז'ניץ, לא היו משוררים כלל ב"לכה דודי" (ראה במאמר שבהע' 7). מאחר ונוסח התפילה דוויז'ניץ מקובל ביסודו מאבי השושלת ר' קאפיל חסיד, שהיה (לפרקים) ש"ץ אצל הבעש"ט, יש לשער שגם בבית-מדרשו של הבעש"ט לא היו מנגנים את ה"לכה דודי".

30. ראה ב"מפתח הניגונים" לס' הניגונים, ניגון ז ו-קעז. ושם, אדמו"ר מוהרש"ב היה מנגן ניגון זה בשעת אמירת "שמע ישראל". ולדרכנו נוסף ונלמד מזה, שיש ב"לכה דודי" בחינה משותפת עם הפסוק "שמע ישראל", ובזה מבואר עוד יותר מדוע היה מופרך דבר הזימרה ב"לכה דודי", כשם שלא יעלה על הדעת לזמר את "שמע ישראל" בשירה בציבור.

הדוגמה השניה היא מניגונו של רבינו הזקן לפסוק "א-לי אתה ואורך, אלקי ארוממך", שהלבישוהו החזנים גם על הפסוק "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו". ואף זו דוגמה לחוסר רגישות, חוסר הבנת הניגון (הנובע בעיקר מן המלים "א-לי אתה" ו"אלקי", שאין להן מקבילה בפסוק השני), ושליחת יד ב"ניגון מכוון". וקרוב הדבר להיות בכיה לדורות, היות ומקטנותם מקבלים הילדים את הניגון בצורתו המסולפת כניגון לשני פסוקים, וגם בהתוועדויות חסידיים שומעים לא אחת את הניגון המשובש שהפקיעוהו בחוזק יד מניגונו של רבינו הזקן.



כאמור בפתחת דברי, כל האמור כאן הוא בבחינת "הרהורים בעלמא" התלויים בהרגש, ואין אלו דברים חתוכים ופסוקים. ומחמת ש"אין דעותיהם שוות", ודאי שרבים אינם סבורים כמוני. לדעתי אין מה להתווכח על דברים שבהרגש, אבל על טיעון אחד העומד לכאורה לנגדי, עליו ברצוני להעיר. וגם זאת בדרך הרגש ובדרך אפשר בלבד.

שהרי יש להקשות על כל הנ"ל מכך שענינו ראו כי רבים החזנים שנהגו בבית-מדרשו של רבינו זי"ע ככל הנ"ל, ולא זו בלבד שלא מיחה בידם (שעל כך אפשר היה לומר שהרבי לא התערב בענייני חזנות וגבאות, כפי שאמר בעצמו פעמים רבות בשם אדמו"ר מוהרש"ב), אלא שעוד היה מוסיף ומעודד את השירה!

על כך ניתן להשיב באימרה, בסיפור ובמשל המשולבים זה בזה; המשפיע ר"ש גרינס ע"ה סיפר, שאדמו"ר הצמח-צדק התלונן על כך שבזמן חותנו - אדמו"ר האמצעי - היתה החסידות בבחינת עלייה, ואילו אצלו - אצל הצ"צ - החסידות היא בבחינת ירידה. והראיה, שאצל חותנו היו מכניסים ל"יחידות" ראשונה את התלמידי-חכמים והמלמדים, ורק אחריהם את העשירים. ואילו אצלו נכנסים העשירים תחילה. שאל ר' שאול דוב זיסלין ע"ה את הרש"ג, והרי יכול היה הצ"צ לצוות שגם אצלו יכניסו תחילה את המלמדים?! השיבו רש"ג במשל מבן-כפר ("ישובניק") שבא לעיר, ושמע שהרב מתייעץ עם הפרנסים בדבר גזירת "תענית ציבור" בגלל עצירת הגשמים. השתומם הכפרי מאוד, ואמר להם שיש לו סגולה נפלאה לירידת גשמים, ואין צריכים כלל לתענית: בכפרם יודעים הכל שאם החתול נכנס אל אחורי התנור ("קאטוך") הרי זה סימן מובהק שהגשם קרוב לבוא, אשר על כן יאספו את חתולי העיר ויכניסום אל אחורי התנור והכיריים, ובוודאי ימטיר ה' מטר על הארץ! והנמשל: אם העשירים נכנסים לפני המלמדים הרי זה מצביע על המצב הרוחני, ושום פקודות וצווים לא יעזרו לשנות את המצב אלא רק להסוותו.

כך גם מעשיהם ועבודתם של החזנים משקפים את פני שולחיהם ושומעיהם, ואם להם לא מפריעים שינוי צורתה של התפילה וסילוף דמותם של הניגונים, ובכן יהי להם אשר להם, והרבי היה האחרון למנוע מיהודים שמחה בכל אופן שתהיה (כידוע מדבריו בהזדמנויות שונות). אלא שיש לזכור ולהזכיר, שלא הרבי הוא זה שיזם את שילוב הניגונים בתפילה, והוא עצמו גם לא נהג במנהג זה (כנ"ל). גם כשחידש הרבי את שירת "הוא אלקינו" בתפילת "כתר" (וכנ"ל, שבליובאוויטש נהג כן ר' יחיאל החזן, ומן הסתם רק ביו"ט או בימים נוראים), הרי לא היה זה מדי שבת בשבתו אלא במועדים ובשבתות מיוחדות בלבד (לפי הוראת הרבי בשעת מעשה), ורק בשנים המאוחרות יותר נשתרש הנוהג לנגן כך במוסף של כל שבת.

אך ניתן להסתכל על כך גם בצורה שונה (וכמדומה שהיא קרובה יותר לרוחו ולמשנתו של רבינו), וכפי שהיה הרבי מתבטא על כגון דא בסגנון מליצת רז"ל "קלקלתנו זו היא תקנתנו". שהרי רמתו הרוחנית ומאפייניו של כל דור אינם יצירתם הבלבדית של בני הדור, אלא הכל מתנהל בהשגחה פרטית, בסדר ובתיכנון שנקבע בעצתו העמוקה ובמחשבתו הקדומה של "קורא הדורות מראש". ואפשר שהנגינה בתפילה היא מענייניו של דרא דעקבתא דמשיחא דוקא, ומסימני הגאולה הממשמת ובאה (השייכות שבין השירה והשמחה לבין הגאולה העתידה אינה צריכה לפנים, ושערי דרשות לא ננעלו).

יקשה לאידך גיסא, אם זו ההנהגה המתאימה לדורנו, ואם הרבי הסכים לכך, מדוע עלינו לפשפש במנהגיהם של הדורות הקודמים ולייקר אותם? על כך י"ל בקצרה, על דרך האמור (בקונטרס "עץ החיים", אותיות ז-ח) בביאור החובה להשתדל, להעמיק ולהתבונן ב"יחודא עילאה", אף שעבודה זו שייכת ליחידי-סגולה בלבד, וזאת מאחר וההשתדלות בזה גורמת עלייה ושאיפה לנעלה, ולו גם לפי שעה בלבד. אבל אם יעסוק רק במדריגה התחתונה יותר של "יחודא תתאה" - שהיא השייכות לכל והיא התואמת את דרגתו - אזי עלול האדם לנפילה.

כלומר, ידיעת העבר והשאיפה אל הנשגב, מרוממות את האדם ותורמות להתעלותו. ובזעיר אנפין כן הוא גם בענייננו.

ויה"ר שנזכה לכיין לרצונם של רבותינו נשיאינו זצוקללה"ה, אשר הורונו מדרכיהם ונלכה באורחותיהם נס"ו.

לשון הזהב של הרב ולשון הזהב של התלמיד

הרשימה נדפסה בבטאון 'פרדס חב"ד', א, אד"ר תשנ"ז.

לשון הזהב של הרב

רבינו ה"צמח צדק" אמר פעם דרוש חסידות על הפסוק "צאינה וראינה בנות ציון", וביאר בו את ענין "ש"י עולמות" הנזכר בדברי חז"ל, שהוא בחינת "קנה חכמה קנה בינה", פעמיים "קנה" עולה בגימטריא כמנין "ש"י".

הרה"ק ר' הלל מפאריטש שהיה נוכח באותו מעמד, כתב "הנחה" ממאמר זה (היא הנדפסת בספרו פלח הרמון, שיר-השירים, דף מד ואילך), שבה הוא מספר: אחר-כך שאלו ממנו [מאדמו"ר הצ"צ] שתי שאלות: האיך חכמה ובינה שניהם בחינת "יש", שהוא ב' פעמים "קנה", הלא חכמה הוא בחינת "אין" ובינה הוא בחינת "יש". ועוד, מה טעם להתחלקות בחינת "יש" לשני חצאים.

ואמר [הצ"צ] שאין אנו מבינים כלל. כי כן א' אדמו"ר הזקן נבג"מ שמה שאנו עושים משל למעלה לבחי' הרוחני' אין הכוונה שזהו דוגמא לבחי' הרוחני' רק שאינו מובן ומתיישב עי"ז רק האמת שאין אנו מבינים כלל עד שבחי' העדר ההשגה שאין אנו משיגים הוא רק בחי' דוגמא בעלמא לגבי בחי' הרוחני' שלמעלה שהוא בחי' העדר ההשגה באמת (ואפ"ל שתיבות אלו המה תשובה לב' השאלות הנ"ל וד"ל). עכ"ל.

הנוגע לענייננו אינו תוכן המענה של הרבי לשאלת החסידים (שגם בו ננסה לעסוק להלן), אלא גישתו של החסיד לדבריו של הרבי; החסידים שאלו מהרבי שתי שאלות, ונענו "שאיין אנו מבינים כלל!" אפשר ולשונו של הרבי היתה "אין אתם מבינים כלל", או שאכן כלל גם את עצמו ואמר "אין אנו מבינים כלל", אבל הר"ר הלל, החסיד המסור והנתון לכל מלה היוצאת מפי רבו, הוא לא ראה בכך נזיפה לשומעים או

הודאה שקצרה ידינו מלהבין עניינים דקים שכאלו, לדידו אפשר לומר שתיבות אלו בלשונו הזהב של הרבי מהוות תשובה לשתי השאלות ששאלו ממנו!

ננסה עתה להבין את מענהו של הצ"צ (תוך שעל-כרחנו אנו נאלצים לתת בו סימני פיסוק שיכולים לשנות את המשמעות מן הקצה אל הקצה), ונשתדל גם להבין כיצד אמנם מתיישבות השאלות באמצעותו.

ואמר [הצ"צ] שאין אנו מבינים כלל [בעניינים רוחניים עליונים]. כי כן אמר אדמו"ר הזקן נבג"מ, שמה שאנו עושים משל למעלה לבחינת הרוחניות [המשלים שאנו ממשילים כדי להבין באמצעותם בחינות רוחניות עליונות], אין הכוונה שזהו דוגמא לבחינת הרוחניות, רק שאינו מובן, ומתיישב עי"ז [אין הכוונה שהמשל הוא מעין ודוגמת הענין הרוחני, שהוא כשלעצמו אינו מובן, ויכול הוא להתיישב בדעתנו רק באמצעות המשל]. [אין הענין כן], רק האמת שאין אנו מבינים כלל [אפילו באמצעותו של המשל], עד שבחינת העדר ההשגה [המוחלט] שאין אנו משיגים [אפילו באמצעות המשל], הוא רק בחינת דוגמא בעלמא לגבי בחינת הרוחניות שלמעלה שהוא בחינת העדר ההשגה באמת [העדר ההשגה שלנו הוא רק משל ודוגמא להעדר ההשגה האמיתי ברוחניות שהיא משוללת ההשגה לחלוטין].

עד כאן דבריו של אדמו"ר הצמח-צדק, שעל פניהם נועדו להבהיר לחסידים שאין להם מה להקשות בעניינים רוחניים שכאלו, שהרי "אין אנו מבינים כלל" במהות הרוחניות.

אך הרה"ק ר' הלל מפאריטש הבין שבדברים אלו ניתן מענה לשתי הקושיות: [א] האיך חכמה ובינה שניהם בחינת "יש", הלא חכמה הוא בחינת "אין" ובינה הוא בחינת "יש"; [ב] מה טעם להתחלקות בחינת "יש" לשני חצאים.

ואולי ניתן לבאר את כוונת הדברים, שמה שאנו מכנים לחכמה בשם "אין" על שם העדר ההשגה, אינו אלא משל ודוגמא לאין ולהעדר ההשגה האמיתיים, ובעצם גם החכמה היא בחינת "יש". אך כמובן שה"יש" דחכמה אינו דומה ל"יש" דבינה, ולכן המה שני חצאים שונים של "יש" אחד. ואם שגיתי ה' יכפר.

לשון הזהב של החסיד

ידוע שתפילתו של כ"ק מהרי"ל בן אדמו"ר הצ"צ היתה בהתלהבות והתפעלות גדולה, אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת. מובן שרוב דביקותו לא היה יכול להקפיד שיהיו התפילין מונחים במקומם המדוייק, וכשרצה הרה"ח ר' הענדל

להעיר לו על כך, נקט לשון ענוה וביטול ואמר: "אין אנו זוכים שהתפילין של מר יהיו במקומם בשעת התפילה".

כשסיפר זאת הרה"ח המשפיע ר"ש גרונום, התבטא: לשון הזהב של חסיד, באמרו "אין אנו זוכים" ... (ראה: רשימות-דברים להרה"ח ר"י חיטריק (שי') [ע"ה], א, עמ' ער).

כך דיבר חסיד אל בנו של הרבי. נראה עתה את לשונו הזהב של חסיד שעוד בחיי אדמו"ר הזקן כבר כיהן ברבנות, ועתה כותב הוא אל הנכד - הוא כ"ק אדמו"ר הצ"צ - עדיין בחיי אדמו"ר האמצעי.

חסיד זה הוא הרה"ג ר' שמעון אב"ד לאזניא, שבא בכתובים עם הצ"צ בשנת תקפ"ד (ראה: קובץ יגדיל-תורה, נ"י. גל' סט, עמ' קיד ואילך).

באותה התכתבות נדונו שני עניינים; באחד מהם הבין הר"ר שמעון שהצ"צ תמה על פסיקתו בדין-תורה מסויים, "ושאלתם מאיזה טעם דנתי הדבר הזה". במענהו אין הוא כותב כמצדיק את עצמו וכמחזיק בדעתו, אלא בלשון ענווה וכמבקש הסכמה: בעת ששקלתי הד"ת במאזני צדק וחפשתי אחר הפוסקים, רשמתי לי לעצמי מוצא הדין ממקורו וכתבתי ראשי פרקים, ושולח אני לכת"ר את אשר כתבתי בלשון שו"ת. ומאד בקשתי לעיין בזה אם ברור מילולי ואם יישרו בעיני כת"ר. ומבוקשתי מכת"ר להודיעני בזה בכתבו י"ק... ונא שלא להשיבני ריקם. ומגודל הבטחון ברוב ענוותנותו ובמ"ש שלא ימנע טוב מבעליו קצרתיו...

גם הצ"צ משיב בענווה וכמתנצל: מעולם לא שאלתי על פסק דינם "מאיזה טעם דנתם" בדרך ערעור, כי לא אדון אני בדבר זה ודי להפקיע את עצמי... ושאלתיו "מאי טעמא" בניחותא... (ראה: שו"ת צ"צ, חו"מ, ריש סי' עז. ועיי"ש שאל ההוה-אמינא לחשוב שהוא בא כמערער מתייחס הצ"צ כ"עלילה"...).

בענין אחר כותב הר"ר שמעון שם: "שמעתי מפי ידידי מ"ה נחמן, אשר אמר לו כת"ר שלפי הד"ת אין צריך מהר"ב להשליש הבילעטין, ונשכח ממנו המראה מקום אשר אמרתם לו". הוראה זו אינה עולה בקנה אחד עם פסקו של הר"ר שמעון, אך גם כאן אין הוא מנסה כלל להחזיק בדעתו, אלא כמוכן לחזור בו מיד בבוא אליו דברי הצ"צ, ואפילו עוד קודם לכן...

ואלו דבריו: אני אפשר עיני הטעתי, אשר ראיתי במרדכי... והובא דבריו בשו"ע... ברמ"א... וגם הש"ך שם מאריך... וכן כתב בד"מ בשם ר"ת... ומזה היה נראה לי שיש ביד הקהל להכריחו [להשליש ערבות]. אך בודאי לא נעלם מכת"ר הדבר הזה, ובודאי

הדין עמכם. אך ברצוני לידע איה מקום כבודו בש"ך שאין צריך להשליש הבילעטון. ונא להשיבני בזה, כי תורה היא וללמוד אני צריך. ומהבטחון שלא ימנע בר קצרת...

ושוב משיב הצ"צ בענוות צדקו (שם, בסוף הסימן): נידון מ"ש לו ידידנו ר' נחמן, כוונתי למ"ש הש"ך סי' ע"ה סק"ב, ונשכח ממני לפי שעה שינוי דין יחיד המדיין עם הרבים, והדין עם מעלתו בזה...

בזמן האחרון, כשנתקיים בנו בעוה"ר "כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול" ו"מקלו יגיד לו", יצאה תורה חדשה הקובעת שגם דברים הנאמרים "בדרך צחות" הם הלכה למעשה. חוששני שגם הדברים האמורים כאן בפנים יתנו חיזוק לשיטה זו, וכפי שכבר נעשה כן תוך הסתמכות על דקדוק לשוני שכתבתי בס' מגדל-עז (עמ' רכב), בסיפור המעשה שאדמו"ר מוהרש"ב קרא לשניים מבני משפ' סלונים "חתני" ו"נכדי" על-סמך שיחת-צחות של אביו אדמו"ר מוהר"ש (עיי"ש). אך דעת לנבון נקל שגם אצל אדמו"ר מוהרש"ב לא הגיעו הדברים לכלל מעשה, ולא מצינו בצוואתו שיזכיר את "נכדו" הנ"ל בין נכדותיו-יורשותיו. גם לא מצינו שאדמו"ר מוהרי"צ יתייחס לשניים הנ"ל כאל גיסו ובן-אחותו (שלא באה לעולם). וכל זאת מפני שידעו את הגבול המפריד בין הצחות ובין המעשה. וד"ל.

וע"ד צחות יש להביא ראייה מהמסופר על אדמו"ר הזקן, שכששאלוהו האם המשיח חסיד יהיה או מתנגד, השיב: מתנגד! כי באם יהיה חסיד לא יאמינו בו המתנגדים. האם עולה מכאן שלדעת רבינו הזקן הלכה למעשה חייב המשיח להיות מתנגד? (סיפור זה נדפס בתורת-מנחם, תשי"ב, עמ' 53. היו שדקדקו שיש הבדל בין "עולם'שער" ככתוב בשיחה לבין "מתנגד", אך ב"רשימות" רבינו שנסמן אליהן בהע' 51 שם הלשון הוא "מתנגד").

[ז]

"החייתני", השיב הרבי לילד הקטן...

ברשימה מעוררת זו בא לכלל ביטוי האופן שבו התייחס אבינו לכל הנהגה ותנועה של הרבי. מותוך התחקותו המדוקדקת אחר הליכותיו והנהגותיו של רבינו ואחר דברות קדשו, דייק תלי-תלים של הארות מוסריות וחסידיות. הרשימה נדפסה בשבועון 'כפר חב"ד' גליון 991.

מרגלא בפומייהו דאדמו"רי פולין, שלכל גדולי הצדיקים היה "מלבוש" שבו היו מתכסים ומסתתרים; ה'עולם' היו מביטים ב"מלבוש" ומסיחים את לבם מן העיקר: ה'חוזה' מלובלין התלבש ב"מדריגות" וברוח-הקודש, ה'יהודי הקדוש' התכסה בלמדנותו המופלגת, הרבי ר' בונם מפשיסחא התעלם במעטה חכמתו ואצל בעל 'חידושי הרי"מ' עשירותו היא שהסיטה אליה את תשומת-הלב.

רבינו זצ"ל זכה ל"מלבושים" רבים שמילאו את פיהם של משבחיו ומפאריו: אלו מפליאים את גאונותו התורנית הרחבה מני ים, אחרים מעלים על נס את עסקנותו הציבורית חובקת-העולם ובפי כל שגורים האותות והמופתים שעשה לעיני כל ישראל.

איני מתיימר ח"ו לגלות ולהגדיר מהו עיקרו ועצמותו של ה"רבי" שאותו העלימו "מלבושים" אלו, אלא להתמקד בנקודה אחת בלבד, שמחמת קטנותה (בעיני הרואים) לא ניתנה לה תשומת-לב מספקת, נתעלמה מן העין ו"הלכה לאיבוד" בין הדברים הגדולים.

ודאי שמילתא זוטרתי היא לגבי הרבי לומר עליו שהיה "שולחן-ערוך איד"; האם אפשר אחרת ח"ו? האם לא כל אשר בשם "חרדי" יכונה הולך בדרך השולחן-ערוך, וכל-שכן רבנים ואדמו"רים?

התשובה המעציבה היא: לא! אמנם קשה למצוא בקהל ה' אנשים המבעטים ח"ו בהלכה בשאט-נפש, אבל בנקל נמצא ביניהם יראי-שמים שפשוט אינם יודעים את ההלכות שאינן דבר יום ביומו.

דוגמה קטנה: מדי שנה בשנה מתפרסמות תמונותיהם של רבנים ידועים בשעת אמירת ה"הושענות" בסוכות. כמה מהם מקפידים לאחוז את ארבעת המינים בשתי ידיהם גם יחד כפי ההלכה?...

אף אנו לא נאמר ש"גדלותו" של הרבי מתבטאת בקיום הלכה זו, אלא רק "מוסר השכל" הוא עבורנו עד כמה קצרה היא הדרך ל"נתעלמה ממנו הלכה".

וכך היה הרבי "נוזף" לא פעם על העדר ידיעת דברים המפורשים בשולחן-ערוך, ותלה זאת בהעדר הלימוד של הלכות אלו. זכורות לי, למשל, שתי דוגמאות מהלכות תעניות: האחת שאין יודעים שאת ענייני 'ז' באדר ניתן למצוא בהלכות אלו, והשנייה, שבהלכות תעניות מפורש שיש דמיון בענייני הגוף בין האדם לבין ה... "דבר אחר!" (עובדה הידועה כיום לעוסקים בהשתלת איברים).

באותה הזדמנות הזכיר הרבי, שגם מסכת "תענית" היא מהמסכתות שאינן נלמדות!

מעשים שבכל יום, שמתפללים "מנחה" אחרי ובסמיכות לעריכת ברית-מילה. ומה בדבר אמירת "תחנון" באותה שעה? מעשה שנעשה בפני רבנים מסויימים, ואחר-כך שלח להם הרבי "פיתקא" שנעלמו מהם דברי אדמו"ר הזקן בשו"ע סוף הלכות תחנון... ועד היום מתעלמת הלכה זו מרבים וטובים.

הכל יודעים את דברי החכם מכל האדם: "ושונא מתנות יחיה", אבל לא הכל מקיימים זאת, בדרך-כלל מתוך הנחה שאין זו הלכה אלא רק "עצה טובה קא משמע לך"... אבל לא זה היה מבטו של הרבי! אנשים רבים ששלחו מתנות לרבי נענו בתשובה, ש"שונא מתנות יחיה" זו הלכה פסוקה בשולחן-ערוך! (חושן-משפט סי' רמט). והרבי היה מצרף סכום כסף תמורת המתנה.

ואם במתנת ספרים דברים אמורים, היתה לו לרבי עילה נוספת לתת את תמורתו, שהרי נאמר בזוהר שעבור ספרים יש לשלם...

(מענין לענין באותו ענין: גם על המחאות שהיה מעניק לרגל נישואין, רשם הרבי לפעמים שהוא על-פי דברי הזוהר).



כל הדוגמאות הללו היו מדברי הלכה, רובן הלכות שאינן ידועות ומיעוטן ידועות למעטים. אך הרבי הקפיד גם על דברים שקשה למצוא להם מקור בהלכה, והם נבעו מזהירות מופלגת מעין גדר לגדר והרחקה להרחקה.

דוגמה מובהקת ניתן להביא מההנהגה הבאה, שאף שהרבי נהג בה במשך שנים רבות, הבחינו בה מתי מספר בלבד; כדי לשמור על נקיות הידיים לתפילה, היה הרבי משתדל שבדרכו לתפילה לא תגענה ידיו במעקה המדריגות, ואם נאלץ להיעזר במעקה, היה עושה זאת במרפקו או באמצעות שרוול הבגד!

בשנים קדמוניות כמעט ולא הזדמן לראותו בכך, מפני שהמדריגות היחידות היו בין חדרו לבין בית-המדרש שלשם היה יורד בשבתות וחגים. אך משהתקינו מעקה למדריגות הבימה שעליה היה מתפלל, ניתן היה להבחין בכך באותם המקרים שבהם נעזר במעקה לצורך עלייתו לבימה. גם כשהתפלל הרבי בביתו בשנת תשמ"ח הבחינו בכך, אלא ששם היה זה בכיוון ההפוך: בירידתו מחדרו למקום התפילה נתמך במעקה ללא נגיעת ידו, ורק בעלותו חזרה החזיק במעקה כדרכו.

מידת הצנעה דומה היתה בהנהגתו של הרבי בצאתו להלווית המת ר"ל; ידוע ליודעים, שחוזרים מן ההלוויה בדרך אחרת מזו שהלכו בה. בנסיעה בכביש הדבר פשוט, שהרי בדרך-כלל מסלול החזרה שונה ממסלול היציאה. אבל בהילוך רגלי של כמה אמות? את זה ראינו אצל הרבי, שהיה יוצא מחדרו אל הרחוב, מלווה את המיטה ברגליו כמה שמלווה, אחר-כך עומד על מקומו ומלווה את השיירה בעיניו עד שהיא מתעלמת מן העין, ובחזרתו אינו פוסע במקום פסיעותיו הקודמות: אם הלך ללוות בצדה האחד של המידרכה, יכוין עתה את צעדיו בצדה השני!



בהערותיו ל'הגדה של פסח' כותב הרבי את המשפט דלהלן, שהוא כשלעצמו חורג מהמסגרת שקבע הרבי להערותיו - שהיא: "טעמים, מנהגים וביאורים" - אבל אולי יש בו משום "אנא נפשי כתבית יהבית". וזה לשונו:

[משו"ע אדמו"ר ניתן ללמוד] פסק-דין ברור עד כמה מחוייב כל אחד ואחד בהידור מצוה, אפילו כשאינו מעיקר הדין ואין עליו כלום! עכ"ל.

וקיים זה מה שכתב בזה, בהידור רב ובתוקף עצום! מה נורא היה המראה, כשבעיצומן של ה'הקפות' בליל שמיני-עצרת תשל"ח חש הרבי לפתע בלבו והתיישב על מקומו, וכשהציעו לו כוס מים סירב בתוקף לשתות קודם הקידוש מחוץ לסוכה! והרי כל כולה של אי-שתיית מים מחוץ לסוכה אינה אלא חומרה והידור, הוסף

על כך את מנהג ישראל הידוע שבשמיני-עצרת כבר אין אוכלים בסוכה, וגם אלו שאוכלים - רובם עושים זאת רק ביום ולא בלילה, הוסף על כך את המצב הבריאותי שבו היה שרוי הרבי באותו רגע...

אבל בכל אלו אין כדי להכריע את "מנהגנו", שבשמיני-עצרת אוכלים בסוכה - הן בלילה והן ביום - ומהדרין שגם מים אין שותים מחוץ לסוכה.

ויעשו כן: קיצרו ב'הקפות' והרבי יצא לסוכה. שם רצו למזוג לו מיץ-ענבים לקידוש במקום יין, אבל הרבי שהקפיד תמיד לקדש על יין דוקא ולא על מיץ-ענבים, הקפיד על כך גם בשעה קשה זו, ועמד על כך שיביאו לו יין.

"אפילו כשאינו מעיקר הדין ואין עליו כלום!"...



זהירות מופלגת היתה לו לרבי בכל הקשור ל"לשון נקיה", הן בדיבורו והן בכתביתו; יסודה ושרשה של הנהגה זו נעוצה בדברי הגמרא (פסחים ג, א): "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו.. לעולם יספר אדם בלשון נקיה". מסופקני אם הובאה הוראה מוסרית זו בדברי הפוסקים, וקרוב לומר שגם בספרי המוסר לא נמצא את הפירוש המורחב שהעניק לה הרבי.

הדוגמה שהגמרא נוקטת בה ללשון גנאי היא המלה "טמא", וכדוגמה ללשון נקיה מובאת בגמרא התבטאות שבאה לעקוף מלה שהצניעות יפה לה. אבל הרבי הגדיל לעשות בכך שנמנע מלהשתמש במלים שיש להן זיקה כלשהי אל מה ש"אינו טוב"! וכך היה אומר: "היפך הקדושה", "היפך הטוב", "היפך החיים", "היפך הבריאות", "היפך הישר" ואפילו "היפך השכל"...

בנקל ניתן להוכיח שחכמינו ז"ל - וכן גדולי הראשונים והאחרונים - לא ראו שום נדנדוד איסור באמירת המלים הללו כהווייתן, ללא "הפיכתן". אבל, בעיני רוחי נראה, שאילו היו "מקשים" עליו מלשונם של חז"ל והראשונים, היה הרבי "מתנצל" שהוא פשוט אינו יכול ואינו מסוגל להוציא מפיו מלים ש"אינן טובות"!

הרי כך היינו רואים בעליל, שבשעה שנקלע לפיו של הרבי מאמר חז"ל שבו ביטוי ש"אינו טוב", היה הרבי עוצר את שטף דיבורו ומתחבט בלשונו, עד שלבסוף היה משנה מלשון חז"ל ומתבטא בסגנונו הנקי שכל-כך אופייני לו.

אפילו מימרת חז"ל הנ"ל "לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו" לא היתה "עוברת" אצל הרבי... הכיצד יוציא מפיו את המלה "מגונה"? וכך היה מעשה, שכשעסק בביאור

דברי רש"י (בתחילת פרשת נח) "יש מרבותינו דורשים אותו לשבח.. ויש שדורשים אותו לגנאי", "נאלץ" הרבי שלא לצטט את דברי רש"י כלשונם, וכתב: "ויש שדורשים אותו וכו'".

או, מאמר רז"ל הידוע: "דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר". לכאורה, איזו לשון "שאינה נקיה" מצויה בו? אבל לרבי קשה היה לקבל את הביטוי "עניים" כשהוא מתייחס ל"דברי תורה", לכן מצינו כמה פעמים שהרבי כתב: "דברי תורה כו' במקום זה ועשירים במקום אחר"...

בשנת תשמ"ז דיבר הרבי ברבים על כך שרצוי להימנע משימוש בביטוי "בית חולים", ויש להעדיף עליו את "בית הרפואה". הנימוק שניתן לכך באותה שעה היה, ההשפעה שיש לביטוי על האנשים הנזקקים לאותו מוסד. הרבי עצמו השתמט כבר שנים רבות לפני כן מלומר "בית חולים" (והיה מתבטא: "בית הרופאים" או "בית הרפואה"), ובשנת תש"כ ביאר זאת באחד ממכתביו, שהוא גם מפני שיש לדבר בלשון נקיה (אגרות-קודש, כא, עמ' תנט. והוא אל הסופר אליעזר שטיינמן ע"ה).



הרבי הקדיש פעם (ואולי גם יותר מפעם אחת) שיחה שלימה "להוכיח" את השומעים על הזלזול בעניית "ברוך הוא וברוך שמו" ו"אמן"; בין הדברים אמר הרבי, שכשהוא היה ילד קטן לא ידע כלל שקיים הבדל ביניהם, ועניית "ברוך הוא וברוך שמו" היתה חמורה אצלו בדיוק כעניית "אמן".

לדרכנו נעזר ונאמר, שמתחת ל"מלבושים" הנ"ל המשיך להסתתר כל הימים אותו "ילד קטן ותמים" שאינו יודע "חכמות": שום דבר לא ימנע אותו מעניית "אמן", ובאותה רצינות ובהקפדה זהה לא יוותר על עניית "ברוך הוא וברוך שמו". אחד מהם לא ייעדר, גם לא אלו הבאים "בהבלעה" ורוב העולם מסיח דעתו מהם. וכך היה הרבי דרוך לשמיעת ברכותיהם של העולים לתורה, ועונה אחריהם ארבע פעמים "ברוך הוא וברוך שמו": שניים בברכה הראשונה ושניים בברכה האחרונה.

על אחת כמה וכמה שנזהר שלא לאבד עניית "אמן" כלשהו, נזהר בעצמו ומזהיר לרבים: שהרי רבים נחפזים לענות - אחר ברכת 'הגומל' - "מי שגמלך טוב וכו'", ומפני זה שוכחים שלפני כן צריכים לענות "אמן" על עצם הברכה. הרבי הוא שהזהיר על כך ופרסם זאת ברבים.

הרבי כשלעצמו נזהר לענות "אמן" גם במקרים שרגילים לשכוח שבברכה עסקינן; כגון: האב המברך "ברוך שפטרני" ללא 'שם ומלכות', וניתן לטעות שלפנינו "הצהרה"

או "הודיה" בעלמא. אבל הרבי ראה בזה "ברכה" שמחייבת את השומעים בעניית "אמן".

אותו "ילד ירא-שמים" היה נשקף מבעד "מלבושיו" של הרבי גם בשעת 'חזרת הש"ץ', כשהיה הרבי יושב ומקשיב לכל הגה היוצא מפי הש"ץ, מבטו שקוע בסידור הפתוח לפניו ועיניו עוקבות אחריו תוך הובלת אצבעו מלה אחרי מלה, שורה אחרי שורה...

סידור זה שליווה את הרבי כמעט לכל מקום שהלך, ומתוכו אמר כל תפילה וברכה כ"ההוא ינוקא"...

בשנותיו הראשונות בארצות-הברית הדפיס הרבי "אנציקלופדיית-כיס לילדים" - באנגלית - שעיקרה הלכות ומאמרי חז"ל דבר יום ביומו. גם 'חידות' היו שם, וביניהן: איזו תפילה חייבים לומר בעל-פה?

התשובה: הפסוק "וזאת התורה" וגו' הנאמר בשעת הגבהת ספר-התורה, שבשעת אמירתו יש להביט באותיות הספר הפתוח ולא בסידור.

"גדולים" המתפללים בעל-פה יתקשו למצוא את התשובה הנכונה. אבל "ילד קטן" שכל תפילתו מתוך הסידור, מרגיש כל פעם מחדש את ה"אילוץ" שבאמירת פסוק זה בעל-פה...



השיגרה שבשמיעת שיחותיו של הרבי גרמה לעתים לקהות-חושיים ולסמיות עיניים; בכך נוכחתי בדיוק לפני עשרים שנה, אחרי "שידור הווידאו החי" הראשון של התוועדות י"א בניסן תשמ"ב, ב'בנייני האומה'. לשידור זה באו רבים מאנשי ירושלים שהיתה זו להם הפעם הראשונה לחזות ואף לשמוע 'התוועדות' של הרבי. אחד מהם לא היה יכול לעצור בעד התפעלותו בתום ה'שידור': שמתם לב איך לא עוברת דקה בלי שהרבי יזכיר את הקב"ה? בכל משפט שני: "דער אויבערשטער", "דער אויבערשטער"...

ואנו ששמענו לפני כן עשרות ומאות שיחות מפיו של הרבי, נדהמנו! אכן, מעולם לא שמנו לבנו לדבר הגדול הזה. הרגילות הפכה לפשיטות, ולא עלה בדעתנו שאפשר בכלל להיות בצורה אחרת.

"שם שמים שהיה שגור בפיו" עולה בקנה אחד עם חיבת ה"ברוך הוא וברוך שמו" שהצבענו עליה לעיל, ועם חרדת ה"ברכה בשם ומלכות" דלהלן.

פעמים רבות תמך הרבי את יתדות שיחתו בעובדה שעל עשייה מסויימת נקבעה ברכה "בשם ומלכות", או שבמועד פלוני נאמרה בו ביום ברכת 'שהחיינו' "בשם ומלכות". לצערי נשתכחו ממני הדוגמאות הספציפיות, אבל נותר בעיצומו הרושם שהשאירו דברי הרבי שנאמרו בתוקף ובעוצמה, אמירה שכולה הכרזה: אין אחרי "שם ומלכות" כלום!

ומכאן למקרה מכאיב שאירע לו לרבינו פעם בעלייתו לתורה, שהבעל-קריאה הצביע על המקום הלא נכון, והרבי נאלץ לברך שנית. ברכה שניה זו "בשם ומלכות" לא באה בנקל, וגרונו של הרבי נחנק מבכי.



חזרנו כמה פעמים על מושג "הילד הקטן", ונמשיך במעשה שהיה בילד קטן; בעקבות תביעתו התדירה של הרבי ל"הוספה" - תביעה שחזרה ונשנתה בכל הזדמנות ובכל התוועדות - כתב אחד מילדי אנ"ש לרבי, שהוא קיבל על עצמו לומר בכל יום את 'ברכות השחר' במתינות ובכוונה, מתוך הסידור.

השיב לו הרבי בכתבת יד קדשו: "החייטני, כמים קרים על נפש עיפה"...

לולא דמיסתפינא הוי אמינא, שבמלים "נפשיות" אלו הסיט הרבי בעצמו קימעא את ה"מלבושים" הרבים שהסתירו אותו, וגילה חיותו מהיכן היא נובעת.

אבל גם כאן יכולים אנו להמליץ את דברי קוהלת: "יש דבר שיאמר: ראה, זה חדש הוא! כבר היה לעולמים, אשר היה מלפנינו"; כבר מקדם קדמתה ניתן היה להבחין היכן "חיותו" של הרבי.

מי ששמע את שיחותיו של הרבי בענייני "מיהו יהודי" או "שלימות הארץ" - לעולם לא ישכחן: היו אלו זעקות מנהמת הלב הכואב וכל עצמותיו אמרו "גיוואלד!" בשיחות אלו באו לידי ביטוי הפן המנהיגותי של הרבי, אהבת-ישראל לקרובים ולרחוקים ועוד ועוד.

אבל מהן השיחות שבהן הרבי "התחייח" (אויפגילעבט)? היכן הוא מצא את "מקומו"? בשיחות של 'ביאורי רש"י! באותה שעה אורו עיניו ובאותה שעה נהרו פניו! "כמים קרים על נפש עיפה"...

מעין זה ניתן היה להיווכח בפגישותיו עם אנשים, שיותר הנאה וחיות היתה לרבי בשיחה עם רב בית-כנסת מהשורה השלישית, מאשר בשיחה עם מדינאי אוניברסלי מפורסם מהשורה הראשונה...

מכאן לא רחוקה היא הדרך להביט בצורה שונה על כל פעילותו של הרבי, שהיתה - כפי שהעיד על עצמו - היפך טבעו ורצונו; עשרות השנים שבהן היה הרבי "ברשות הרבים" נפעלו בכח ציוויו של חותנו מוהרי"צ, ורק בגללו יצא הרבי לאט לאט מחדרו המסוגר ומארבע אמותיו שבהן היתה "חיתו".

את תחילתה של "יציאה" כפויה זו יש לראות, אולי, בשעה שנצטווה להתוועד עם אנ"ש בעתים מזומנות ובעיקר ב'שבת מברכים', ומאותה שעה היה זו עבורו "חוק ולא יעבור". שוב לא סטה ממנהגו זה כמלוא נימה, והיה "מוסיף והולך" עד להקרבת נפשו וכל עצמותו למען הכלל.



מתוך "הדברים הגדולים" נשוב אל הדברים "הקטנים", שבהם עסקינן. ולא נחרוג מכתלי בית-המדרש:

שכך ראינו גם אצל הרבי, שאף ברגעים המרוממים ביותר לא היה נקל בעיניו לעסוק גם ב"זוטות"; בסיום ההתוועדויות, אחרי שעות ארוכות של דברי תורה, ברגעי השיא של השירה והשמחה, היתה משתררת לפתע דממה והרבי היה מכריז: אלו החייבים לברך 'ברכה אחרונה' ודאי יברכו...

כל שאר ההכרזות היו מוכרזות על-ידי הממונים המיועדים לאותו דבר, שגם הם היו פועלים על-ידי רמיזה שרמזו להם הרבי. אבל את ההכרזה אודות 'ברכה אחרונה' לא הפקיד הרבי בידי איש, והוא בכבודו ובעצמו היה משמיע אותה לרבים.

"גבאות" (או "שמשות") נוספת נטל הרבי על עצמו, והיא, סידור הספרים כהלכתם בדרך הילוכו; פעמים אין ספור היה הרבי מבחין בספרים המונחים שלא כראוי, והיה טורח לסדרם: היה מוריד סידור מעל-גבי חומש, שקית של תפילין או חתיכת נייר שהיו מונחים על-גבי סידור, או ספר כלשהו שהיה מונח בצורה הפוכה והרבי הניחו ופניו כלפי מעלה.

וכן הקדים את כבוד בית-הכנסת לכבודו, ולא פעם הרים בעצמו חתיכת נייר או בדל סיגריה שהיו מונחים על ריצפת בית-הכנסת...



נחזור על הראשונות: לא באנו להגדיר "מהו רבי" ומהי עצמותו, אלא רק להאיר נקודה אחת שלא הכל זכו להכירה.

חסידים נהגו לומר, שאפשר לו לחסיד להביט על הרבי ימים ושנים ולא ללמוד

ממנו מאומה! שהרי גם אם יראהו לומד יומם ולילה לא פסיק פומיה מגירסא, עלול הוא לומר בלבבו: מה בכך? הרי הוא "רבי"! ואילו אני בשר-ודם פשוט...

אבל אנחנו בחרנו להתמקד דוקא בדברים "פעוטים"; לא "זהו הרבי!", אבל "גם זה"...

אלו דברים שניתן וצריך ללמוד מהם, ואלו הם הדברים שהרבי אהב שיעניקום לו כ"מתנת יום הולדת".

ולוואי שנזכה גם אנו למה שזכה אותו ילד קטן, וגם לנו ישיב רבינו: "החייתוני"...

הספר 'בית רבי' ומחברו

לסקירה אודות הספר 'בית רבי' שהיה חביב על אבינו כבבת-עינו והיה עמוד התווך של עבודתו, יש להקדים את הדברים אותם כתב בשנת תשס"ב: אפתח בנימה אישית, ואומר שספר זה הוא המלווה הקבוע שלי במשך למעלה משלושים שנות כתיבה בשטח תולדות חב"ד, ולעולם לא זזה ידי מתוך ידו.

בתקופה ארוכה זו נצטברו באמתחתי מאות רבות של הוספות, השוואות, הערות ותיקונים, חלק גדול מהם נתפרסם בהבלעה ובמפוזר במאמרים שונים, עד כי בשנת תשנ"ב קיבל עליו מכון "אהלי שם" להוציא את ה"בית רבי" במהדורה חדשה ומורחבת וגם הודיע ברבים את תכניתו זו. מלאכת עריכתו החדשה של הספר החלה, אך בשעה שהמכון נאלץ לצמצם ולהאט את פעילותו חדלה המלאכה.

לקראת שנת תשס"ב - שנת המאה להדפסתו הראשונה של ה"בית רבי" - נתחדשה העבודה בכוונה להדפיסו בשנת המאה, הספר קרם עור וגידים, אבל לא הצלחנו להגיע במועד לכלל גמר מלאכה. זו נדחתה ונסתיימה רק בשנת תשס"ג. עכ"ל.

הפרקים הצדדיים שנספחו לסקירה זו, נשמטו מקובץ זה.

במהלך השנים, עבר חזונו זה של אבינו מספר שינויים בידו. תקוותנו כי בעז"ה נזכה להדפיס בקרוב את המהדורה החדשה והמורחבת של ספר זה עד גמירא, כפי שנפשו איוותה.

הסקירה נדפסה בשבועון 'כפר חב"ד' גליון 1020 ואילך.

זה עתה מלאו מאה שנה להדפסתו הראשונה של ה'בית רבי' (בשנת תרס"ב) מאת הרה"ח ר' חיים מאיר היילמאן ע"ה, ולקראת הופעת המהדורה החדשה בקרוב בעז"ה - ולרגל יום השנה לפטירתו של המחבר ב"ג מרחשון - הננו להקדיש פרק קצר למחבר ופרק נוסף לספרו.

הרה"ח רח"מ היילמאן (שבפי אנ"ש נקרא שמו "ר' מאיר ליעפליער") נולד בליעפלי (לפי מקור אחד: בשנת תרט"ו), לאביו הרה"ח ר' אברהם שמואל היילמאן, מגזע הגאון ר' שמואל היילמאן אבד"ק מיץ.

האב - שנמנה עם חסידי קאפוסט - היה מכונה "שמואל הרופא", שכן הרפואה היתה

משלוח ידו. הוא נהג לבקר חולים עניים גם קודם התפילה, באמרו שבזה הוא מקיים את הפסוק "אני בצדק אחזה פניך", שדרשוהו לענין נתינת הצדקה קודם התפילה.

רבים תמהו כיצד זה עולה בידו לרפאות חולים שרופאים גדולים ממנו נואשו מהם, והוא הסביר: כל הרופאים משתמשים בתרופה "חינין", אך אני משתמש גם ב"חינא וחסדא" - תוספת של סייעתא דשמיא...

ר' אברהם שמואל נפטר בערך בשנת תרע"ח (ראה להלן).

אמו מרת איטא ביילא - שנפטרה בכ"ז אדר א' תרמ"ו - היתה בתו של הרה"ח המפורסם ר' מנחם מענדל ב"ר יהושע אברהם הלוי מליעפלי, שעליו מסופר ב'בית רבי', שהיה מן "המקושרים מאוד" לאדמו"ר האמצעי, היה שותה בצמא דברי קדשו ומעמיק בהם מאוד מאוד. היה משפיע ד"ח בליעפלי, ולימוד החסידות שלו - בפרט בס' ה'תניא' - היה נפלא ועמוק מאוד.

כמה פעמים הציעו לו משרת רבנות בערים שונות, אך נפשו בחלה בתואר "רב" והעדיף לעסוק ב"מלמדות", והעמיד תלמידים רבים לומדים מופלגים. חידושים רבים נותרו אחריו, מה שכתב בעצמו ומה שרשמו תלמידיו מפיו. גם היה עושה ומעשה במעשה הצדקה.

הוא היה עמיתו ורעו של הרה"ח ר' מרדכי הרב דליעפלי, וכשיצא הקול שאדמו"ר האמצעי עומד לעקור לאה"ק, החליטו השנים שיעלו גם הם לאה"ק וכבר עמד הר"ר מנחם מענדל למכור את ביתו ולצאת לדרך. אלא שבינתיים הגיעתם השמועה מהסתלקותו של הרבי ורעיון הנסיעה ירד מן הפרק.

במשך השנים התקשר לאדמו"ר הצ"צ ולבנו הרה"ק ר' יהודה ליב, וכן היה לו קשר נפשי עמוק עם נכדו בעל ה'מגן אבות' מקאפוסט, שאותו הכיר עוד בהיותו סמוך על שולחן חותנו בליעפלי. עם הסתלקותו של מוהרי"ל הנ"ל מקאפוסט בתחילת חודש מרחשון תרכ"ז החל גונח מכאב לב, ובישבו עם אנ"ש בהתוועדות כ' כסלו שלאותה שנה, תוך שהיה מוריד דמעות כנחל שוטף בהיותם מדברים אודות פטירתו של מוהרי"ל, נפל למשכב ולא קם ממנו עד פטירתו בלילה הראשון של חנוכה.

סבו של הר"ר מנחם מענדל הוא הרה"ח ר' אהרן מהורודוק, יליד אוסטרהא וממשפחתו של הרה"ק ר' יבא' מאוסטרהא (בס' 'שבחי רב ייבי' משער, שאולי היה בנו של הר"ר יהודה ליב גיסו של הרב ייבי זצ"ל, שהיה דיין ומו"ץ וש"ץ בביהכ"נ הגדול של אוסטרהא, מופלג גדול בתורה, חסיד וירא-שמים, ונפטר בא' דחווה"מ פסח תקפ"ג והוא זקן מופלג).

כשהיה הר"ר אהרן בן שבע שנים ביקר רבינו הבעש"ט נ"ע באוסטרהא, ואז זכה לראותו. הוא היה מחסידי אדמו"ר הזקן, נתמנה לש"ץ בוויטבסק "כי הוא היה ש"ץ נפלא מאד". והאריך ימים עד קרוב למאה שנה.

העיירה ליעפלי היתה משופעת בחסידי חב"ד עוד מתקופת אדמו"ר הזקן, כך שאין פלא שאזניו של ר' מאיר קלטו סיפורים למכביר, ועיניו ראו כתבים ומכתבים מרבוה"ק ומגדולי החסידים. בערך בשנת תרמ"ט החל ר' מאיר בעבודה שיטתית יותר של איסוף וביורור, שהיוו את התשתית לספר 'בית רבי' רב האיכות שנדפס לראשונה בשנת תרס"ב.³¹



בספרו זה משוקעים - בנוסף למכתבים ומסמכים - גם שמועות רבות שקיבל מאדמו"רי חב"ד נכדי ה'צמח צדק', רובם מבית קאפוסט וליאדי, כנרמז בהקדמתו לחלק השלישי שבספר: "במקום שהיינו מקורבים יותר, בוודאי שמענו וראינו יותר".

אך גם בליובאוויטש היה פעם אחת, אצל אדמו"ר הרש"ב, הרבי עיין במה שכתב ר' מאיר על אביו אדמו"ר מהר"ש, והוסיף לו מעט אודותיו.

מצינו סיפור שסיפר אדמו"ר הרש"ב, והוא נמצא ב'בית רבי' בתוכן דומה אך בצורה שונה; את הסיפור הזה שמע הרה"ח ר' ברוך שניאור שניאורסאהן (זקיננו של כ"ק אדמו"ר זצ"ל) מפ"י הרש"ב, ביום השני של ראש-השנה דשנת תרע"ו, והוא לו ברשימות הרב"ש (עמ' קמה):

פעם אחת נסע הרה"ח ר' זאב מוויטעפסק ז"ל (שהיה נקרא בפ"י כל "וועלוועל ווילנקער") ביחד עם הר"ר דוד ז"ל מביחאו. ואיתרע מילתא שהדרך לא טוב היה, ולא היה יכול לבוא לעיר על ראש-השנה, ומוכרח היה לנסוע או לילך יותר מתחום ביום-טוב. אמר ר' דוד, שרצונו לישראל בכפר, בלא שופר - שלא היו שם ישראלים - אבל לא לחלל את היו"ט. אזי צעק עליו הרה"ח ר' זאב הנ"ל: שוטה! שוטה! אני שמעתי מרעבע - הוא רבינו הזקן נ"ע זיע"א - מהו ענין שופר, ואני אלך או אסע ביו"ט בכדי שאשמע קול שופר, ואתה תישאר בכאן...

ב'בית רבי' (חלק ראשון פרק כו), בקטע המוקדש להר"ר זאב ווילענקעס הנ"ל, מסופר אותו סיפור - בשינויים קטנים גם גדולים - בשם "אחד מהרבנים מנכדי רבינו". חכמים בעיניהם העלו השערה "חריפה", שאדמו"ר הרש"ב (שסיפר את הסיפור הזה בשנת תרע"ו) הוא מקור השמועה שנדפסה ב'בית רבי' בשנת תרס"ב.

31. ב'בית עקד ספרים' נרשמה מהדורת ברדיטשוב תר"ס, אך טעות היא בידו. גם אני נגררתי אחריו כמה פעמים וציינתי לשנה שגויה זו (אך ראה 'שבחי הבעש"ט' מהדורת תשמ"ב, עמ' 69. 'קתדרה', 63, עמ' 80, הע' 45. ועוד ועוד).

ברם, אילו הכירו את שיחותיו של בעל ה'מגן אבות' מקאפוסט - שהיו נפוצות בקרב חסידי קונטרסים קונטרסים - היו רואים שאת הסיפור הזה סיפר הרה"ק מקאפוסט בסוכות תרמ"ו, וה'בית רבי' העתיק מהקונטרס כמעט מלה במלה:

"החסיד ר' זאב וויליענקער נסע פעם אחת עם הרב ר' דוד ביכעווער ז"ל ערב ראש-השנה, והיה ברצון ר' דוד לישראל שם ראש-השנה בכפר בלא שופר. וישב ר' זאב במקום העגלון (שנסעו על פאצט [=מרכבת דואר]), ואת העגלון השליך לתוך העגלה, והיכה את הסוסים שלא יוכל ר' דוד לירד מהעגלה, ואמר: אי שוטה! אני שמעתי מאדמו"ר ענין שופי שופי (שלא היה יכול לאמר רי"ש כהברתו), ואני אשאר בכפר ולא אשמע שופר?! הלא שבות דרבנן, וועט מען מיך שמאייסון [=ילקו אותי] אבל אשמע שופר! ואמר [האדמו"ר מקאפוסט] בעצמו, ער האט זיך גי האילט מער ניט פון שופר וועגן [=הוא נחפז אך ורק לשם השופר]. ער איז גיווען א חכם גדול, אגרוישער מענץ [=אדם גדול]".



את ה'בית רבי' הדפיס ר' מאיר היילמאן בברדיטשוב, וכנראה שאגב שהותו שם לרגל ההדפסה שמע כמה דברים הקשורים לספרו, והספיק לספחם במקומם; כך לגבי הרה"ק ר' משה בן אדמו"ר הזקן (בפרק כד): "ובהיותנו פה ברדיטשוב ראינו את האנשים הזקנים שהכירו וראו אותנו, וסיפרו לנו כל הנ"ל ממנו, ועוד סיפרו לנו ממנו הרבה ענינים נוראים". ואודות הרה"ק ר"א בן המגיד וצאצאיו (פרק כה): "ושמענו אומרים.. אך בפה ברדיטשוב שמענו..". יתכן שגם את פרטי הסיפור אודות עלייתו של אדמו"ר הזקן לקברו של הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב (שם), שמע המחבר באותה עיר.

באותה שנה - תרס"ב - התעסק בברדיטשוב גם בהדפסת הס' "מגן אבות".

בשנת תרס"ז³² פוגשים אנו את ר' מאיר דנן בברוקלין נ.י., שם הדפיס באותה שנה את ספרו "בית ישראל" על הרה"ק ר' ישראל מרוזין זצ"ל, ספר קטן הכמות והאיכות שהובא לדפוס, כנראה, רק מאילוצי פרנסה.

אך מאותו ספרון נמצאנו למדים כי "מסודר ומוכן אצלנו לדפוס בקרוב אי"ה" עוד ארבעה ספרים: [א] בית יוסף, תולדות הרה"ק ר' יעקב יוסף הכהן נ"ע מפולנאה (בעהמ"ח ס' "תולדות יעקב יוסף"), [ב] בית מנחם, תולדות הרה"ק ר' מנחם נחום נ"ע מטשארנאביל (בעהמ"ח ס' "מאור עינים"), [ג] בית חדש, מילואים והוספות

32. תמציתה של הביורפיה דלהלן נתפרסמה כבר בשנת תשמ"ז (בהע' הת' ואנ"ש דמוריסטאון, גל' תצז).

חדשות בתוספת מרובה לספרנו "בית רבי" ג' חלקים (תולדות רבותינו מראייסען נ"ע), [ד] ענף עץ אבות, הוספות והגהות ומראה מקומות לס' "מגן אבות" מאדמו"ר מקאפוסט נ"ע, והרבה מאמרים ומכתבים יקרים ממנו.

מכל אלו לא נדפס דבר באותה שעה וגם לא בשנים הבאות.

ר' מאיר לא השתקע באמריקה; נודע לנו שבמשך זמן מה ישב בעיר רזיצ'א שבפלך ויטבסק, ושימש שם כמשפיע לאנ"ש, וכנראה שהיה זה אחר שובו מאמריקה.

בשנים תרע"ב-תרע"ג שהה בברדיטשוב והתעסק שם (בצוותא חדא עם הרה"ח רח"א ביחובסקי) בהדפסת ספרי דא"ח: "אור התורה" (לבראשית), "סדר מאה שערים", "סידור מהרי"ד", "חנה אריאל" ו"פלא הרמון" על שיר-השירים.

בהקדמתו ל"פלא הרמון" הנ"ל (שהדפסתו בברדיטשוב החלה בשנת תרע"ג, ונסתיימה בפולטבה בשנת תרע"ח), כותב רח"א ביחובסקי: "למען להתחיל במצוה התחלנו לסדר בבארדיטשוב אב תרע"ג.. ולמיעוט הכסף וגם ממחלת והרפתקאות המוציא לאור ר' חיים מאיר שהיה מוכרח לשלח בני ביתו לאמעריקע, ע"כ נפסק בדף צ"ב".

ספר נוסף שהדפסתו נקטעה באותו מועד, הוא ספרו "אשכול רימנים" [חסר וי"ו, כדי לרמוז את שמות הצדיקים בראשי-התיבות. ודו"ק], לתולדותיהם של שלושה אנשי אשכולות: [א] פורת יוסף, תולדות הרה"ק ר' יעקב יוסף מפולנאה, [ב] פרי צדי"ק, תולדות הרה"ק ר"מ מענדל מוויטעבסק, [ג] פרי רמן, תולדות הרה"ק ר' מנחם נחום מטשארנאבל.

הלא המה שניים משלושת הספרים שכבר היו מוכנים אצלו בשנת תרס"ז (כנ"ל בספרו "בית ישראל"), אלא שנשתנו שמותיהם, בתוספת הספר על הרה"ק מוויטעבסק.

מספר זה נותרו עלי ההגהה של השער, שבהם מפורשים מקום ההדפסה וזמנה: ברדיטשוב שנת אשכולי רימון [תרע"ג] לפ"ק.

כנראה שר' מאיר לא נתלווה לבני משפחתו בנסיעתם זו לאמריקה, אך גם אם נסע הרי שלא ארכה שהותו שם; בשנת תרע"ח פוגשים אנו בו בפולטבה, והוא מתעסק בהדפסת התהלים "יהל אור" של אדמו"ר הצ"צ (ושמא היתה לו יד גם בהדפסת הס' "לקוטי מאמרים" לאדמו"ר מהרי"ד מליאדי ו"שני המאורות" לרי"א מהאמיל - שגם שניהם נדפסו שם באותה שנה - אף ששמו לא נזכר בהם).

בערך בשנת תרע"ח נפטר עליו אביו הרה"ח ר' אברהם שמואל, שבשער ה"יהל אור" עדיין נזכר בברכת החיים, אבל בערך באותה שנה נולד נכדו שכבר נקרא בשמו.

במשך כל השנים הללו היה ר' מאיר נוסע אל האדמו"ר מבוברויסק (אחיו הצעיר של האדמו"ר מקאפוסט שנסתלק בשנת תר"ס), עד פטירתו בשנת תרפ"ג.

ידועה פעם אחת לפחות שהוא היה נוכח בהתוועדות י"ט כסלו של אדמו"ר הריי"צ בלנינגרד; הסיפורים אודות כך דומים ושונים כאחד, ואפילו סותרים זה את זה הן בפרטיהם והן במועדה של ההתוועדות.

האחד יודע לספר מפי השמועה, שהיה זה ב"ט כסלו תרפ"ד, ואז ביקש ממנו הרבי שיספר אודות מאורעות י"ט כסלו, באמרו עליו שהוא "בעל השמועה".

מישהו אחר מספר אודות התוועדות י"ט כסלו תרפ"ו, שבמהלכה ר"ח מאיר הוא זה שרצה לספר איזה סיפור, אך אנ"ש שישבו לידו רמזו לו שלא יאמר דבר. הרבי הרגיש בזה, ואמר: אף שאינני מסכים עמו בכמה דברים, מכל מקום אנו ידידים ("גוטע פריינד"). כך ב'רשימות דברים' (א, עמ' קצג) ומשם לס' השיחות תרפ"ו (עמ' 103). בדבריו אלו רמז הרבי לחילוקי הדיעות שבין בוברויסק לליובאוויטש, שאף הם אינם מעמעמים את הידידות.

אך מחוורתא שכל זה התרחש בהתוועדות י"ט כסלו תרפ"ז, כפי שמספר הרה"ח ר' שמריה ששונקין בזכרונותיו (עמ' 162): ב"ט כסלו אותה שנה התוועד כ"ק רבינו תוך התרוממות עילאית. היה שם גם הרב מחבר ספר "בית רבי", אשר היה כבר בגיל מופלג. כאשר רבינו רצה לכבדו בברכת "שלום עליכם" - נרתע לאחור ונענה "בנביאי אל תרעו" - אל תתרועעו...

כאשר התיישבו ליד השולחן הטהור, ביקשו רבינו לספר על מגילת י"ט כסלו. הלה התחמק וענה, כי מה שידוע לו כבר הדפיס, ויתירה מזו לא ידוע לו.

דבריו אלו מאמתים את הגירסה הראשונה, שהרבי ביקש ממנו לספר והוא השתמט, ולא כדברי האומרים שהוא זה שנדחק לספר.

באותו חורף - בחודש אדר שני תרפ"ז - נמנה ר"ח מאיר עם חמשת החותמים על ה"קול קורא" לאנ"ש שבחול"ל, בדבר הדפסת מאמרי החסידות של מוהרש"נ מבוברויסק בשם "שמן המאור" (הם שנדפסו לימים בשם "שמן למאור").

יחד אתו בא על החתום גם הרה"ח רש"י זיין ע"ה, שכפי המסופר בזכרונותיו של הרב ששונקין (שם), נסע גם הוא אל הרבי להתוועדות י"ט כסלו תרפ"ז.

הרה"ח ר' חיים מאיר היילמאן נפטר בי"ג מרחשון, כנראה בשנת תרפ"ח.



ברשותה של "אגודת חסידי חב"ד" שבניו-יורק נותר עותק של ה"מהדורה בתרא" שערך ר"ח מאיר ל'בית רבי', שבה נוספו "סיפורים ועניינים יקרים" שלא היו במהדורת הדפוס.

בשנת תרצ"ה עלה בדעתם להדפיס את הספר, ושאלו לדעתו של אדמו"ר הריי"צ. במענהו ביקש הרבי שישלחו את הכתבים אליו. ואכן, כשנסע הרה"ח ר' ישראל דזייקובסאן מניו-יורק בקיץ תרצ"ז, נטל עמו את הכתבים הללו והביאם אל הרבי.

בזכרונותיו ('זכרון לבני ישראל', עמ' רג) מתאר ר"י דזייקובסאן את הכתבים הללו בכללות: הוא ערך את הספר בשני חלקים, חלק ראשון אודות הבעש"ט ותלמידיו, וחלק השני אודות רבינו הזקן והאדמו"רים ממלאי מקומו.

מן ההוספות שנחקקו בזכרונו, מספר הוא אודות מכתב מאדמו"ר הצ"צ אל הר"ר הלל מפאריטש (מחודש אדר תרכ"ד) אודות בריאותו הרופפת, והרבי שואל בעצתו אם כדאי לו לנסוע ללייפציג, ששם - על-פי השמועה - מרפאים מחלה מעין זו ב"אלקטרוס". הר"ר הלל השיב שהנסיעה אינה כדאית, ומאחל לרבי רפואה שלימה.

אחר שר"י דזייקובסאן מסר למהריי"צ את הכתבים, שוחח אתו הרבי על ה'בית רבי' ואמר: "על הבעש"ט ותלמידיו כתבו אחרים טוב ממנו, אבל על אדמו"ר הזקן כתב הוא טוב יותר" (שם).

חלק קטן ממהדורה זו שרד לפליטה עד היום, ואולי יגמור ה' בעדנו למצוא גם את השאר.



שני אחים היו לו לר' חיים מאיר היילמאן: האחד - הר"ר אליעזר - בעל עסק דלא פסיק פומיה מגירסא; כשהיה נכנס מישהו לחנותו ושואל למחירו של פריט מסויים, היה משיב לו בקצרה ושוב לא היה נפנה אליו לעמוד על המיקח או לפתותו. אחת היה לו אם יקנה אצלו אם לאו. והשני - הר"ר משה - שכיהן עשרות שנים ברבנות העיר דרויא, אשר לו נקדיש בעז"ה בהמשך פרק מיוחד כראוי לו.

הרה"ח ר' אברהם שמואל נשא אשה בזיווג שני - מרת אסנע מערע - וממנה נולדה לו מרת עלקא, שנישאה לרה"ח ר' בנציון חנוביץ שו"ב בגלובוקא (פלך וילנא).

על הכחשת שמועות וסיפורים

במאמר זה ניתן לראות מעין בנין-אב למשנתו הסדורה של אבינו בייחס לאמינותם ומהימנותם של סיפורי צדיקים לסוגיהם - נושא רב-אנפין שעל מדוכתו ישב במשך שנים רבות. כמו"כ סוקר המאמר את מבטם של צדיקי החסידות בכל הקשור לבירור וסינון שמועות הלכתיות רווחות לאור סמכות מקורן.

המאמר נדפס בבטאון 'היכל הבעש"ט' גליון כב בעקבות פולמוס מתמשך שנגרר על כמה מגליונותיו.

תחילתו של הנושא המתמשך כבר בכמה וכמה גליונות, הוא במכתב הנושא את הכותרת "אין למדים הלכה מפי סיפורי חסידים" (גל' יח עמ' קנז) והמשכו - מאותו כותב - במכתב "על סיפורי צדיקים ואמינותם" (גל' כ עמ' קצד), שבשניהם טוען הכותב שנפלו אי-דיוקים בסיפורי החסידים.

ברם, ההתמקדות בסיפורי החסידים מעוותת את המציאות ומסלפת את האמת, כאילו "אי הדיוק" נתחדש בבית-מדרשה של החסידות ורק החסידים לוקים בשיבוש הסיפורים והמסורות העוברים מדור לדור.

ולא היא! סיפורים דמיוניים שיש בהם רק קורטוב של אמת - ובדרך-כלל גם זה לא - מתהלכים בקרב ישראל מזה מאות בשנים, על הראשונים (כגון רש"י, רמב"ם, רמב"ן, ראב"ע) ועל האחרונים (כגון המהרש"א ור"י אייבשיץ), ועל גאוני הדורות האחרונים שאינם נמנים עם תלמידי הבעש"ט (כגון הגר"א, החפץ חיים, החזו"א, הרב מבריסק).

בדורנו גם אי-אפשר לטעון שכמות הסיפורים החסידיים עולה על אלו שאינם חסידיים, בשעה שקיימים פסי-ייצור לסיפורי נפלאות על כל גדולי ישראל בבית-מדרשם של ר"מ גרליץ, ר"י זילברשטיין, ר"י וינשטוק ועוד רבים שכמותם, וכולם מוגשים בחזקת "מעשים שהיו" ולא בדויים מן הלב ח"ו.

ולא רק בסיפורי נפלאות עסקינן, אלא גם בשמועות הלכתיות ו"מעשה רב" - מהם גם תמוהים ביותר - השגורים בפי רבים, וגם נולדים חדשים לבקרים.

ומדוע זה נטפל הכותב לסיפורי החסידים דווקא?

ומה ראייה היא בידו מסיפורים שגויים? הרי גם אם יביא חמישים סיפורים ויוכיח בבירור שאין הם אלא בדותות בעלמא, לא יהיה בכך כדי ללמד על סיפורים אחרים. בדיוק כפי שהוכחת אמיתותם המוחלטת של מאתיים סיפורים לא תלמד שגם שאר כל הסיפורים אמיתיים המה.

ומה בין מסורת של סיפורים למסורת של שמועות בהלכה? באלו גם באלו יתכנו שמועות שווא ודמיונות!

סינון ובירור השמועות לסוגיהן

בא וראה את דבריו הנמרצים של החתם סופר זצ"ל: כבר מוזהרין אנו מפי ספרים וסופרים שלא להאמין לעדותן של אנשים המעידים מפיהם של חכמים, כי אינם מדקדקים בדבריהם ומהפכים דברי אלקים חיים (שו"ת חת"ס ח"ו סי' סד).

ואדמו"ר ה'צמח צדק' זצ"ל כותב לאחד ממורי-ההוראה שבדורו: ומ"ש כת"ר שנשמע לו בשם כאזמו"ר הגאון [הוא אדמו"ר בעל ה'תניא'] נ"ע... ודאי אילו הי' בירור שאמר כן בלי ספק הייתי מבטל דעתי בזה, כי מי יבוא אחר המלך כו' וכגבוא שמים מעל הארץ גבהו דרכיו מדרכינו כו'. אך ידוע לנו שיוכלו לומר בשמו מה שאינו כו', ולזאת אין לסמוך על השמועות. גם אפשר הי' באותו הענין כמה וכמה צדדים אחרים... אם אמת הדבר (פסקי דינים, אהע"ז דף ג, ג).

אך האם אמנם ננעלו לחלוטין שערי המסירה שבעל-פה?

מסופקני האם אמנם בעל החת"ס אינו מביא לעולם עדויות של אנשים המעידים מפיהם של חכמים, אבל לגבי ה'צמח צדק' יכולים אנו להיווכח בבירור מה היה יחסו לשמועות בשם זקיני בעל ה'תניא', על אף דבריו המפורשים ש"אין לסמוך על השמועות".

שמועות רבות בשם זקיני הנ"ל מביא הצ"צ מפי דודו מהרי"ל מיאנוויץ - אחיו של בעל ה'תניא' - והן לו כאילו שמען בעצמו מפיו של רבינו. אבל אנו נבדוק את יחסו לשמועות ששמע מפי אחרים.

במקרה אחד אינו סומך ידיו על השמועה, אבל גם אינו מבטלה: אומרים בשם הגאון אזמו"ר ז"ל... לכאורה באחרונים לא נמצא חומרא זו... אילו הייתי שומע כן

מכ"ק רבינו ז"ל ודאי הייתי מחמיר, אכן אני לא שמעתי כן בפירושו, ואין ראי' ג"כ להיפך (שו"ת או"ח סי' כח וסי' פב).

גם את שמועת הנשים אינו מבטל, ודודו מהרי"ל אפילו מצדד לקבלה: הגידו לי בשם נשים מומחות דלאזני' שאמרו שרבינו הגאון ז"ל החמיר בזה... וא"כ מה שהחמיר רבינו הגאון ז"ל אם נאמין לשמועת הנשים, י"ל שהי'... [וכותב על כך מהרי"ל מיאנוויץ:] ובפרט שכך שמעו הנשים והדעת נוטה ששמועתן אמת, כי הדברים ראויין למי שאמרן ומי יוכל לבדות מלבו שמועה זו, שאין זו סברה קלה כסברת הנשים ובודאי היא סברה עמוקה נאמרה מפי גדול כמותו, לזאת אני מאמין לשמועתם (שו"ת יו"ד סי' קנד).

בפעם אחרת הצ"צ מקבל את השמועה, אבל מסייג אותה: [לשון השואל:] מוהר"ר יהודא מבאבראייסק... אמר לנו בשם הרב אדמו"ר הגאון מוהר"ר שניאור זלמן נ"ע שהיה שאלה לפניו... וציוה לשרוף כל הכלים... [לשון הצ"צ:] אפ"ל דהמעשה שסיפר מוהר"ר יהודה בשם כאאזמו"ר הגאון ז"ל... יש לומר דהי' ההלעטה בתבואות חדודים... ומה שציוה לשורפם, אולי היה קנסא... (שו"ת יו"ד סי' כה).

במקומות אחרים מקבל הוא את השמועות מבלי הסתייגות:

אע"פ שאין למידין הלכה מפי מעשה, עכ"ז סיפר לי הרב המנוח המפורסם מוהר"ר מיכל שהי' מ"ץ דק"ק נעוויל, איך ששאל פעם א' מכאאזמו"ר הגאון ז"ל... ואמר לו בזה"ל, שיש לו הרבה ראיות... (שו"ת יו"ד סי' עד).

וסיפר לי א' משום רבינו ז"ל ששאלוהו תרי גיסי... והשיב... (פס"ד יו"ד דף ריג, ג).

ובשם אאזמו"ר הגיד לי הרר"פ שהי' מצריך ג"כ קנין... (פס"ד יו"ד דף רטז, ג).

בב"ש שלי הוגה בכתב אאזמו"ר נ"ע... וכן שמעתי מר' דוד מרודני' מ"ץ דאולע שהי' מלמד בלאדי בקיץ תק"ע ועל ידו נשאל ממנו נ"ע שאילת גט ההוא וציוה לכתוב... (שו"ת אהע"ז סי' ריט).

ונ"ל ראייה לדבר ממה שהוגד לי משני אנשים לומדים מורי הוראות, שנשאל מלפני רבינו הגדול כאאזמו"ר הגאון נ"ע איך לכתוב... והשיב לכתוב... (שו"ת אהע"ז סי' קפט).

ובמקרה שהוא עצמו אינו בטוח כיצד שמע, מורה לשואליו לברר אצל בעלי השמועה ולסמוך על דבריהם: כמדומה לי ששמעתי כבר מאיזה למדן מק' האמלין... שאלו ג"כ מאזמו"ר נבג"מ הגאון ז"ל איך יעשו הם, כמדומה לי שאמר לי האיש הנ"ל

שהקיל בזה, אך איני זוכר זה על בירור. ויכול רומע"ל לדרוש מהם... ואם אמת שאלו בזה לאזמו"ר הגאון ז"ל (שו"ת אהע"ז סי' שצב).

הרי שבחן ואיזן כל שמועה לגופה, מצד הדברים עצמם ומן הסתם גם מצד מעתיק השמועה.

גם כשבאו לפניו כתבי חסידות של זקיני בעל ה'תניא' שנרשמו על-ידי כותבים שונים, לא היה מסתמך עליהם בעיניים עצומות אלא מפשפש בהם ומתחקה אחר הכותב. גם כאן סמך על כתיבותיו של דודו מהרי"ל והגדירן כ"אות באות מפי קדשו" ('תורת שלום' עמ' 86), וכך התבטא גם על כתיבתו של הר"ר פנחס משקלוב "שכתב אות באות מפי רבינו ז"ל" ('דרך מצותיך' עמ' קנג. ובדומה לזה בתהלים 'יהל אורי' עמ' 190).

אבל על כותבים אחרים אומר הוא: "המכוון אמת עכ"ז נ"ל שהשומע הכותב לא כיון יפה בדברי הקבלה" ('אור התורה' בראשית עמ' תקצט), או "מסופק אני אם דבר זה נכון וכדומה שאינו דברי אאזמו"ר נ"ע... גם זה אינו נכון" (שם, תנ"ך עמ' תשעו), וכן: "נראה שאינו מדברי רבינו ז"ל... הדברים אינם מכוונים אך המכוון..." ('באורי הזהר', עמ' שמג).

לפיכך נראה, אשר כפי שאי-אפשר לנו לבטל במחי-יד שמועות בדברי-תורה, כך אין אנו יכולים לבטל בהבל-פה סיפורי מעשיות.

וכשם שאין בהלכה כללים נוקשים ומוחלטים איזה שמועות לקרב ואיזה לרחק, כך הוא גם לגבי סיפורי מעשיות. הפתי יאמין לכל דבר, אבל מי שחונן בדעת יוכל להבחין בין אמת לשקר עד מקום שיד שכלו מגעת. לא יכחיש בקבלנות את נפלאות הצדיקים, אלא יוציא את הקמח ויקלוט את הסולת.

שמועות שאינן כהלכה הרווחת

כשנשמע מאדם מהימן שגאון פלוני עשה מעשה שאינו עולה בקנה אחד עם ההלכה הרווחת, אזי הדעת תבחן האם נהג כך לצורך שעה בלבד או שמא כך סבירא ליה להלכה. אבל לא נכחיש את המעשה רק בגלל קוצר דעתנו.

ידוע הסיפור על הבעל שם טוב נ"ע שישב בסוכה שהיתה קרובה לפסולה יותר מאשר לכשירה, והסבירו הצדיקים את הנהגתו זו בדרכי החסידות ומפעלות הצדיקים. ושמעתי בשם גדול אחד שהביא סמך לדבר מהגמ' בחולין (קי, א-ב) במעשה דרמי בר תמרי שנחשד באכילת כחל בערב יום-הכיפורים במקום שהוא אסור באכילה, וצלה

אותו בחרצנים שהיה בהם חשש יין נסך וגזל, ונחשד בביטול מצוות תפילין ושלא הטיל ציצית בבגדו וכו' (יעו"ש).

וכפי שאנו נוהגים בסיפורי התלמוד ובמסורות ההלכה העוברות מדור לדור, שאין מכחישים ח"ו את הדברים התמוהים אלא משתדלים להבינם ולהסבירם, כך בדיוק צריך להיות גם בקבלת מסורת סיפורי החסידים.

כל לומד תורה ויודע-ספר יכול להביא דוגמאות להנהגות קדמונים שאינם עולים בקנה אחד עם ההלכה הרווחת בימינו; כיצד, למשל, היה הכותב מגיב לשמועה מעין זו:

אמר מהר"י סג"ל [= "החווה" מלובלין], מה שנוטלים הנערים ערבה ומבעירין אש בשמחת תורה, מנהג יפה הוא לשמחת יום טוב... וגם ההבערה אינה אסורה אע"פ דלא לצורך היא, דאין בה איסור דאורייתא משום דאנו בקיאים בקביעות ירחא, ויו"ט ראשון בלבד דאורייתא, ומנהג אבותינו בידינו לעשות יו"ט שני. ועוד דאין עושין זאת כי אם הקטנים ואין אנו מצווין להפרישן... ואני, המלקט, ראיתי מהר"י סג"ל מאד היה שמח והיה נהנה כשרואה הנערים רצין בשמחת תורה מבית לבית לסתור - לגזול - עצי הסוכה ולהביא עצים ולעשות מדורה, והוא בעצמו הניחם לקחת מסוכתו, והסיתם לגזול מהעצרנים [=הקמצנים] שלא רצו לתת להם ברצון.

האם מותר לנו להאמין לסיפור על "החווה" מלובלין שנהג בהנהגות אלו? האם הכל "חלק" מבחינת ההלכה הרווחת?

אלא מאי, לא מהר"י סג"ל מלובלין הוא בעל המעשה, אלא מהר"י סג"ל המהר"י! (ראה ס' מהר"י"ל, מנהגים, ירושלים תשמ"ט, עמ' שעו-שעז).

ואם בעל ה'תולדות יעקב יוסף' כותב בשם מרן הבעש"ט, בגנותו של החוזר בקריאת-שמע פעמיים על המלה "שמע" כשלא כיוון בפעם הראשונה ('בן פורת יוסף', עה"פ ויהי יצחק בן ארבעים שנה, אופן הב'. ומכאן ל'כתר שם טוב' אות לט) - האם נפקפק ח"ו בשמועתו של בעל ה'תולדות' בגלל שהדברים עומדים בסתירה להלכה מפורשת? (הרה"ק מקומרנא פוסק כך להלכה באם לא כיון כל צרכו, אבל הכותב סבור ש"ל"ע אם אפשר לסמוך ע"ז להלכה"...) (גל' יח עמ' קנט).

ולשיטת הכותב שאין להאמין בסיפורים שהם נגד פסק השו"ע, איך נאמין שהרה"ק מקומרנא פוסק להלכה שיש לברך בספק ברכות? ('שלחן הטהור' סי' ו' ב'זר זהב', ובכ"מ).

וכל הצדיקים שנהגו לאכול מרור פחות מכזית?

ואם יספרו לנו על צדיק פלוני שלא נהג כדברי הרמב"ם בהל' דעות שיש לת"ח לדון את כל האדם לכף זכות, לספר בשבח חבירו ולא בגנותו כלל, אוהב שלום ורודף שלום (ובפרט לדעת הבעש"ט שבכל דבר עבירה שרואה ברשעים, ידן אותם לכף זכות), המותר לנו להאמין לשמועה זו?

והאם נוכל נאמין - לאידך גיסא - שצדיק מפורסם אמר ש"כל הרשעים שבמדינה זאת, ובפרט במדינות אשכנז, נשבע אני בחיי עולם, שכולם אנוסים כתינוק שנשבה לבין הנכרים ובלי דעת ידברו, וכולם מוכנים ברגע אחת לשפוך דמם כמים על קדושת שם הגדול באהבה ובשמחה ובלב שמה במחולות וריקודין" ('נתיב מצותיך' עמ' נא)?

אם נשמע על צדיק הידוע לכל בזהירותו בקלה כבחמורה עד כדי מסירות-נפש, שאנשי קהילתו טובלין ביום הש"ק במקוה מים חמים, אחר-כך מתפללים לאחר זמן התפילה, במהלך התפילה מספקין ומטפחין ומרקדין ואחר התפילה מסייעים בהכנת מאכל שנעשה ע"י ריסוק ועירוב ביצים, בצלים ושמן וגם אוכלים ממנו. ואותו צדיק אינו מוחה בידי אנשיו, והשמועות אומרות שהוא אף משתתף עמהם בכל המעשים הללו הנוגדים את פסקי השולחן-ערוך. האם מותר לנו להאמין בכל אלו?!

ודוגמאות מעין אלו - ואף מוצלחות יותר - ניתן להביא לעשרות ולמאות.

לענין זה של הפרכת סיפורי מעשיות בטענה שהם נגד ההלכה, הבאתי (בגל' יט) מבעל ה'בני יששכר' לענין שלא ללמוד מצדיק שעושה היפך ההלכה, וא"כ חזינן שאפשר לצדיקים שינהגו - מהטעם הידוע להם לבדם - שלא ע"פ ההלכה.

על כך השיב הכותב לחלק בין אדם הרואה בעיניו לבין המסופר בסיפורי מעשיות, שעדיף לומר שהסיפור הוא פרי הדמיון.

אך לחילוק זה אין שחר, מפני שבשעה שהמספר הוא בר-סמכא, והיינו סומכים על שמועותיו ופסקיו לדינא, שוב אין אנו יכולים לדחות את הסיפור רק בגלל שהוא נגד ההלכה, שהרי - כנ"ל - אפשר לצדיקים שינהגו שלא ע"פ ההלכה המסורה בידינו.

שמועה שאין לה בית-אב

נקודת המוצא לבחינת אמיתותו של סיפור כלשהו היא, בראש ובראשונה, בדיקת מקורו של הסיפור ומידת אמינותו של בעל המעשה; לשם דוגמה נבדוק את הסיפור שהביא הכותב מהס' 'רחמי האב' ונימא ביה מילתא:

תורף הסיפור, שאליהו הנביא בא אל אביו של הבעש"ט הק' בעצם יום השבת

במקלו ובתרמילו, והלה לא הוכיחו ולא הזכיר לו כלל מענין חילול השבת, ובזכות זה זכה לבנו הבעש"ט.

הכותב הפריך את הסיפור, מפני שלדעתו ולהשקפתו לא נהג האב כהלכה בכך שלא הוכיחו על פניו וכו'.

אני, לעומתו, טענתי שמצוות הוכחה אינה נזיפה בגידופים וחרפות על העבר, אלא מניעת העבירה בעתיד. וכן כתבתי שיתכן שדיבר אתו בדברי נועם על ערכה של השבת וכו'.

חזר הכותב והקשה עלי, שבסיפור נאמר במפורש "ולא הזכיר כלל מענין חילול שבת" (ועכשיו נראה לי לומר בפשטות, שאולי חשב לדבר אתו על כך במוצאי ש"ק אחרי שיקיים בעצמו "הוכח תוכיח" בדרך הבעש"ט, שקודם יוכיח את עצמו - שהרי אם ראה בחבירו ע"כ שגם בו יש שמץ מאותו עוון - ורק אחר-כך יוכיח את חברו).

אבל לדידי, אפילו אם נאמר על סיפור כלשהו שהוא אמיתי, אין זאת אומרת כלל וכלל שכל הדיבורים נמסרו אות באות כנתינתם מסיני, כל עוד רוחו של הסיפור ונשמתו נשמרים (ודלא כהכותב שטען שאם רשאים אנו לשנות משהו בדיבורים הרי שבאותה מידה יכולים אנו לטעון שלהד"ם).

אבל אף שאיני רואה סיבה להפריך את הסיפור מצד עצמו, אך - לאידך גיסא - איני מוצא שום הכרח להאמין בו! בעל 'רחמי האב' יכול להיות אדם נאמן ובר-לבב שלא שינה אפילו כקוצו של יו"ד ממה ששמע, אבל הוא עצמו לא הכיר את הבעש"ט, לא את תלמידיו וגם לא את תלמידי תלמידיו. ומניין לו סיפור זה? אין הוא מביא שום מקור לדבריו, סיפורו גם אינו עולה בקנה אחד עם המסופר ב'שבחי הבעש"ט', כך שאין לנו שום סיבה לקבל את הסיפור כמעשה שהיה.

ודאי שהוא שמע את הסיפור ממישהו שהיה נאמן עליו, אבל מניין לנו שהוא דקדק לאמת את השמועה לפרטי פרטיה ולפשפש במקורותיה?

אבל ברי לנו שהסיפור משקף נכוחה את הלך מחשבתו של בעל 'רחמי האב', שהוא ראה בסיפור זה בנין-אב להנהגה ישרה שראויה לחיקוי. הא לן שגברא רבה ("דומ"ץ דק"ק חוסט בימי מרן הגאון מהר"ם שיי"ק זצ"ל"), האמין בסיפור אשר לדעת הכותב הוא מנוגד להלכה, ואף הביאו בספרו כצוואה-הוראה מפורשת לדורות! היתכן?

אחד מגדולי מעתיקי השמועה החסידית הוא האדמו"ר מוהר"י לייזער מפשעווארסק; מאות מהסיפורים שנשמעו מפיו כבר התפרסמו בשני כרכי הס' 'י"ג

אורות', ומהם למדנו על דייקנותו הרבה במסירת מקורו של כל סיפור וסיפור. כך שהסיפורים מקרינים אמינות מוחלטת שאינה ניתנת לערעור.

אבל לכל כלל יש יוצא מן הכלל, ולכאורה גם לתופעה נהדרת זו:

בחלק השני שבספרו (עמ' שכ) מסופר על האדמו"ר מוהר"א מבעלזא זצ"ל, ש"לפעמים בירך רבינו מטבעות (כסגולה לשמירה), אבל הקפיד שלא יהיה מטבעות ממדינת שוויץ כי יש עליהם צורת שתי וערב, וגם לא ממדינת ישראל".

אך מה נעשה, ובעלון 'עלים לתרופה' של חסידי בעלזא (גל' שלו, פ' נצו"י תשס"ג, עמ' ו) נכתב, בקשר לסיפור הנ"ל: ומה שכתוב בספר אחד שענין זה היה גם עם מטבע ממדינת ישראל, ליהוי ידוע לך, שאצל רבים מזקני אנ"ש נמצאת מטבע כזו שנתברכה על ידי כ"ק מרן ז"ל. וד"ל. עכ"ל.

אך כד דייקנן שפיר נראה, שאכן למשפטים הנ"ל שבספרו לא הובא שום מקור!

האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל על סיפורים ומקורותיהם

ענין בדיקת המקורות ובחינת אמינותם, מופיע במשנתו של האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל, בחדא מחתא עם סיפורים הנוגדים את ההלכה.

וכך כותב הוא אל הרב זוין ע"ה, בעהמח"ס 'סיפורי חסידים' (אגרות-קודש, יא, עמ' רסח):

"בדורנו מבולבל זה, הנה ככל שיש להבהיר הענינים ולהוסיף דיוק, מועיל הוא ביותר... וה"ה בהנוגע לאוסף סיפורים ע"ד נשיאי ישראל... יש להעיר [=לציין]... מקורו של כל סיפור והעיקר - הסמכות שלו. ואם בהנוגע לכל נשיאי ישראל הדברים אמורים, עאכו"כ לנשיאי תנועת החסידות, אשר ידיעות שאינן מדוייקות ולפעמים ענינים מזויפים וכו' - הביאו נזק רב להפצת תורת החסידות והחדרת הדרכותי' ומנהגי' לחוגים יותר רחבים... כדאי שעכ"פ ידפיס עתה מראה מקום מקור כל סיפור... ומה טוב אם אפשר, לצרף לזה גם שורות אחדות ע"ד ערך הסמכות של קובצי הסיפורים השונים וכן המספרים השונים - שכידוע יש בזה שני הקצוות, היינו בעלי סמכות בתכלית ולהיפך, ורובם נמצאים בין שני הקצוות..."

"ישנם סיפורי חסידים המעוררים תמהון, ומסקנת חלק מהשומעים הוא, שבודאי איש פלוני - שאודותיו הסיפור - עשה היפך הדין או עכ"פ היפך הלפנים משהו"ד. וזה פועל גם על יחסם בכלל לנושאי תורת החסידות ולתורת החסידות עצמה. בה בשעה שע"י שינוי קטן באיזה ביטויים אשר בהסיפור, סרה כל התמיה. וכיון דרובא דרובא

של הסיפורים עברו דרך כמה צנורות, ודאי הוא אשר הביטויים אינם מדוייקים כ"כ, ובפרט - בהעתק מלשון ללשון...

"ואביא שתי דוגמאות:..."

(ב) סיפור ש"ג: אשר הרה"צ ר' משולם זוסיא ציוה לחפור הקבר ולחפש שם כו' - שקשה להצדיק הוראה זו ע"פ שו"ע, משא"כ בשינוי קטן, שהדברים לאו דוקא בהקבר אלא בסביבות שלו או בד' אמות שלו, סרה כל התמיהה. ובודאי בהשתלשלות כל הסיפורים לא דייקו כ"כ שזה הקבר ממש - וכפי שיפרשו הקורא בספר. עכ"ל.

ועוד לו במכתב נוסף: אודות פרסום סיפורי חסידים... מובן שצריך לדייק ככל האפשר בסמכות המספר ובעל הסיפור, ונוסף על זה לציין בסיפור הנדפס מי הוא בעל השמועה וכו' (אגרות-קודש, יב, עמ' רעו).

המורם משני המכתבים הללו, שמידת אמינותו של הסיפור תלויה בטיב סמכותו של המספר; ככל שתגדל אמינותו של המספר כך נאמין ליותר פרטים מפרטי הסיפור, ואם אין המספר ידוע לדייקן בתכלית, גם אמונתנו בסיפור לא תהיה בפרטיו אלא בכללותו.

ואם מסופר על הנהגה שלא כהלכה והמספר מוחזק לנאמן - דבלאו הכי אין אנו חייבים להאמין לשמועתו כלל וכלל - לא נדחה את הסיפור מכל וכל, ואין לנו אלא לשנות פרט זה או אחר בסיפור המעשה. אבל לא נאמר (כדברי הכותב) שמכיון שניתנה רשות לשנות פרט אחד, ניתנה הרשות גם להכחישו לחלוטין.

וביותר יש לומר שהרבי הסתייג מפרסום והוצאת סיפורים תמוהים לרשות הרבים, שמא מתוכם יבואו לכלל טעות (וכדלהלן בסוף המאמר), אף אם הסיפור כשלעצמו יכול להיות אמיתי.

אחר ההשקפות נמשכות האמונות

הכותב מביא (בגל' כ עמ' קצו) מכתבי הגה"צ מטעמעשוואר, שיש אנשים המספרים מעשיות מצדיקים וכל מגמתם להביא ראיה לחפות על מעשיהם ותולים עצמם באילן גדול, ורוצים לעשות רושם כאילו הם צועדים בדרכיהם וכו'.

במלים אחרות: האמונות והסיפורים הם בהתאם להשקפות ולצרכים, כל אחד לדרכו.

זו, כנראה, הסיבה לכך שבד בבד עם הכחשה עקרונית וזלזול שיטתי בסיפורי צדיקים, נפתים להאמין בדברים שעולים בקנה אחד עם השקפותיהם. לפיכך נקל לו

לכותב להאמין בדבר ש"אינו סוד, כי חברת 'מקיצי נרדמים' ב'ווארשא' נהגו לשכור סופרים בעלי דמיון נפלא, שהמציאו בדותות והדפיסו מזה כמה ספרים באידיש ובלשה"ק, וגם הצליחו להוציא הסכמות מרבנים על כמה ספרים" ... (שם, עמ' קצד-קצה).

האם יכול הכותב להביא ספר אחד לדוגמה, מספרי המעשיות שנדפסו ע"י חברת 'מקיצי נרדמים' בווארשא, או אף במקום אחר?

ומי פתי יאמין לשמועתו על הרבי מסטמאר ש"התחיל לספר סיפור נפלא, ואח"כ ביקש מהשומעים שיחזרו ויספרו הסיפור כפי ששמעו ממנו, והיו שם איזה מספרים והראה לכל א' היאך סיפרו הסיפורים בשינויים"? האם יכול הכותב לנקוב בשמותיהם של שני אנשים שהיו באותו מעמד? ואולי גם ידוע לו הסיפור שסיפר הרבי מסטמאר באותה שעה?

ואם יצליח להוכיח את אמיתותו של סיפור ילדתי זה, תהיה זו לו להוכחה שלא תמיד הצדק עם מכחישי הסיפורים...

לפנינו דוגמה נוספת מסיפורים בדויים, שמאמינים בהם רק בגלל שהם תואמים להשקפת המאמינים:

... כותב השורות הרה"ח ר' סענדער דייטש ז"ל מספר, בדידי הוה עובדא... ועוד אמר לי רבינו, דתמיה בעיניו על אנשי ליובאוויטש שעושים להיפך ממה שפסק הרב בעל התניא. דהנה בשו"ע הרב פוסק התניא כשיטת רבינו תם, ורק בהסידור שלו פוסק כשיטת הגאונים. וידוע דשלחן ערוך הרב נעשה לפסק הלכה לכולא עלמא. מה שאין כן הסידור שלו לא נעשה דייקא להלכה. ובהקדמה להסידור כותב הרב בעל התניא בעצמו, שלא כתב את הסידור רק ליחדי סגולה, מה שאין כן שו"ע הרב הוא להלכה ולמעשה. ואף על פי כן נקטו בליובאוויטש לנהוג כשיטת הגאונים. וזה לכאורה תמוה מאוד (עכ"ל בקונטרס "פתגמין קדישין", התאחדות אברכים דרבינו יואל מסאטמאר, ירושלים - בית-שמש, שנה ז' גליון שיב, ל' סיון תשס"ד, עמ' כ).

איך נוכל להאמין על הגה"ק מסטמאר שיאמר בשם הקדמת הסידור דברים אשר לא נאמרו שם לא מינייהו ולא מקצתיהו? הרי אין בסידור שום הקדמה כלל וכלל! ואיך נאמר שהרב בעל ה'תניא' סבירא ליה שכולא עלמא צריכים להחמיר כשיטת רבינו תם, ואילו ה"יחדי סגולה" יקלו כשיטת הגאונים? יציבא בארעא וגירא בשמי שמייא!

אבל כשהדבר תואם את ההשקפה, מאמינים גם בשמועות מופרכות מגופן.

כיוצא בזה היא האמונה ההשקפתית בסיפור הדמיוני, שמדפיסי סלאוויטא סירבו להדפיס את סידורו של הרב בעל ה'תניא', בגלל שבברכת "בונה ירושלים" הקדים הרב את "וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין" ל"ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם".

והמהדרין מאמינים בכל לבם בכתבי הזיפן המובהק חיים בלאך, בספריו "דובב שפתי ישנים" ו"מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים", אף שכל דבריו ושמעותיו ניתנים להפרכה בנקל (במכתבו אל הרה"ח ר"ח ליברמן - בשנת תשכ"א - כותב הוא: חטאתי כל ימי בידי, ואלה הרגלים מה חטאו כי נפוחות הן וכבודות עלי כאבן. עכ"ל. וד"ל).

ונתקיים מ"ש בס' 'דברי תורה' (ב-עח), שהאמונה בכזבים פוגמת באמונת האמת.

ראיות חזקות ומוצקות כברזל...

בין הדוגמאות שמביא הכותב מזלוליו של האדמו"ר ממונקאטש בסיפורי מעשיות, מתייחס הוא (בגל' כ עמ' קצו) למה ש"הוכיח שם [ב'דברי תורה', ה-ט] בראיות חזקות ומוצקות כברזל, שהספר פאר יצחק (זידיטשוב) הוא מזויף מתוכו, וכותב דברים נגד המציאות וההלכה".

ניתי ספר ונחזי, מהן אותן "ראיות חזקות ומוצקות כברזל":

המפורסמת שבהגותו של האדמו"ר ממונקאטש על הס' 'פאר יצחק' היא, במ"ש שם בשם האדמו"ר רצ"ה מזידיטשוב "שאמר, שבמסכתא סופרים שממנו נובע זה המנהג של תענית בכורים בערב פסח, נזדקר טעות ובמקום הבכורים "מתענים" צ"ל הבכורים "מתענגים" -

על כך כותב ב'דברי תורה' שם: ובאתי בזה להעיר מה שתקע עצמו לפגוע בדבר הלכה (ולתלות בוקי סרוקי בשם אותו צדיק ז"ל) שאין להתענות הבכורים בערב פסח עיי"ש בטוש"ע או"ח (סי' ת"ע) שהבכורים צריכי' להתענות בע"פ הוא ט"ס וצ"ל להתענג"ג (ר"ל מדעתא דהאי סופר היינו כו') ובדברי תועבות כאלו יכולי' לעקור ח"ו כלומר לעבור על כל התורה כולה ולומר על הכל שהוא ט"ס וז"ב ופשוט כי דברי ריק והבל הוא כנגד כל הפוסקים ראשונים... וא"צ להאריך ופשוט כי אפי' לא עלה זאת על דעת אותו צדיק ז"ל... עכ"ל.

והנה כל הקורא ישתומם: האם הרבי מזידיטשוב טען שהטעות היא בשו"ע? הרי לא אמר אלא שבמס' סופרים - ששם מקורו של דין התענית - נזדקרה הטעות! וכך כתב לתמוה על הד"ת בשו"ת מנחת יצחק (או"ח ח"ב סי' צג).

ואם בד"ת כתב שה'פאר יצחק' תולה בוקי סרוקי ברבי מזידיטשוב, הנה הדברים מאושרים מפי הרה"ק רמ"מ מזידיטשוב ומפי חתנו של הרמ"מ הגה"צ מבריזדאוויץ בשמו של הרה"ק ר' שלמה מדאלינא (ראה מ"ש על כל אלה בעל ה'מנחת יצחק' בהסכמתו לס' 'תענית בכורים').

גם הגרש"ז אויערבאך מקבל שכך אמנם אמר הרה"ק מזידיטשוב, ואף הראה פנים לדבריו, והוסיף שהרה"צ מבארניב יצא נגד מכחישי השמועה והודיע ברבים שכך אמנם אמר הרבי מזידיטשוב! (ראה בס' 'ועלהו לא יבול', ירושלים תשנ"ט, א, עמ' קעג-קעד. 'הליכות שלמה', ירושלים תשס"ז, ניסן-אב, עמ' קפ).

והנה, אילו היו דברי האדמו"ר ממונקאטש נמסרים בעל-פה, היו מכחישי הסיפורים מבטלים את השמועה, שהרי אי-אפשר שיאמר שב'פאר יצחק' רוצה לשנות את גירסת השו"ע בה בשעה שהדברים אינם אמורים שם!

אבל עינינו הרואות שכך אמנם כתב מפורש ב'דברי תורה', ושוב חזר וכתב כן ב'נימוקי או"ח' (סי' ת"ע)!

מכאן שאין לדחות שמועות מכח "אי-אפשר שיאמר דבר היפך המפורש בספר".

זו אחת מה"ראיות חזקות ומוצקות כברזל".

שניה להן, שב'פאר יצחק' כותב שהאדמו"ר מזידיטשוב "הרעיש על ס' עה"ת שנדפס סביב החומש (היינו היכל הברכה ואוה"ח [=אוצר החיים]), וזהו אינו ראוי לחבר בדפוס על החומש".

ומה פירכתו? "והלא הוא ז"ל בעצמו נתן עליו הסכמה גדולה ונדפס שם על החומש בהסכמתו (ידיעתו)".

תאמר שנתעלמה מבעל ה'פאר יצחק' העובדה שרבו נתן הסכמה לחיבור זה? לא ולא! הרי הוא מפרש זאת על אתר בתוך כדי דיבור: כשנזדמנו לידו החומשים שנדפסו בצדם פירושו של צדיק גדול וקדוש בדורו, פירושים שכשהם לעצמם נתן רבנו הסכמתו עליהם, קלל רבנו את המדפיסים...

כלומר, ההסכמה ניתנה לעצם הפירוש, אבל לא להדפסתו בעמוד אחד עם החומש! (מלשון ההסכמה עצמה אין הכרע אם ידע שהפירוש יודפס על הדף יחד עם ה"מסורה גדולה").

עוד כתב שם אשר ה'פאר יצחק', "דיבר סרה על הקדוש המפורסם בעל כסא מלך

ומקדש מלך זי"ע בדברי בוז, אוי לעינים שכך רואות נדפס בס' בימינו, וראוי הקונ' הלז לשרפו על כזביו ועל דבריו כנ"ל. עכ"ל.

דבריו אלו בוודאי לא נכללו ב"ראיות חזקות ומוצקות כברזל" שאליהם כיוון הכותב, וגם אנו לא נאריך בזה, והמעייני ב'פאר יצחק' יראה בעיניו האם אכן דיבר סרה ודברי בוז ח"ו.

הרי שאין כאן שום "ראיות חזקות ומוצקות כברזל", לא מיניה ולא מקצתיה. ודעת לנבון נקל שהקצף יצא על המחבר ולא על ספרו, כלשונו בפתיחת דבריו בד"ת: "ראו הביא לנו איש עברי ממזרח (א"י) לצחק בנו" ... איש עברי מא"י שכתב את ספרו בלשון עברית, הדפיסו באותיות מרובעות וסימן את עמודיו במספרים ולא באותיות. ודי בזה כדי להעיר חימה.

בעל הד"ת טוען שמחבר ה'פאר יצחק' "לא עשה לו בקונ' זה פאר להה"ק הנ"ל [מהרי"א מזידיטשוב] רק בזיון ח"ו". אבל החיבה שרחשו חסידי זידיטשוב לספר זה ולס' 'צבי לצדיק' שבא בעקבותיו, מוכיחה בעליל שהם לא מצאו שום עוול בספר ובמחברו.

המורם מן האמור

נראה לענ"ד שהייחס לשמועות וסיפורים צריך להיות כפי הייחס אל מקור השמועה:

סיפור שלא ידוע לנו מקורו כלל, או שלא ידועה לנו סמכותו של המקור, הריהו כמאן דליתא. אא"כ ניתן ללמוד ממנו מוסר-השכל או מידה טובה. ותו לא. לא שום פרק בדברי-הימים ועאכו"כ שלא שום דבר הלכה.

גם אם מקורו אינו חשוד על שקר ח"ו, אבל אם אין הוא ידוע כדייקן ובעל-שמועה מומחה, נקבל את דבריו כמות שהם כל עוד אין הם עומדים בסתירה למסורת מעולה יותר. ואם אין הם עולים בקנה אחד עם ההלכה, ננסה לתרץ או לשנות שינוי קל שאינו פוגע בגופו או ברוחו של המעשה. לא נכחישנו מכל וכל אבל גם לא נלמד הימנו גופי תורה.

אבל אם בעל השמועה הוא אדם גדול שאין אנו מפקפקים בשיקול דעתו, נקבל את שמועותיו ללא הסתייגות, נאמין בהן גם אם אין הן מתיישבות בשכלנו (אם בגלל שידוד מערכות הטבע או בגלל שאינן בשורת הדין), אבל ללימוד הלכה מפי

מעשה יש כללים בספרי הפוסקים, ובפרט שכבר הורו הקדושים והזהירו שלא ללמוד ממעשיהם של צדיקים באם אינם תואמים את ההלכה.

הכלל, בשמועות - בדיוק כמו ביושבים לפני חכמים - יש ארבע מדות: ספוג שהוא סופג את הכל (מאמין לכל דבר), משפך שמכניס בזו ומוציא בזו (כופר הכל), משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים (מפיץ רק את הסיפורים המשובשים ומתעלם מהאמיתיים) ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת (יודע ומבחין מה לקרב ומה לרחק).

וכפי שבהלכה אין כללים מה לקרב ומה לרחק והכל תלוי באובנתא דליבא, כך גם בשאר השמועות. אבל העדר אמונת צדיקים אינו מן היסודות שבגללם צריכים לרחק את סיפורי נפלאות הצדיקים.

עוד יש לנהוג בשיקול-הדעת ובכובד-ראש בשעה שמספרים או מדפיסים סיפורי צדיקים למיניהם, שמא יבוא השומע לכלל טעות בדרכי ההלכה או החסידות. כך הביא גם הכותב מכמה וכמה ספרים, אבל - שלא כהבנתו - אין בדברים אלו כדי לפגום פגימה כלשהי באמינותם של הסיפורים ובקדושתם, ולו יהיו כאותן פרשיות שנקראות ואינן מיתרגמות.

[י]

אבל יחיד

הרבה מתכונות נפשו של אבינו הכ"מ מבצבצות ובוקעות מבין השיטין של הרשימה הבאה - העשירה במוסר ובחסידות - שנכתבה בנימה אישית לזכר ידידו היקר הרה"ח ר' שלום דוברער שור ע"ה. מאפיינים רבים שכתב על ידידו מתוך רחשי-לב עמוקים, תואמים הם להפליא לדמותו של הכותב עצמו. הרשימה נדפסה בקובץ זכרון "דברי שלום" (ירושלים תשנ"ד).

שלוש מדות בנוהגים במנהגי החסידים: העושים רק מפני שכך ראו וקראו בספרים; למעלה מהם אלו שאינם נזקקים לספרים, אלא מחמת שנתגדלו בין החסידים נוהגים הם בטבעיות כמעשה סביבתם; למעלה מהם אלו שנפשם מדריכתם כאילו מעצמה, בבחינת "נשמת אדם תלמדנו", ואין הם נזקקים ל'ספרי הדרכה' וגם לא לסביבה שתשמש להם כמודל לחיקוי. וכשם שהחסידים הראשונים היו מקוריים וראשוניים, כך גם אלו נוהגים כמותם, אף אם לא שמעו ולא ראו שכבר קדמום.

זוהי נפש שהיא חסידית בעצמותה. אחד מחסידי רבינו הזקן הגדיר בצורה דומה את כל עניני החסידות, שאינו אלא "טמפרמנט" - מזג הנפש ותכונתה.

אלו היו הרהורי לבי בשעה שבאתי לכתוב דברים לזכרו של ידידי היקר ר' בערל ע"ה. שהרי ידוע שאין החסידים נוהגים ב"מילי דהספידא" (ראה לקו"ש ח"ב עמ' 504), אבל אי משום הא בלבד, אם רק בגלל ש"כך כתוב", ודאי שניתן היה למצוא היתר כלשהו בדרך ההלכה (בכל-שכן וקל-וחומר ממי שציווה בפירוש שלא להספידו). אבל אנו הרי ב"חסיד מקורי" עסקינן, "חסיד ישע ביין" שסלידתו מהספדים נובעת מעצם נפשו ומהותו, ולא בגלל איזו "תקנת קדמונים" או "גזירה" שלא יאמרו הספדים בקהל חסידים!

ברם, כבר נאמר בלקו"ש (שם) שמספרים סיפורים על הנפטר, ואעשה כן גם אני, בהעלאת זכרונות אישיים מאירועים קטנים שהשקיעו את רישומם בלבי. וגם אם מתוך כך אגלוש לדבר בשבחו, לא יהיה זה "הספד" אלא דברי חיבה וגעגועים.



פגישתנו הראשונה נערכה בעיצומם של "עובדין דחול", כששנינו מחפשים לשכור דירה בירושלים; הוא כזוג צעיר אחר חתונתו, ואני כתושב חדש בעיר. תוך כדי שיחה הבטתי בשעון-היד שלו, והבחנתי במה שהיה "חידוש" באותם ימים: שעון אלקטרוני בעל מחוגים... "זהו שעון מעורר לתשובה" הסביר לי, "תביט על מחוג ה'שניות', הוא אינו סובב בשטף וברציפות כשאר השעונים, בתנועה שיגרתית שאינה מושכת תשומת לב. ואילו המחוג הזה, בשעה שאתה מביט בו הוא נעצר, לשבריר שניה נדמה לך שהזמן עומד מלכת, אבל לא! דמיונות שוא! מיד הוא ממשיך בהילוכו, מקפץ, נעצר - ושוב ממשיך. ללמדך ולהזכירך שוב ושוב, בכל פעם שתביט בו, שהזמן חולף וזורם ללא הרף, אפילו אם נדמה לך לעתים שהזמן מזדחל במקצת ועתותיך בידיך..."

ברגע זה הבחנתי לראשונה "עם מי יש לי עסק". נתגלתה לי תכונתו לראות את ה"נמשל" מבעד להעלם והסתר האופף את חיינו, תכונה שבקעה והלכה ככל שזכיתי להכירו מקרוב יותר.

פגישה שניה. נזדמנו לאותו בית-כנסת, ובאותה שבת שימש בערל כבעל-קריאה. קשה עלי ההגדרה ל"קריאה-בתורה חסידית" מהי; אותה נעימה לבבית נטולת נוקשות, קריאה מדוייקת לכל פרטיה ודקדוקיה, ועם זאת יוצאות המלים מפי הקורא מתוך חיבה יתירה שמחבבן, כאילו גפיף לון ונשיק לון. אך לא רק עצם הקריאה משכה את תשומת לבי, הבחנתי כי עם היותו מרוכז כולו ב"אותיות הכתב", בה בשעה היתה אזנו כרויה ועירנית לכל רחש-לחש של תיקון-טעות; אפילו אם נדמה היה לאחד השומעים כי שגה בקריאתו, ותוך כדי פליטת הברה חזר בו מיד - לא נעלם הדבר מאזניו, וביקש לוודא אם אכן קרא נכונה.

ואל יהי הדבר קל בעיניך: דהא אנן קיימא לן כי "אידי דטריד למיפלט לא בלע", שאי-אפשר לעמוד בו ברגע בשתי תנועות הפכיות, והעוסק בהשפעה אינו מוכשר להיות גם "מקבל". אך נראה שכל זאת כשהמשפיע עומד בבחינת "יש" ומציאות, אבל כשהוא בבחינת "אין" וביטול, אין זה מן הנמנע להשפיע ולקלוט בחדא שעתא.

מחונן היה במתק שפתיו, ורבים שתו בצמא את דבריו - גם מחוץ לחוג אנ"ש חסידי חב"ד; לעת רעווא דרעווין, בסעודה שלישית דיום הש"ק, היתה קביעותו בבית-מדרשם של "חסידי פולין", ועבורם היה בורר מחלק ה"דרוש" שבמאמרי החסידות ושיחות הקודש, מטעימים בסגנונו האישי, ומגישם כשולחן הערוך לסעודה. נהנה היה לספר כיצד האזינו לו ברב קשב ו"ליקקו אצבעותיהם" בהנאה, ולא היה בדבריו שמץ

של "הרגשת עצמו", אלא אך ורק התפעלות מעושרה ("די רייכקייט") של חסידות חב"ד, שניתן להטעימה לכל אחד ואחד, וכמארז"ל "כל חיך הטועם אומר לי ליי"! וכפירוש הרב המגיד נ"ע (עה"פ והיה כנגן המנגן), שכלי הנגינה אינו מרגיש "ישות" אף בשעה שמתנגנים ממנו ניגונים מעולים ומשובבי נפש.

לא פעם כשהיה פוגש בי אחר אחת מהתוועדויותיו שלא הייתי נוכח בה, היה מקדמני במלים שנאמרו בלבביות ובנעימה משוכה: "היינט האסטו אנגעווארן א פארבריינגן"... היום הפסדת התוועדות! ושנינו ידענו היטב שלא על עצמו הוא דורש, וכוונתו אינה אלא לסיפור על החסיד ר' גרונם שהעדיף להתוועד ב"ט כסלו אצל ר' אברמ'קע ולא אצל ר' שמואל בער מבוריסוב, וזה האחרון השמיע באזניו אותן המלים עצמן: "היינט האסטו אנגעווארן א פארבריינגן"... עד כדי כך חביבים היו עליו ושגורים בפיו דיבוריהם של החסידים הישנים...

התוועדויותיו בשיכון חב"ד שבירושלים היו לשם דבר, ותקצר היריעה לבאר אופיין ומהותן ולהבאת דוגמאות. בהתוועדויות אלו נתגלתה במלוא עוזה ועוצמתה עובדת היותו נמנה עם "מעתיקי השמועה" - ה"תורה-שבעל-פה" של החסידות, ואולי אף ראש להם, כשהוא עמוס במטען של דורות, ומחלק ממנו בשפע רב ובנפש חפיצה.

בכך באה שוב לכלל ביטוי תכונתו לשמוע ולקלוט, וכבור סוד שאינו מאבד טיפה. דבריו היו מתובלים בשמועות ששמע משחר ילדותו - דברים בשם אומרם - החל מהמלמד הרה"ח ר' יהודה חיטריק (שי') [עה"ה], ועד לימי בחרותו בישיבת תומכי-תמימים במונטריאול אצל המשפיעים הרה"ח ר' פרץ מוצקין ע"ה (ויבלח"ט) הרה"ח ר' וולף גרינגלאז (שי') [עה"ה], ואח"כ אצל המשפיע הרה"ח ר' ניסן נמינוב ע"ה בפאריז - שעל אף הזמן הקצר שעשה במחיצתו, הרי שהושפע ממנו עד עומקה של נפש, בבחינת "אותיות החקיקה". ובנוסף לכל אלו, שמע וקלט עוד ועוד מכל החסידים שבסביבתם היה שרוי (וחלק בראש שמור היה עמו לאביו שי'), או שפגשם ב-770 - והאזין להתוועדויותיהם.

ובשימנו אל לבנו שכל אחד מהחסידים הללו נשא עמו מטען שונה של שמועות, מי מהמשפיע ר' גרונם מליובאוויטש (מבית-מדרשו של החסיד ר' אברמ'קע זעמבינער), מי מנעוויל ואנשיה, ומי מאטוואצק ולאדז' (אשר שם הטביע את חותם אישיותו הרה"ח ר' זלמן שניאורסאהן משמיה דר' הלל מפאריטש) - יכולים אנו לקבל מושג-מה ממיגוון אוצרו הטוב והבלתי-נדלה, שממנו השפיע בעין יפה אותו פה מפיק מרגליות.

אך גם מבחינת המשך "בליעתו" לא היה זה אוצר חתום; וכשם שהיה שש ושמוח

בהשפעתו, כך היה מאושר לשמוע עוד ועוד מילי דחסידותא, כדרז"ל על ישראל שנמשלו לדגים "כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה, הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהן". וכל אשר שמע נקלט במוחו ולבו, ואשר "נתבשל" בקרבו - במוקדם או במאוחר שב ונשזר בדבריו.

ועוד יתירה מזו, שאזניו שמעו "חסידות" מכל אדם. יכול היית לראות שני אנשים עומדים ושחים בדברי חולין, ואף הוא עצמו משתתף עמהם, אך הוא יצא משיחה זו ובידו "מסקנה" בעניני חסידות. פעמים רבות שמעו בהתוועדויותיו הד מעניני העולם ומאורעותיו, כפי שהוא שמע וראה אותם בחושיו החסידיים. ואכמ"ל.



ושוב מעשה בקריאת התורה, בשחרית של תשעה-באב; אחר שסיים לקרוא את פרשת "כי תוליד בנים", פנה ואמר לי: אזא חסידישע פרשה! מעוטת פסוקים, אבל כמה "חסידות"... ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת... ושבת עד ה' אלקיך... אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו... וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים...



רוב פגישותינו היו במקום עבודתו של בערל, שלא היה מרוחק ממקום מגוריי. כך מצאתי את עצמי פעמים רבות יוצא למקום עבודתי, אך דחף נפשי היה גורם לי לפתע לעקם את דרכי ו"לקפוץ" אליו לשיחה. שעות ארוכות עברו עלינו במפגשים אלו, ומה שנחרת בזכרוני ביותר - הוא מאור הפנים שבו היה מקבל אותי. היתה בהם יותר מאשר הארת הפנים שהיינו רגילים לראות אצלו, ודומני שהשמחה על שמפריעים אותו מעבודתו ומנתקים אותו לשעה קצרה מה"עובדין דחול", היא שגרמה לנהרה שהיתה שפוכה על פניו...

הוא זכר היטב מה היה נושא הדיבורים בפגישתנו הקודמת, וכמעט תמיד היה פותח את השיחה במלים "הרהרתי שוב כמה ששוחחנו" - והיה מעמיק ומרחיב באותו ענין, ומענין לענין, כיד ה' הטובה עליו.

עבודתו היתה באחד מסוגי הטיפול באבנים טובות, ולשם כך נעזר במיכשור משוכלל ובלתי שגרת. פעם גליתי התענינות בפרטי המכשירים, ובקשתי לעמוד מקרוב על פעולתם תוך כדי הדגמה. בערל נטל לידי אחד מההילומים שלפניו, ופתח בהסבר: לוקחים נשמה ("מ'נעמט א נשמה'לע"), ובודקים אותה היטב היטב שמא נמצא בה כתם כלשהו או אפילו שמץ ממנו המעיב על זוהר הנשמה. עכשיו עלינו

להסיר ממנה את הכתם, ולשם כך חייבים אנו להכיר ולדעת היטב את תכונותיה, כדי שמעשינו לא יזיקו ח"ו במקום לתקן. ושתי דרכים לפנינו, טיפול בהקרנה וטיפול באש, ולא די לדעת איזו מהם מתאימה יותר, אלא חייבים גם לדעת את הכמות המדוייקת, שלא לחסר ושלא ליתר. הכל חייב להיעשות באהבה ובזהירות, וגם ההעברה באש צריכה להיות בחסד וברחמים. ואחרי ככלות הכל, גם אם עבודת הניקוי עלתה בידינו בצורה המוצלחת ביותר, אינה דומה נשמה אחרי הניקוי, לנשמה שמלכתחילה לא היה בה שום כתם...

וכל אותה שעה מהרהר הייתי בסיפורו של אותו רב אודות התקרבותו לרבינו הזקן, שהחלה בשעה ששמע ממנו את המאמר "ותוסף אסתר גו' ותפול לפני רגליו - וצריך להבין, אך שייך לפניו ית' לומר 'לפני רגליו', והלא אין לו דמות הגוף"... כשאין לפנינו "פשט-משל" לעומת "דרוש-נמשל", אלא ה"פשט" וה"נמשל" כולא חד...

לימים חדל מעבודתו זו, והחל לעסוק עם עושי תפילין וכותבי פרשיותיהם. בבחירת האומן והסופר היוו חישוביו הכלכליים גורם מישני בלבד, ושיקוליו הורכבו בעיקר מאישיותם ומהבנתו את צרכי הפרנסה של איש ואיש. במלאכת קודש זו מצא סיפוק רוחני יותר, ויודעני בבירור כי לא תמיד היה ב"רווחיו" הגשמיים כדי לכסות את הוצאותיו וטרחותיו. לכל בני ביתי זכורה היטב התמונה, כיצד הביא אלינו הביתה את התפילין של הבן הצעיר שי'; הוא עמד על כך שלא נבוא ליטלם מביתו, התעקש להביאם בעצמו, ומסרם בפנים מאירות ושמחות בשמחה של מצוה מעומק לבו. ל"טקסט" מסירת התפילין נתלוותה אמירת "לחיים", וכמה מלים נלבבות ("ווארעמע ווערטער") כדרכו.

במבט לאחור רואה אני כי בכוונה מכוונת נהג כך, כדי להעניק מימד רוחני ותוכני, לפעולה שאלמלא זאת היתה נעשית כלאחר-יד ובהיסח הדעת, באופן מיכני ונטול רגש והשראה. ובכך גרם לילד ולמשפחה כולה לחוויה שהותירה בנו רושם בל ימחה.

בני ביתו שי' יכולים לספר רבות על הפעולות והיוזמות המקוריות שנקט למטרות חינוך הילדים. אצביע על אחת בלבד: מדי שנה בשנה היינו נפגשים בשחר יום-הכיפורים לשחיטת ה"כפרות", ואחר-כך מוסרים את העופות השחוטים למוסדות סעד. שנה אחת נטל את העופות והחזירם לביתו, כדי להמחיש בפני ילדיו שי' את כל הפעולות הכרוכות בהכשרת הבשר (שריינו מליחתו והדחתו), שהרי בזמננו כשהעופות נרכשים כשהם מוכנים וכשרים אין לילדים הזדמנות להיודע לכל הפעולות הללו, ו"עתידה תורה להשתכח ח"ו"!

ולא רק לבני ביתו; בחודש אלול היה בא לעתים לבית-ספרה של בתו שתחי', ותוקע שם בשופר באזני התלמידות. וכל זאת מפני שלילדות אין אפשרות אחרת לשמוע את קול שופרו של חודש אלול, וגם בראש-השנה לא לכולן ניתן לראות מקרוב את התוקע ושופרו...



ליל חורף ירושלמי מושלג. הרחובות שוממים מאדם, התחבורה הציבורית מושבתת והפרטית משותקת. רעייתי שתחי' מכינה עצמה לילך לשיעור החסידות השבועי הקבוע. "איזה שיעור יתקיים בשלג הזה"? "הרב שור מעולם לא הפסיד אף שיעור, וגם לא איחר לשיעור" נענית. ואכן, בערל התייצב לשיעור בשעה הקבועה, ולא נגרע מאומה אף כי מספר המאזינים היה מצומצם אז ביותר.

והשיעורים עצמם - "בטעם של פעם" ... "ביאור" של ר' גרינר, "סיפור" של ר' ישראל נעוועלער, "ווארט" של ר' בערע וואלף מיקטרינוסלב... והדברים שמחים ומאירים כנתינתם מסיני...

כישרון הציור המילולי של בערל אינו ניתן לתיאור בכתב. מדי פעם הייתי נפעם מחדש מעושרם של ביטוייו ומשליטתו הרחבה בלשון האידיש. שני ביטויים נחרתו בזכרוני, ושניהם - כמובן - קשורים בחסידות.

"סקארבאווע"; מלה עתיקה ושכוחה, שאם פגשנו בה, היה זה בצירוף הלשוני "סקארבאווע ניגונים", ניגונים מסורתיים-ישנים כגון נעימת "כל נדרי" או "ונתנה תוקף". והנה שמעתי ממנו את הביטוי "סקארבאווע מאמרים", אבחנה שרק בעל "חוש" בחסידות יכול להרגיש איזהו מאמר חריג ומחודש, ואיזהו "סקארבאווע"...

"פאסמאקעווען זיך"; ניתן אולי לתרגם מלה זו כ"התענגות". אך מי שמכיר את הביטוי הזה ואת הקשריו, סביר שרואה הוא בשעת מעשה אדם הנועץ שיניו בתאווה באומצת בשר דשינה, ופיו נוטף ריר... אודות "פאסמאקעווען זיך" מלימוד מאמר חסידות שמעתי רק מבערל...

אחת מהעבודות הקשות שבמקדש עבודת ה' בדרך החסידות האמיתית, היא המזיגה הנכונה שבין "השפלות והשמחה". ובלשון הקדמונים בהגדרת החסיד: "צהלתו בפניו ואבלו בלבו, לבו רחב מאוד ונפשו שפלה מאוד". ואמנם, צהלתו של בערל ניכרה בפניו שהאיר לכל אדם, אך רק בהתוועדות שבת-אחים ובשיחות "מלב אל לב" נגלו מסתריו, ומרגלא בפומיה: אנן לב נשבר ונדכה ("מיר זיינען דאך לב נשבר ונדכה").

כמחונך חסידי אמיתי, לא היה בערל צריך לקרוא ב'היום יום' ש"השמח בחלקו" זו מדה טובה בגשמיות, אך לא ברוחניות. מחמיר גדול היה בביקורתו, ובמיוחד בביקורתו העצמית. ואולי משום כך היו תביעותיו מעצמו גדולות, ושמה אף מוגזמות.

לדוגמה: היה לו "חוש" מעולה לנגינה, ובצירוף קולו הנאה ו"קבלתו" מחסידים שונים נחשב היה ל"בעל-מנגן". אך השקפתו על "בעל-מנגן מיהו" היתה שונה לחלוטין, ומפתיעה במקוריותה: מי ששמיעתו חדה וזימרתו נאה, ועלה בידו לשנן היטב את ניגוני ה"קסטות" החב"דיות, אינו אלא תוכי! "בעל-מנגן" חסידי הוא רק מי שהתבונן היטב בניגון, התפלל עמו, וחווה אותו בנפשו! ("דורך גיטראכט, דורך גידאוונט, און דורך גילעבט")...

דרכו של עולם, ש"אין איש מת אלא לאשתו". אולם כשאדם מת בחצי ימיו, כפול הוא השבר ואף משולש: הורים שכולים, אלמנה צעירה ויתומים רכים. לב מי לא נקרע בשעת הלוייתו של בערל ע"ה! כרבים אחרים גם אני לא יכולתי שלא להרהר "על מה עשה ה' ככה", ורעיוני על משכבי סליקו: כיצד היה בערל עצמו מוצא ביאור לענין דומה? ניסיתי "להכנס לראשו", ובעיני רוחי ראיתיו והנה פניו מאירות, מחייך בשפתיו ובעיניו הבורקות - כדרכו בשעה שהיה מבאר "מחשבה חסידית" בהרחבת הביאור, והוא מספר בלשונו העשירה והציורית את הסיפור על אותו זוג חשוך-בנים שלעת זקנותם נולד להם בן יקיר ונחמד למראה, יפה עינים וטוב לבב. אך כעבור שנתיים-שלוש שבק הילד חיים, ועולמם חשך עליהם.

הסביר להם הבעל-שם-טוב נ"ע להורים השכולים, כי נשמה גדולה וקדושה שכנה בגופו של בן-זקוניהם, וכל אשר חסר לה היו רק אותן שנתיים-שלוש משנות ילדותה שלא היתה בגוף כשר. וכמה עליכם לשמוח - סיים הבעש"ט - על שזכיתם לגדל ולהיות אכסנאים לנשמה קדושה בגוף קדוש!

וכך המשיכו מחשבותי לסחפני, היה בערל מבאר: אין אתנו יודע עד מה בסוד הנשמות וגלגוליהן, אך אפשר ואחד מחסידי אדמו"ר הזקן אשר נתקרב אליו והוא כבן ארבעים שנה, ונתעלה מעלה במעלות החסידות, אך כשהחזיר נשמתו ליוצרה ועלה בעליונים בעליות אין קץ, הגיע לדרגה מסויימת אשר "עד כאן תבוא" ותו לא, מאחר וחסרו לו ארבעים שנותיו הראשונות שבהן חיסר מעבודת בוראו לפי ערכו. וכל כיוצא בזה צריך לירד שנית לעולם-הזה, ולילך ארבעים שנה בדרך החסידות, מינקותו וילדותו ועד בחרותו ובגרותו.

תהיה זו כמובן איוולת מצדי לשער השערות בסוד הנשמות, אך יכולני להעיד

בבירור ובביטחה כי ראינו בו בבערל חסיד שלא מן הדור הזה. אשרי יולדיו, ואשרי בני משפחתו שזכו לחיות במחיצתו כמה וכמה שנים!



קשרי הידידות ה"אישיים" הפכו ל"משפחתיים", אך ברצון ה' חל אירוע משמח זה רק אחר פטירתו של בערל. החתונה שקישרה בין המשפחות נערכה מעבר לים, בריחוק מקום גשמי, אך אין כל ספק שבערל היה מתאמץ להשתתף אתנו בשמחתנו. בלב כולנו שמור היה לו מקום במשך כל שבעת ימי המשתה, אבל את חסרונו ניתן היה למשש בידיים.

מכיריו עמדו היטב על היחס החם, המורגש לכל, שהיה בלבו לבני משפחתו. וכשם שבחיו היה בן אוהב, בעל נאמן, אב מסור וידיד אמת - כך יהיה עתה מליץ טוב לכל אהוביו ואוהביו נס"ו.

דעתן עלך, ודעתן עלן. לא נתנשי מינך ולא תתנשי מינן.

האם אפשר לצייר בנפשנו את השהייה בעולם הבא?

אגרת מעוררת זו שיגר אבינו הכ"מ אל ת"ח אחד ממכריו מחסידי גור. וזה דבר המעשה:
באחד מלילות השבת, השיח הלה את צרת נפשו בפני אבינו כי אחרי חתונת בנו נותר הוא
מוטל בחובות ל"ע. הגיעו הדברים לידי כך שעלה ברעיונו - כך שח - לערוך הסכם שותפות
"יששכר וזבולון", שבמסגרתו יקבל משותפו בכל חודש סכום קבוע שיוריד ממנו את דאגותיו
הגשמיות, תמורת מחצית מחיי נפשו בעולם הבא. אבינו האזין לדבריו בשתיקה, אך במוצאי
שבת העלה על הכתב את המחשבות שניקרו בו לנוכח הדברים.

ב"ה, מוצש"ק תרומה, תשס"ז

לידידי היקר הרה"ג שליט"א,

מאז שיחתנו בליל ש"ק, דברייך טורדים את מחשבותי, ואני מסתבך בהם עוד ועוד
ככל שאני מנסה להבין.

עד כי לרוב הלחץ והדחק אני נאלץ לחשוב אחת מהשתיים: או שאך שחוק והיתול
היו דברייך, או שבינתי נסתרה.

מי כמוך יודע יקרה של תורה, הנחמדים מזהב וגו' יקרה היא מפנינים וגו' כל חפצך
לא ישוו בה וגו', ואיך אוכל להבין או להאמין שעלה במוסכם למכור מחציתה, ואפילו
אילו היה מדובר בכל הון שבעולם?

וה"ה לחלק בעוה"ב. אילו הוי סבירא לן שעוה"ב אין בו אלא אכילה ושתיה, היינו
יכולים להבין את הוויתור על מחציתנו. אבל אחרי שידענו שהוא ההנאה מזיו השכינה,
וידעינן את החשבון הנעשה בס' החסידות ע"פ הגמ' מוטב דלידייניה וליתי לעלמא
דאתי, שכדאי להישרף זמן וזמנים באישה של גיהנם כדי לזכות להארה כלשהי מזיו
עוה"ב. וכתב הרמב"ן בהק' לפי' איוב (מובא באגרת התשובה בתניא) שאפילו יסורים
של איוב שבעים שנה אין להן ערך כלל ליסורי הנפש שעה אחת בגיהנם. ושום אדם

לא היה מוכן לסבול יסורי גיהנם אפילו שעה קלה, עבור ההנאה הגדולה ביותר שבעוה"ז, אבל תמורת זיו עוה"ב כדאי וכדאי ומוטב דלידייני' כנ"ל.

וכאן, לפתע, ויתור על מחצית עוה"ב תמורת אין ואפס?

האם אפשר לצייר בנפשנו את השהייה בעוה"ב, הנאה בהשגות אלוקיות אשר אין להן שיעור ואין חקר, ולפתע להתגרש משם למשך זמן בגלל המכירה הנ"ל?

או להיות בהיכלם של הבעל שם טוב, הרבי מלובלין, חידושי הרי"מ, השפ"א, האמרי אמת, הבית ישראל וכו' ליהנות מזיו תורתם ועבודתם, עד לרגע שבו יכריזו עד כאן ותו לא, בגלל הסכס השותפות?

הרי אין לשער גודל העגמ"נ ר"ל. ובה בשעה לא תעזור החרטה העמוקה ביותר, ואין אחר מעשה בי"ד כלום.

האם מצינו שאנשים בעלי צורה מכרו חלקם בעוה"ב תמורת פרנסה גשמית? ידועים אנשי שם לרוב שחיו בצער ובלחץ ר"ל, ובוודאי היו יכולים להחיות את נפשם באמצעות מכירת פיסת עוה"ב כלשהי, אבל לא שמענו על כך מעולם כמדומני.

בסיפורים ידועים שני מקרים של מכירת עוה"ב: הרה"ק המאור עינים מטשרנוביל שמכר את כל העוה"ב למי שהתנדב סכום נכבד לבניית מקוה, ומקרה נוסף של גביר קל שבקלים שמכר את העוה"ב שלו בדרך שחוק (ואח"כ התחרט).

אבל לא מכירה לשם פרנסה.

והרי לא הגעת ח"ו עד פת לחם ר"ל. היתכן שדיברת ברצינות!?

ואם תאמר, הרי לנו מעשה רב של יששכר וזבולון?

נראה לחלק בין הימים ההם, שאלמלא תמיכתו של זבולון לא היה יששכר יכול לעסוק בתורה, והיה גווע ברעב. ולמען קיום התורה מסרו נפשם ומסרו חלק מעוה"ב (כעין המס"נ הנ"ל של המאור עינים).

אבל בזמננו אין ח"ו מצוקה כעין זו, ושום ציבור לא יתן לת"ח לגווע ברעב ח"ו.

ובטוחני שבכח תורתך תוכל למצוא תירוצים טובים עוד יותר.

ואגב ענין עסק התורה מתוך עוני ר"ל, אני נזכר בסיפור על האב ובנו מצדיקי זידיטשויב (...) שעסקו כל הלילה בתורה, וכשהאיר היום רצו לטעום משהו להחיות נפשם, אך ביתם היה ריק, ולא מצאו אלא ציקי קדירה שהצליחו לגרד קצת משאריות הדייסא שבדפנות הכלי.

אז פנה אחד מהם אל השני ושאל: הרי קיי"ל כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, והיכן הוא החוט של חסד במצב השפל שבו אנו שרויים?

השיב לו: בלילה הבא נשב שוב ונעסוק כל הלילה בתורה, וזהו החוט של חסד...

ראיתי פעם במכתב מאחד מאדמו"רי גור, שכותב (בילדותו כמדומני), שדרכם של מקבלי מכתבים, שאע"פ שמכירים היטב את הכותב ויודעים שאינו שייך ואינו מחזיק כלל במדריגת העניינים הללו, ואילו היו שומעים זאת ממנו בע"פ לא היו מתרשמים כלל וכלל, אבל כשזה במכתב זה אחרת, ויכולים להאמין שהוא מחזיק במדריגת הדברים שהוא כותב עליהם...

אבל בנדו"ד ודאי לא תחשדני שיש בי ח"ו מאלו הדברים, לא מיני' ולא מקצתי', שהרי איני עוסק בתורה כלל, ובוודאי שלא מתוך הדחק ח"ו.

ולא קאתינן אלא לדרשה.

ומרוב בושה לא חתמתי את שמי.



